

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

**İKTİSADİ VE SİYASİ YÖNLERİYLE BÖLÜŞÜM: TÜRKİYE'DE
1980 SONRASI DÖNEMDEKİ SİYASİ PARTİLER ÖRNEĞİ**

Hazırlayan
Burçak Aylın PASTONOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Örsan Ö. Akbulut

ANKARA-2015

KABUL VE ONAY

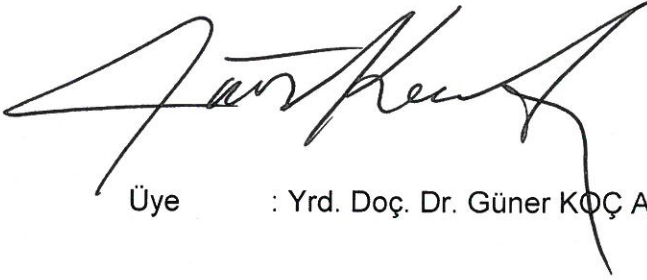
Burçak Aylin PASTONOĞLU tarafından hazırlanan "İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Bölüşüm: Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemdeki Siyasi Partiler Örneği" başlıklı bu çalışma, 07.10.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Danışman : Prof. Dr. Örsan Ö. AKBULUT

Üye : Yrd. Doç. Dr. Güner KOÇ AYTEKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Burçak Aylin PASTONOĞLU

TEŐEKKÜR

Bu çalışmada öncelikle, çalıőmama ilişkin her adımda benden engin bilgilerini esirgemeyen, yaptığım hataların düzeltilmesinde sabrını eksik etmeyen tez danıőmanım ve değerli hocam Sayın Prof. Dr. Örsan Ö. Akbulut'a sonsuz teőekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu meőakkatli süreçte yanımda olan ve bana güç veren sevgili ailem ve arkadaşlarıma da teőekkürü borç bilirim.

ÖZET

PASTONOĞLU, Burçak Aylin. İktisadi ve Siyasi Yönleriyle Bölüşüm: Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemdeki Siyasi Partiler Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Bölüşüm sorununun kapitalist sistemde liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat değerleri temsil eden siyasi partiler düzleminde incelenmesini içeren bu çalışmada, Kıta Avrupası, Anglo-Sakson ve Türkiye’deki merkez sağ ve merkez sol siyasi partilerin, bölüşüme yönelik politikaları ortaya konulmaktadır. Kapitalist sistemde farklı siyasi görüşleri yansıtan siyasi partilerin, sistemin devamlılığını sağlamaya yönelik olarak gelir dağılımı politikasını farklı formlarda uygulayarak aralarında farklılaşmalar yarattıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı politikaları, siyaset bilimi, liberalizm, muhafazakârlık, sosyal demokrasi.

ABSTRACT

PASTONOĞLU, Burçak Aylin. Economical and Political Outlook of Distribution: Reference to the Political Parties of Turkey After 1980, Master’s Thesis, Ankara, 2015.

In this study, the distribution problem is examined on the political parties basis, who represents the liberal, conservative and social democrat values of the capitalist system, where the distribution oriented policies of European, Anglo-Saxon and Turkish center right and left political parties are exposed. Political parties of the capitalist system differs from each other based on the implementation of different forms of income distribution policies for sustainable systems.

Key Words: Income distribution policy, political science, liberalism, conservatism, social democracy.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLolar DİZİNİ	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

BÖLÜŞÜME İLİŞKİN İKTİSADİ ve SİYASİ YAKLAŞIMLAR

1- BÖLÜŞÜM SORUNU	6
2- BÖLÜŞÜMDE ADALET ve EŞİTLİK	12
2.1. Bölüşüm İlişkilerinin Değiştirilmesi	13
2.2. Milli Gelirin Yeniden Dağıtılması	14
3- İKTİSAT KURAMLARINDA BÖLÜŞÜM	18
3.1. Klasik Liberalizm: Bölüşüm Sorununun Çözücüsü Olarak Doğal Düzen	19
3.2. Neo-Klasik Kuram: Kapitalist Bölüşümün Meşruiyeti	27
3.3. Marxizm: Bölüşüm Sorununun Nedeni Olarak Kapitalizmin Reddi	31
3.4. Keynesyen Kuram: Refah Devleti Modelinde Bölüşüm Sorunu	34
3.5. Neo-Liberalizm: Piyasa Odaklı Bölüşüme Dönüş	36
4- ÇAĞDAŞ SİYASİ PARTİLER ve BÖLÜŞÜM SORUNU	40
4.1. Sosyal Demokrat Partilerde Bölüşüm Sorunu	41
4.1.1. Almanya: SPD'nin Dönüşümü	46
4.1.2. İngiltere: Üçüncü Yol	50
4.1.3. Fransa: Sosyal Demokrasiye Sermayenin Tepkisi	55

4.2. Liberal ve Muhafazakâr Siyasi Partilerde Bölüşüm Sorunu	57
4.2.1. İngiltere: Thatchervari Muhafazakârlık	61
4.2.2. Fransa: Liberalizm'e Tepki	64
4.2.3. ABD: Ekonomik ve Sosyal Liberalizm	67
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	70

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜM SORUNU ve SİYASAL PARTİLER

1- TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE BÖLÜŞÜM	74
1.1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı	79
1.2. Türkiye'de Fonksiyonel Gelir Dağılımı	81
1.3. Türkiye'de Sektörel ve Bölgesel Gelir Dağılımı	83
2- TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN DİNAMİKLER	87
2.1. Nüfus Politikaları ve Bölüşüm	88
2.2. İşgücü ve Bölüşüm	91
2.3. Bölüşümü Etkileyen Ekonomi Politikaları	95
3- TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER ve BÖLÜŞÜM SORUNU	101
3.1. Liberal Siyasal Gelenekte Bölüşüm Sorunu	102
3.1.1. Neo-Liberal Dönüşüm: ANAP	103
3.1.2. "AK" Süreç	106
3.2. Sosyal Demokrat Siyasal Gelenekte Bölüşüm Sorunu	112
3.2.1. Sosyal Demokrasinin İktidarsızlığı	114
3.2.2. Yeni Hedefler Yeni Türkiye: CHP	115
3.3. Türkiye'de Muhafazakâr Siyasal Gelenek: Milli Görüş	119
BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ	123

SONUÇ	125
KAYNAKÇA	129
ÖZGEÇMİŞ	136

TABLolar DİZİNİ

TABLO 1	OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı	11
TABLO 2	Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı	80
TABLO 3	Türkiye’de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı	83
TABLO 4	Sektörlere Göre Çalışan ve Katma Değer Oranları	85
TABLO 5	Bölgelere Göre Gelirin Dağılımı, Gini Katsayıları	86
TABLO 6	Türkiye’de Nüfus Gelişmeleri ve Tahminleri	88
TABLO 7	İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Sektörel Dağılımı	94
TABLO 8	Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Görünümü	99

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CP	Muhafazakâr Parti (Conservative Party)
D	Demokrat Parti (Democratic Party)
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
FED	Amerikan Merkez Bankası (Federal Reserve Bank)
GNS	Genel Nüfus Sayımı
GOP	Cumhuriyetçi Parti (Grand Old Party)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HP	Halkçı Parti
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İBBS	İstatistik Bölge Birimleri Sistemi
İDT	İktisadi Devlet Teşekkülleri

İŞKUR	Türkiye İş Kurumu
KDV	Katma Değer Vergisi
LP	İngiliz İşçi Partisi (Labour Party)
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
NIC	Ulusal İstihbarat Konseyi (National Intelligence Council)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTV	Özel Tüketim Vergisi
PS	Sosyalist Parti (Party Socialiste)
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SP	Saadet Partisi
SPD	Alman Sosyal Demokrat Partisi (Sozialdemokratische Partei)
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TİY	Türkiye İstatistik Yıllığı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UNCTAD	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WB	Dünya Bankası (World Bank)

GİRİŞ

Üretilen ürünlerden elde edilen gelirin paylaşılması sorunu, insanlık tarihinde her zaman önemli bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim kapitalist sistemin ortaya çıktığı dönemden itibaren kapitalist üretim biçiminin ortaya konulması ve sorgulanması dolayısıyla, bölüşüm ilişkilerinin farklı bir düzlemde incelenmesi zorunluluğu doğmuştur.

Kapitalist sistemde üretim araçlarına sahip olmayan ancak üretimin gerçekleşmesine birinci derecede katkısı olan emek faktörünün, üretilen üründen aldığı veya alamadığı payın sorgulanmasıyla başlayan bölüşüm sorunsalı, üretim araçlarına sahip olanların üretimden aldıkları payın haklı veya haksız bir pay olduğuna ilişkin sorgulamayla devam etmiştir. Bu bağlamda çalışmada, bölüşüm sorunsalının iktisat kuramları açısından değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

İktisat kuramlarında bölüşüm sorununa bakış ve bu soruna ilişkin önerilerin sadece kuramsal düzeyde incelenmesi, sorunun toplumsal bir olgu olması dolayısıyla yeterli görülmemektedir. Dolayısıyla bölüşüm sorunsalına ilişkin bakış açıları ve bu soruna ilişkin önerilerin ortaya konulduğu iktisat kuramlarını, siyasi ideolojiyle, siyasi akımla ve siyasi hareketle birleştiren siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikalarının incelenmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu çalışma iktisat kuramları ile siyaset bilimi kuramlarının birlikte kullanılması bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır.

Kapitalist sisteme entegre olunabilmesi, sistemin işleyişini aksatmamakla veya aksayan sistemi işlevsel hale getirmekle mümkündür. Bu bağlamda kapitalizmin meşruiyetini sağlayan liberal ideoloji ve onun ekonomi politiği olan klasik liberalizm/ neo-klasik kuram, kapitalizmin 20. yüzyıldaki ilk krizine kadar kapitalist sistemin egemen ideolojisi/ kuramı haline gelmiştir. Ancak 20. yüzyılın ilk krizi, kapitalist sistemin işleyişinde ortaya çıkan aksaklıkların giderilmesi bağlamında sosyal demokrat hareketi ve dolayısıyla Keynesyen Refah Devleti modelini ortaya çıkarmıştır. 20. yüzyılın ikinci büyük krizine kadar tampon görevi gören ancak kapitalist sistemi baskılayan sosyal demokrasi ve Keynesyen Refah Devleti, krizden sonra yerini sistemin devamlılığını

sağlayan neo-liberal kuramlarla, liberal ve muhafazakâr ideolojilerin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan yeni muhafazakârlık akımına bırakmıştır. Bu süreçte bölüşüm ilişkileri değişiklik göstermiş ve kapitalist dünyada 21. yüzyılda derinleşen yoksulluk gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır. Bu bağlamda kapitalizmin üç güçlü siyaseti olan liberalizm, muhafazakârlık ve sosyal demokrasi akımlarının çalışmada incelenmesi zorunluluk halini almıştır.

Bu çerçevede bu çalışmanın konusunu, kapitalizmle birlikte farklı bir boyut kazanan bölüşüm sorunsalının, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkeleri ile Türkiye örneğinde liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat nitelikli siyasi partiler bağlamında incelenmesi oluşturmaktadır.

Bu çalışmada bölüşüm sorunsalına ilişkin liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat nitelikli partilerin bölüşüme ilişkin politikalarının Kıta Avrupası, Anglo-Sakson ve Türkiye örneklerinde ele alınmasının temel nedeni, siyasi ideolojilerin ve siyasi hareketlerin, ülkelerin yerel özelliklerine göre farklılaşma göstermesidir. Ülkelerin kendilerine özgün koşulları çerçevesinde siyasi hareketlerin farklılaşması mümkün olduğundan tek bir ülke açısından bölüşüme ilişkin sonuçlar çıkartılmasının doğru olmayacağı düşünülmüştür.

İngiltere'nin kapitalist oluşum sürecindeki yeri ve öneminin yanı sıra, gerek liberal değerleri gerekse sosyal demokrat değerleri fazlasıyla taşıması dolayısıyla İngiltere'deki liberal-muhafazakâr ve sosyal demokrat partilerin bölüşüme yönelik politikalarının incelenmesi gereği ortaya çıkmıştır. Ana sorunsalının bölüşüm olduğu sosyal demokrasinin, Almanya ekseninde başladığına ilişkin tartışmaların dikkate alınması suretiyle, Marxizm'den kopuş olarak nitelendirilen sosyal demokrat hareketin Almanya ekseninde incelenmesi yoluna gidilmiştir. Fransız Devrimi'ne tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlığın en somut örneğinin Fransa'da görüleceği gerçeğinden hareketle, Fransız muhafazakârlığının incelenmesi yoluna gidilmiş, bu bağlamda Fransa'nın özgün yapısı ortaya konulmuştur. Liberal demokrasinin değerlerini taşımaları ve liberal, muhafazakâr veya sosyal demokrat niteliklerin belirgin bir biçimde ayrıştırılamaması dolayısıyla farklı bir görüntü sergileyen Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikalarının ayrıca incelenmeye değer olduğu düşünülmüştür. Bu bağlamda adı geçen ülkelerin liberalizm, muhafazakârlık ve sosyal

demokrasiyi temsil eden siyasi partilerinin bölüşüme yönelik politikalarının, Türkiye'deki liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat nitelikli siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikalarıyla karşılaştırılması açısından önemli görülmektedir.

Bu çalışmada bölüşüm sorunsalına ilişkin olarak Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkeleriyle, Türkiye'deki liberal, muhafazakâr ve sosyal demokrat nitelikli siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikalarındaki etkinliğinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Kapitalizmle birlikte farklı bir düzleme yerleşen bölüşüm sorunsalına ilişkin olarak ortaya konulan çözüm önerileri, siyasi ideolojilere, siyasi hareketlere ve siyasi akımlara göre farklılaşmakta mıdır?
- Emeğin işçi, sermayenin kapitalist olarak konumlandığı kapitalizmde ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin yol açtığı bölüşüm sorunsalı, liberal, sosyal demokrat, muhafazakâr partiler arasında farklılaşır mı? Bu farklılaşma ideolojik düzeyde bir ayrıma denk düşer mi?
- Siyasi partiler tarafından, bölüşüm sorununa ilişkin olarak yapılan yorumların birbirinden farklı olmasının temelinde siyasi ideolojiler mi rol oynar?
- Kapitalist sistemde ortaya çıkan gelirin yeniden dağılımında rol alan devletin refah devleti veya neo-liberal modeli benimsemesi, bölüşüm ilişkilerinin farklılaşmasına yol açar mı?
- Sosyal demokrat nitelikli partilerin bölüşüme yönelik politikalarının kapitalizmin dinamikleri kapsamında uygulanabilir olduğu sonucuna varılması mümkün müdür?
- Bölüşüm sorunsalının çözümünün piyasaya bırakılması gerektiğini savunan liberal-muhafazakâr nitelikli partilerin, kapitalizmin dinamikleri ile uyumlu olarak, bölüşüm sorunsalına önem atfettikleri söylenebilir mi?
- Türkiye'deki merkez sağ ve merkez sol nitelikli siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikalarının, Batı'daki merkez sağ ve merkez sol nitelikli siyasi partilerinin bölüşüme yönelik politikalarıyla örtüştüğü söylenebilir mi?

- Türkiye’de küresel kapitalizme eklenmek üzere uygulanan neo-liberal politikaların, bölüşüm ilişkilerini olumlu yönde etkilediğini sonucuna varılabilir mi?
- Türkiye’deki merkez sağ ve merkez solu temsil eden siyasi partilerin, Bretton-Woods kurumlarından bağımsız bir bölüşüm politikası uygulamaları mümkün müdür?

Bu bağlamda çalışmanın savı, kapitalist sistemde farklı siyasi görüşleri ve farklı sınıfları yansıtan siyasi partilerin genel olarak sistemin sınırlarını aşmaksızın ama sistemin de sürekliliğini sağlamaya yönelik olarak gelir dağılımı politikasını temel alıp, bu politikayı farklı formlarda uygulayarak aralarında farklılaşmalar yarattıklarıdır.

Bu çalışmada bölüşüm sorunsalı, kapitalist döneme ilişkin olarak incelenmiş ancak sorunsala, kapitalist gelişmenin ilkel birikim döneminden çok, sanayi devrimi ve sonrasında yoğunlaşmıştır. İktisat ve siyaset kuramlarının 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkması, ana sorunsalın bu dönemden itibaren incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin krizlerinin kapitalist dünyayı şekillendirmesi dolayısıyla 20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın başlarında, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkeleriyle, Türkiye’de, kapitalizmin dinamiklerinin etkisi altında değişen ve gelişen siyasi akımların temsil edildiği siyasi partiler düzleminde incelenmesi çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

İki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde bölüşüm sorunsalı ortaya konulmuş ve bölüşüm ilişkilerinin kapitalist sistemde adil hale gelebilmesi için kullanılan yöntemler incelenmiş, vergilerin ve kamu harcamalarının milli gelirin yeniden dağıtılması sürecindeki etkinlikleri tartışılmıştır. Kapitalizmle birlikte piyasa için üretim düzlemine geçen sınıfsal özneler arasındaki bölüşüm eşitsizliği, iktisat kuramlarında bölüşüm ilişkilerinin ayrıntılı olarak incelenmeleri zorunluluğunu doğurmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisat kuramlarına konu olan bölüşüm ilişkileri, geçimlik ekonominin ortadan kalkması ve ekonomik zorun, sistemin devamlılığını sağlaması dolayısıyla temelde emek, sermaye ve servet faktörlerinin incelenmesine dayalıdır. Bölüşüm sorunsalını, sömürü ilişkisi içinde değerlendirerek, sermayenin zenginleşmesinin temel koşulunu emeğin yoksullaşmasına bağlayan Marxist kuramlar

ile kapitalizmin meşruiyetini sağlamaya çalışan, emeği, zenginliğin kaynağı olarak gören, kapitalizmin düzgün işleyebilmesi için sömürünün haklı ve gerekli olduğunu savunan klasik kuramların, bölüşüm ilişkilerine getirdikleri farklı bakış açıları ortaya konulmuştur. Ayrıca ilk bölümde bölüşüme yönelik siyasi yaklaşımlar, liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr partiler bağlamında ele alınmış, liberal ideoloji ile muhafazakâr ve sosyal demokrat hareketlerin Anglo-Sakson ülkeleri ve Kıta Avrupası'ndaki bölüşüme yönelik tutumları ve uygulamaları siyasi partiler bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde bölüşüm sorunsalı, Türkiye'nin, 1980 yılından itibaren küresel kapitalizme eklemlenmesiyle değişen bölüşüm ilişkileri bağlamında incelenmiştir. Türkiye'de bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olan faktörler ve bu faktörlerin ortaya çıkardığı sonuçların ortaya konulduğu bölümde, Türkiye'deki merkez sağ ve merkez sol partilerin bölüşüme yönelik politikaları, siyasi parti programları, hükümet programları, seçim beyannameleri dikkate alınmak suretiyle ortaya konulmuştur.

I.BÖLÜM

BÖLÜŞÜME İLİŞKİN İKTİSADİ ve SİYASİ YAKLAŞIMLAR

Ürünlerin veya gelirlerin kişiler veya toplumsal gruplar arasında paylaşılma şeklini belirleyen toplumsal ilişkiler, bölüşüm ilişkileridir.¹ Bölüşüm ilişkileri, tarihin en eski dönemlerinden beri çeşitli biçimlerde tartışılan toplumsal adalet, sömürme, eşitlik kavramlarıyla yakından ilgilidir.² 1776 yılında yayımlanan *Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations)* adlı eseri ile piyasa ekonomisinin bütünsel ve sistemli incelemesini yapan Adam Smith'ten itibaren, iktisat kuramcıları, kapitalizm ve bölüşüm ilişkisini ayrıntılı biçimde incelemişlerdir. Kapitalist sistemdeki bölüşüm sorunsalı, siyasi ideolojileri ve kapitalizmin dinamiklerinden etkilenerek süreç içinde değişme gösteren siyasal tutumları ve partileri de yakından ilgilendirmiştir.

1- BÖLÜŞÜM SORUNU

Tarihin hemen her döneminde, insanların bir kısmı, yaşamlarını sürdürecektür türlerinin devamını sağlayacak fizyolojik ve bazen de kültürel asgari ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan ürün miktarından fazlasını elde edememişlerdir.³ Kapitalizm, çok çalışanın yokluk, hiç çalışmayanın refah içinde yaşayabilmesine yol açan bir sistemdir.⁴

Bölüşüm sorununa ilişkin olarak yapılan yorumlar birbirinden farklıdır. Bunun temel sebebini, bölüşüm ilişkilerinin emekçi ve kapitalist veya zengin ve yoksul gibi farklı bağlamlarda incelenmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ana sorunsala ilişkin olarak kullanılan yöntemlerin ortaya çıkardığı sonuçlar da birbirinden farklı olmaktadır.⁵

¹ Korkut Boratav, **100 Soruda Gelir Dağılımı: Kapitalist Sistemde, Türkiye’de, Sosyalist Sistemde**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969, s. 11.

² Boratav, **a.g.e.**, s. 13.

³ Boratav, **a.g.e.**, s. 20.

⁴ Boratav, **a.g.e.**, s. 20.

⁵ Richard Wolff, “Marxizm ve Demokrasi”, çev. Cem Kamözüt, **Praksis**, sayı 10, 2011, s. 127.

Değerin yaratıldığı aşamada ortaya çıkan bölüşüm sorunu, birincil (temel) bölüşümdür. Kapitalist üretim sistemine ilişkin bu sorun, kapitalizmde üretim araçlarına sahip olan kapitalist ile üretim araçlarından yoksun olan emekçi arasındaki bölüşüm ilişkisinden kaynaklanır. “*Sınıflı toplumlardaki çeşitli üretim ilişkileri, dolaysız üreticiler tarafından yaratılan artı-ürüne el koymanın farklı mekanizmaları ile tanımlanır ve birbirinden ayrılır. Artığa el koymanın bu ilk kertesini, birincil bölüşüm ilişkilerini oluşturur. Sınıf farklılıkları bu bağlamda sömürü sorunsalı biçiminde ortaya çıkar.*”⁶ Birincil bölüşüm sorununun çözümlenebilmesinin tek yolu, bu tarz bir üretim ilişkisine yol açan kapitalist sistemin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

Değerin yaratılmasından sonra ortaya çıkan bölüşüm sorunu ise ikincil bölüşümdür. Kapitalist üretim sonucunda elde edilen toplam üründen sağlanan gelirin yeniden dağıtılması sırasında ortaya çıkan ve daha çok gelir dağılımı* kavramıyla ilişkilendirilen ikincil bölüşüm ilişkisine göre, toplumsal sınıflar, gelir ve servet düzeylerindeki farklılıklar, eğitimden kaynaklanan farklılıklar, statü farklılıkları, siyasi iktidarla olan mesafenin boyutu gibi etmenlerden dolayı oluşur ve bölüşüm sorunu, eşitsizlik sorunu bağlamında incelenir.⁷

Kapitalizmde oluşan bölüşüm sorunsalı, kişisel, faktörel, bölgesel ve sektörel düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bölüşüme ilişkin olarak, bu kavramların ortaya konulması gerekmektedir. Milli gelirin kişiler arasındaki dağılımını ifade eden kişisel gelir dağılımı,⁸ hanehalkları toplamının yüzde dağılımı ile milli gelirin yüzde dağılımı esasına dayanmaktadır. Bir ülkenin objektif ölçülere dayanılarak ortaya konulan zenginliği, tek başına bir anlam taşımaz. Önemli olan bu zenginliğin hanehalkları arasında nasıl dağıtıldığıdır. Dolayısıyla bir ülkenin gelir dağılımı bir başka ülkenin gelir dağılımına göre daha adaletli ise, gelir dağılımı daha adaletli olan ülkenin

⁶ Korkut Boratav, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 11.

* Gelir dağılımı; çeşitli ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkardığı gelirin, kişiler veya toplumsal gruplar arasındaki paylaşımıdır.

⁷ Boratav, **a.g.e.**, s. 10.

⁸ Paul A. Samuelson, **İktisat**, çev. Demir Demirgil, İstanbul, Menteş Kitabevi, 1977, s. 142.

kişilerinin refah seviyesi daha yüksek olacaktır.⁹ Kişisel gelir dağılımının belirlenmesinde kullanılan en yaygın yöntem, hanehalklarının, beşli ayırım olarak adlandırılan %20'lik dilimlere bölünmesidir.¹⁰ Lorenz eğrisi* ve Gini katsayısı,** kişisel gelir dağılımının ölçülmesinde kullanılan ve ülke ölçeğindeki gelir dağılımının eşitsizlik derecesini yansıtan önemli göstergelerdir. Ancak uluslararası karşılaştırmalarda sıklıkla kullanılan bu ölçütler, bölüşümdeki eşitsizliğin hangi faktörlerden kaynaklandığına ilişkin bilgi vermemektedir.¹¹ Şu halde üretim ilişkilerinin sonucunda elde edilen payların, toplumun çeşitli kesimleri arasında hangi adlarla dağıldığının bilinmesi gerekmektedir. Üretim faktörlerinin üretime katılmaları sonucu milli gelirden aldıkları payı inceleyen gelir dağılımı fonksiyonel gelir dağılımıdır.¹² Kapitalist sistemde işçinin ürettiği üründen alacağı pay, kapitalist tarafından ücret olarak işçiye ödenir. Toprağın mülkiyetine sahip olanlar toprak kirası (rant) yoluyla üretimden pay alırlar. Nakdi sermayeye sahip olan kapitalistler borç verme yoluyla faiz geliri elde ederler. Üretim araçlarına sahip olan kapitalistler ise üretim sonucu oluşan değer dağılımından sonra kendilerinde kalan kısım olan kârlarını alırlar.¹³ Dolayısıyla emek faktörünün ücret, toprak faktörünün rant ve sermaye faktörünün faiz ve kâr olarak değerlendirilmesi ve üretim içinde konumlanılan yere bağlı olarak oluşan sınıflar arasında milli gelirin nasıl dağıtıldığının tespit edilebilmesi açısından fonksiyonel (faktörel) gelir dağılımı önem taşımaktadır. Bu sebeple bölüşüme ilişkin ekonomik analizlerde, daha çok üretim faktörlerinin milli gelir içindeki payı dikkate alınmaktadır.

⁹ Sadun Aren, **100 Soruda Ekonomi El Kitabı: Türkiye Ekonomisi'nden Örneklerle**, 5. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974, s. 49.

¹⁰ Yakup Kepenek, **Türkiye Ekonomisi**, 27. Basım, Ankara, Remzi Kitabevi, 2012, s. 508.

* Lorenz eğrisi, bir ülkede elde edilen milli gelirin, toplumun değişik kesimleri tarafından elde edilen paylarını birikimli olarak göstermektedir.

** Gelir dağılımındaki eşitsizliği gösteren Gini katsayısı, sifıra yaklaştıkça adaletsizliğin azaldığını, sıfırdan uzaklaştıkça adaletsizliğin arttığını ifade eder.

¹¹ Şevket Pamuk, "24 Ocak Sonrasında İktisat Politikaları Sınıflar ve Gelir Dağılımı", **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1987, s. 168.

¹² İsmail Türk, **Maliye Politikası Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, 4. Baskı, Ankara, S. Yayınları, 1979, s. 252.

¹³ Boratav, **Gelir Dağılımı**, s. 35.

Milli gelirin hiçbir ülkenin çeşitli bölgelerinde eşit olarak dağıtıldığından söz edilemez.¹⁴ Bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan bireylerinin milli gelirden aldıkları pay, bölgesel gelir dağılımıdır. Bir ülkedeki bölgesel dengesizlik, ülkenin çeşitli bölgeleri arasında görülen ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin tümünü ifade etmektedir.¹⁵ Genellikle ekonomik kalkınması yüksek ülkelerin bölgeleri arasındaki gelir dağılımı dengesizlikleri, az gelişmiş ülkelere nazaran daha düşüktür. Bir bölgenin ekonomik gelişme sürecinde bulunması dolayısıyla, diğer bölgelerdeki emeğin ve sermayenin bu bölgeye doğru kayması söz konusuysa, yatırım yapılan bölgelerde kurulan sanayilerin hammadde ihtiyaçları bölgesel gelir dağılımının derinleşmesine neden olmaktadır. Milli gelirin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine göre dağılımı sektörel gelir dağılımı olarak adlandırılır. Ekonomik gelişmişlik düzeyi yüksek ülkelerde tarım sektörünün milli gelir içindeki payı, gelişmekte olan ülkelere göre daha düşüktür.¹⁶ Bunun sonucu olarak da tarımda istihdam edilenlerin sayısı gelişmekte olan ülkelerde fazladır. Tarım ve sanayi sektörleri arasındaki ilişkiyi ekonomik büyüme ve gelir dağılımı bağlamında inceleyen bilim adamı Simon Kuznets, sanayi sektörünün sağladığı menfaatlerden ilk aşamada sadece belli bir azınlığın yararlanabileceğini ve dolayısıyla eşitsizliğin artacağını, ancak sonrasında herkesin menfaat elde etmesi nedeniyle eşitsizliğin azalacağını iddia etmektedir.¹⁷ Literatüre Ters U Savı olarak geçen bu kurama göre, verimliliğin, tarım dışı sektörlerde tarıma göre daha fazla olması gerçeğinden hareketle, gelişmekte olan ülkelerde kırdan kente akan yoğun göç sebebiyle, tarım dışı sektörlerde oluşan yoğunluk, ülkedeki gelir seviyesini arttıracak ve dolayısıyla gelir dağılımı bozulacaktır. Ancak ekonomik büyüme arttıkça bölüşüm ilişkileri düzelecektir.¹⁸

Elbette ekonomik büyüme tek başına gelir dağılımını belirlemez. Ekonomik büyümenin bölüşüm üzerindeki etkisini, büyüme sürecinde uygulanan politikalar belirlemektedir.

¹⁴ Türk, **a.g.e.**, s. 251.

¹⁵ Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13. Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım, 2014, s. 105.

¹⁶ Türk, **a.g.e.**, s. 252.

¹⁷ Thomas Piketty, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, çev. Hande Koçak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 634.

¹⁸ Karluk, **a.g.e.**, s. 83.

Gelişmiş ülkelerde 1950-1960 döneminde eşitsizliklerde görülen azalmanın savaş sonrası kamu politikalarının sonucu olduğu ve 1970-1980 döneminde eşitsizliklerin tekrar artmasının, özellikle vergi politikaları ile finansal politikalardan kaynaklandığı kabul edilmektedir.¹⁹ 20. yüzyılın sonlarındaki ikinci küreselleşme dalgası sonucu ortaya çıkan temel sorunsallardan biri, dünya gelirinin eşitsiz dağılımı ve bu dağılım üzerine de liberalizasyon ve serbestleşme dalgasının başlamasıdır. Bunun sonucunda zaten eşitsiz olan yapı daha da derinleşmiştir. 1998 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD*) tarafından hazırlanan Ticaret ve Geliştirme Raporu'nda, 1965 yılında dünya Gini katsayısı 0,66 iken 1990 yılında 0,74 olarak belirtilmiştir.²⁰ 2010-2011 yıllarına ait verilere göre, dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yer alan Fransa'da bile en zengin %10'luk kesimin payı toplam servetin %62'sine karşılık gelirken, en yoksul %50'lik kesimin payı ise %4'tür. ABD'de, Amerikan Merkez Bankası (*Federal Reserve Bank-FED*) tarafından aynı yıllar için düzenlenen bir araştırmaya göre, ABD'de en üst %10'luk kesim toplam servetin %72'sine, en düşük %50'lik kesim ise yalnızca %2'sine sahiptir. Buradaki en çarpıcı husus ise, tüm toplumlarda nüfusun en yoksul yarısının hiçbir şeye sahip olmamasıdır.²¹ Tablo 1'de Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (*Organisation for Economic Co-operation and Development –OECD*) ülkelerinin 2007 ile 2014 yılları arasındaki Gini katsayısı göstergeleri bulunmaktadır. Buna göre Türkiye, Şili ve Meksika'dan sonra en kötü gelir dağılımına sahip ülke konumundadır. Gini katsayısının en düşük olduğu ülkeler ise Danimarka, İsveç, Norveç ve Finlandiya'nın içinde olduğu İskandinav ülkeleridir. 2014 yılında Danimarka ve Norveç'te 0,25 olan katsayı, aynı yıl için İsveç'te 0,27'dir. Kıta Avrupası ülkelerinden Fransa'da ise 2014 yılında 0,30 olan katsayı, Almanya'da 0,29'dur. OECD'nin 2011 yılında yayınlanan araştırmasına göre dünyada yoksulluk ve zenginlik her geçen gün biraz daha artmaktadır.²²

¹⁹ Piketty, **a.g.e.**, s. 22.

²⁰ Erinç Yeldan, **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Ankara, Efil Yayınevi, 2010, s. 51.

²¹ Piketty, **a.g.e.**, s. 273.

²² Karluk, **a.g.e.**, s. 89.

TABLO 1- OECD Ülkelerinde Gini Katsayısı: 2007- 2014

Ülkeler	2007	2010	2011	2014
Avusturalya	0,34	0,33	0,32	0,33
Avusturya	0,27	0,27	0,28	0,27
Belçika	0,28	0,26	-	0,26
Kanada	0,32	0,32	0,32	0,32
Şili	0,51	0,51	0,50	0,50
Çek Cumhuriyeti	0,26	0,26	0,26	0,26
Danimarka	0,25	0,25	0,25	0,25
Estonya	0,31	0,32	0,32	-
Finlandiya	0,27	0,26	0,26	0,26
Fransa	0,29	0,30	0,31	0,30
Almanya	0,29	0,29	0,29	0,29
Yunanistan	0,33	0,34	0,33	0,34
Macaristan	0,27	0,27	0,29	0,27
İzlanda	0,28	0,25	0,25	-
İrlanda	0,30	0,31	0,30	0,33
İsrail	0,37	0,38	0,38	0,38
İtalya	0,31	0,32	0,32	0,32
Japonya	0,33	0,34	-	0,34
Lüksemburg	0,28	0,27	0,28	-
Meksika	0,47	0,47	0,48	0,47
Hollanda	0,29	0,28	0,28	0,29
Yeni Zelanda	0,33	0,32	0,32	0,32
Norveç	0,25	0,25	0,25	0,25
Polonya	0,32	0,31	0,30	-
Portekiz	0,36	0,34	0,34	0,34
Slovakya	0,25	0,26	0,26	-
Slovenya	0,24	0,25	0,24	-
Güney Kore	0,31	0,31	0,31	0,31
İspanya	0,31	0,33	0,34	0,34
İsviçre	-	0,30	0,29	-
İsveç	0,26	0,27	0,27	0,27
Türkiye*	0,40	0,40	0,40	0,39
İngiltere	0,34	0,34	0,34	0,34
ABD	0,38	0,38	0,39	0,38
OECD	0,31	0,31	0,31	0,32

Kaynak: Le Point sur les Inégalités de Revenu, s.7, Aktaran: Yüksel Uyanık, Elif Pürsünlerli Çakar, Murat Atan, Fatih Saraçoğlu, **Gelir Dağılımında Gelişmeler ve Vergi Politikası**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2015, s. 62.

*Türkiye için, TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Ankara, 2014.

Kapitalist sistemin doğası gereği ortaya çıkan temel bölüşüm ilişkisinin veri alınması halinde, kapitalist üretim sonucunda elde edilen gelirin toplumun değişik kesimleri tarafından paylaşılması sırasında oluşan eşitsizliğin yok edilmesi veya azaltılması ikincil bölüşüm ilişkilerinin adil olmasını sağlayacaktır. Ancak bölüşümde adaletin sağlanabilmesi için öne sürülen eşitlik ölçüleri, mevcut sistemde farklılaşmaktadır. Dolayısıyla adil bir bölüşümün ne olacağına ilişkin genel kabul görmüş bir çıkar yol ortaya konulmamaktadır.

2- BÖLÜŞÜMDE ADALET ve EŞİTLİK

Ekonomik faydasına, kalkınma ve gelişmedeki rolüne inanıldığı için gelir farklılığını kabul eden kapitalist sistemin adalet ve ahlâk felsefesi, eşit olanlara eşit işlem yapılmasıdır. Bu durumda eşit olmayanlara eşit işlem yapmak kapitalist sistemin felsefesi bakımından bir adaletsizliktir.²³

Hukuk düzenindeki şartların herkes için aynı olması dolayısıyla eşit olan kişiler, yaş, cinsiyet, eğitim gibi farklılıkların yanı sıra ekonomik anlamda da eşit değildir. Ekonomik anlamda eşitlik veya eşitsizlik kavramı farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bunun sebebi toplumsal değer yargılarıdır. Bu yorumlardan ilki, eşitlik kavramının kişilerin refah düzeyleri ile ilişkilendirilmesidir. Ancak kişilerin refahı dikkate alınırken, her bireyin elde edeceği fayda birbirinden farklı olabileceğinden, burada sadece ölçülebilir anlamdaki gelir ve servet dağılımındaki objektif bir eşitlik söz konusu olabilmektedir. Eşitliğe ilişkin bir diğer yorum gelir dağılımındaki eşitliğin, fırsat eşitliği ile açıklanmasıdır. Fırsat eşitliği dolayısıyla, eşit eğitim imkânlarından yararlanılacak, iş hayatında kişisel ilişkilerdeki yakınlığın yerine yeteneklere dayalı rekabetin söz konusu olduğu bir adalet ortaya çıkacaktır. Eşitliğe ilişkin bir başka yorum ise bazı kişilerin refahının bazı kişilere nazaran daha fazla artması gerektiği yönündedir.²⁴

²³ Cahit Talas, **Ekonomik Sistemler**, 3. Baskı, Ankara, Doğan Yayınevi, 1977, s. 107.

²⁴ Richard A. Musgrave, **Kamu Maliyesi Teorisi: Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme**, çev. Orhan Şener, Yaşar Methibay, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004, s. 23- 24.

Adalet kuramcısı John Rawls,²⁵ devletin özgürlük ve eşitlik değerlerini gerçekleştirebilmesine olanak sağlayan, hakkaniyete dayalı iki adalet ilkesi ortaya koymuştur. Bunlardan ilki, bireylerin eşit hak ve özgürlükler düzenine sahip olmak konusunda eşit haklarının bulunduğu, diğer bir ifadeyle siyasal açıdan eşitlik ilkesidir. İkinci ilke ise tam da ekonomik ve toplumsal eşitsizliklerin ortaya konulduğu ve bir anlamda çözüm önerisini içinde barındıran adalet ilkesidir. Buna göre; *“Toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler şu iki şartı karşılamalıdır. Birincisi, eşitsizlikler herkese adil bir fırsat eşitliği altında açıklanan konumlara ve makamlara bağlanmalıdır ve ikincisi, bu eşitsizlikler toplumun en dezavantajlı üyelerinin en çok yararına olacak şekilde olmalıdır.”*²⁶ En kötü durumda olan kişinin durumunu iyileştirmeye yönelik bir adalet ilkesinin, bölüşüm sorununu, eşitlik lehine hafifleteceği bir gerçektir.

Kapitalist sistemin bölüşüm ilişkilerinde devletin rolü büyüktür.²⁷ Kapitalizmde ortaya çıkan gelirin paylaşımının, devlet tarafından değiştirilmesinin iki yolu vardır. Bunlardan ilki kapitalizmin temel bölüşüm ilişkilerinin değiştirilmesi, diğeri ise temel bölüşüm ilişkilerinin veri alınması suretiyle bu ilişkilerin sonuçlarının düzeltilmesidir.²⁸ Ancak temel bölüşüm ilişkilerinin değiştirilmesi, kapitalist sistemin işleyişi ile uyumlu olmaz. Dolayısıyla devletin, vergileri ve/veya kamu harcamalarını kullanmak suretiyle ikincil bölüşüm ilişkilerine müdahale etmesi, kapitalizmin devamlılığı açısından daha tercih edilebilir bir yöntem haline gelmektedir.

2.1. Bölüşüm İlişkilerinin Değiştirilmesi

Kapitalizmde bölüşüm ilişkilerinin değiştirilmesinin temel yolu bir görüşe göre, kapitalist sınıfın üretim araçları üzerindeki mülkiyetinin kısıtlanması suretiyle mülkiyetin kamuya geçirilmesidir.²⁹ Bu yolla kapitalist sınıfın el koyduğu ürün fazlası

²⁵ John Rawls, **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 51.

²⁶ Rawls, **a.g.e.**, s. 51.

²⁷ Boratav, **Gelir Dağılımı**, s. 54.

²⁸ Boratav, **a.g.e.**, s. 57.

²⁹ Boratav, **a.g.e.**, s. 57; Türk, **a.g.e.**, s. 261.

gerilemeye başlayacak, bu sınıfın milli gelirden aldığı pay azalacak ve gelir eşitsizliklerinin en büyük nedeni olan servet eşitsizliği ortadan kalkacaktır.³⁰ Ancak kapitalizmde ekonomik alanın sermaye sınıfının hâkimiyetini temsil etmesi ve kapitalist toplumun üretim ilişkilerine dayalı olması, devletin bu ilişkilerin tamamlayıcısı olarak konumlanmasına neden olmuştur.³¹

Adalet felsefesi açısından eşit olanlara eşit işlem yapılmasını öngören kapitalist sistemde,³² serbest piyasa çerçevesinde oluşan faktör fiyatlarının, birbirleri arasında ve kendi içlerinde büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Değerin yaratıldığı aşamada başlayan bölüşüm sorunları dolayısıyla, kapitalist sistemde gelir farklılıklarının ortadan kaldırılması mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle kapitalist sistemde gelir dağılımı farklılığı esastır. Çünkü kapitalist sistem, ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli bir rolü olan gelir farklılığını meşru görmektedir. Ancak bu farklılık büyük ve derin olduğu takdirde ve hak edilmemiş bir vasıf gösterdiğinde adaletsizlik başlar.³³

Kapitalist sistemde ortaya çıkan bölüşüm sorunlarını kısmen de olsa gidermeye ilişkin, belli bir literatür tarafından kabul edilen en etkili çözüm, milli gelirin yeniden dağıtılmasıdır. Yeniden dağılım mekanizmasının iki temel aracı vardır. Bunlardan ilki vergiler, diğeri ise kamu harcamalarıdır. Ancak kapitalizmde, devletin yürütme organını kullanan hükümetlerin siyasi ideolojileri ve politik tutumları, ulusal gelirden alınan payın çeşitli sınıflar arasında bölüşülmesi dolayısıyla ortaya çıkan çarpıklığın düzeltilme derecesinde önemli rol oynamaktadır.

2.2. Milli Gelirin Yeniden Dağıtılması

Kapitalizmde devlet tarafından bölüşümdeki adaletsizliklerin sonuçlarının değiştirilmesine yönelik olarak uygulanan politikalar, devletin niteliğine göre değişiklik

³⁰ Boratav, **a.g.e.**, s. 57.

³¹ Örsan Akbulut, **Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2009, s. 206.

³² Talas, **a.g.e.**, s. 107.

³³ Talas, **a.g.e.**, s. 107, 119.

göstermektedir. Refah devleti modeline göre kullanılan yöntemler ile neo-liberal ilkelerin benimsendiği devlet modelinde kullanılan yöntemler birbirinden farklıdır. Ancak milli gelirin yeniden dağıtılması vasıtasıyla bölüşümdeki adaletsizliklerin giderilmesi, refah devleti modelinde daha mümkün hale gelmektedir. Bu modele göre devletin gelir dağılımına ilişkin fonksiyonu, bir taraftan bireylerin gelirlerinin vergiyle kısılmasının sağlanması iken diğer taraftan da kamu harcamaları ile toplumsal refahın artırılmasıdır. Neo-liberal politikaların hakim olduğu devlet modelinde ise devletin gelirin adil dağılımını sağlamaya yönelik bir müdahalesi söz konusu değildir.³⁴ Ancak toplumsal refahın sağlanması adına, dar gelir gruplarına yapılacak transfer harcamaları ile bölüşümdeki adaletsizliklerin giderilmesi kısmen de olsa mümkündür.

Kapitalist üretim sonucunda ortaya çıkan gelirin işçi, kapitalist, toprak sahibi arasında paylaşımının yanı sıra, devlet de bu gelirden pay alır. Devletin aldığı bu pay, devlet bütçesinin en önemli gelir kaynağı olan vergidir. Kişilerin elde ettikleri gelire, sahip oldukları servete ve yapmış oldukları harcamalara ilişkin olarak toplanan vergilerin, bölüşümde adaleti sağlaması için, vergi sisteminin ve vergileme tekniklerinin gelir dağılımındaki eşitsizlikleri giderici yönde düzenlenmesi, bir yöntem olarak önerilmektedir.³⁵ Kişinin, kendisinin ve ailesinin yaşamını asgari düzeyde sürdürmeye yetecek olan gelirin fazlası olarak nitelendirilen ödeme gücü ilkesine göre esas olan, ödeme gücü olmayan bir kişinin vergi ödememesidir. O halde bölüşüm ilişkilerinin ödeme gücü olmayanlar lehine değiştirilmesi için ilk yapılması gereken, ödeme gücünün hakkaniyetli bir şekilde tespitidir. Ödeme gücünün en önemli göstergesi, kişinin elde ettiği gelirdir. En düşük ücrete (asgari ücret) tabi olan kişi, elbette hiçbir suretle vergi ödememelidir ki aldığı ücretle, en azından fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilsin. Kişilerin geliri üzerinden alınan vergilerin, artan oranlı tarifeye tabi tutulması, artan oranlı tarifenin dilim usulüne göre hazırlanarak*, düşük gelir gruplarının vergi yükünün yüksek gelir gruplarının vergi yükünden daha az olması da refah devleti temelli ve maliye politikası odaklı önerilerden bir başkasıdır. Diğer taraftan emek

³⁴ Abuzer Pınar, **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, 3. Baskı, Ankara, Naturel Yayınevi, 2010, s. 316.

³⁵ Türk, **a.g.e.**, s. 265.

* Dilim usulü artan oranlı tarifede, matrah dilimlere bölünmekte ve her bir dilim için ayrı bir vergi oranı uygulanmaktadır.

gelirlerinden sermaye gelirlerine nazaran daha az vergi alınmasına imkân sağlayan ayırma ilkesine ve dar gelirlilere yönelik muafiyet ve indirimlere yer verilmesi, ikincil bölüşüm ilişkilerinin adil olması için önerilmekte ve iddia edilmektedir.³⁶

Dolaylı vergiler grubunda yer alan harcama vergilerinin bölüşüm ilişkilerinde ayrı bir yeri vardır. Çünkü bu vergiler, mükellefin ödeme gücünün, gelir ve servetinin dikkate alınmaması dolayısıyla gerileyici vergi (tersine artan oranlı) özelliği taşımaktadırlar.³⁷ Verginin gerileyici olarak adlandırılması, tüketim üzerine konulan vergilerin, bölüşüm ilişkilerini dar gelirliler aleyhine bozması anlamını taşımaktadır. Bu vergilerin bölüşüm ilişkilerini olumlu etkilemesinin, temel tüketimin vergi dışı bırakılması ve lüks tüketim üzerindeki vergilerin arttırılmasıyla mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Bu sayede düşük gelir gruplarının vergi yükü hafiflerken, yüksek gelir gruplarının vergi yükü artacaktır.³⁸ Diğer yandan harcama vergileri arasında bulunan gümrük vergilerinin bölüşüm ilişkilerini olumlu etkilemesinin, verginin, ithal edilen lüks mallar üzerine konulmasıyla mümkün hale geleceği ileri sürülür. Lüks malları tüketen kesimin alt gelir gruplarından olamayacağı varsayımı altında, bu mallar için ödenen vergi dolayısıyla hazineye aktarılan kaynakların, sosyal politikaların uygulanabilmesine olanak sağlayacağı da iddia edilmektedir.³⁹

Vergileme suretiyle devlete aktarılan fonlar, devletin yürüttüğü sosyal ve mali politikaya göre, yeniden dağıtım mekanizması vasıtasıyla topluma geri verilmektedir.⁴⁰ Devletin harcamaları içinde bölüşüm ilişkilerini doğrudan etkileyen eğitim ve sağlık harcamalarının ve sosyal transfer harcamaları olarak nitelendirilen dar gelirlilere yönelik harcamaların arttırılmasıyla yeniden dağıtım mekanizmasının işlemeye başlayacağı ileri sürülür. Özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin vazgeçilmezliği, toplumsallığın gereği olarak temellendirildiği takdirde,⁴¹ gelir dağılımını düşük gelirli

³⁶ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 13. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2009, s. 483-487.

³⁷ Kepenek, **a.g.e.**, s.264.

³⁸ Akdoğan, **a.g.e.**, s. 245.

³⁹ Mehmet Tomanbay, **Uluslararası Ticaret ve Finansmanı**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 46.

⁴⁰ Selahattin Tuncer, **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, İstanbul, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1971, s. 97.

⁴¹ Örsan Akbulut, "Küresel Kapitalizm ve Devlet", **Toplum ve Hekim Dergisi**, cilt 28, sayı 3, 2013, s. 170.

sınıflar lehine düzenleyen bu tür harcamalar, eşitsizliği azaltıcı kamu gideri özelliği taşımaktadır.⁴² İlköğretim harcamalarına ilişkin yapılan çalışmalar, bu hizmetlerden daha çok düşük gelir gruplarının yararlandığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bunun temel sebebi, yoksul grupta bulunan bireylerin çocuk sahibi olma eğiliminin daha yüksek olmasıdır. Gözden kaçırılmaması gereken husus ise bu hizmetlerin niceliksel büyüklüğünden ziyade hayat standardı üzerindeki etkisidir.⁴³

Transfer harcamalarının bölüşüm ilişkilerini olumlu etkileyebilmesi için sosyal transfer harcamalarının artırılması gerektiği öne sürülmektedir. İşsizlik ödemeleri, dul ve yetimlere yapılan ödemeler, yoksul kesimlere yapılan sosyal yardımlar, yine bu kesimlere sağlanan vergi imtiyazları gibi harcamalar vasıtasıyla bölüşüm ilişkilerinin daha adil hale geleceği iddia edilmektedir. Bu tip transfer harcamaları da bir tür negatif vergi olarak düşünülebilir.⁴⁴ Ancak transfer harcamalarından yararlananların yüksek gelirli gruplar olmaları durumunda bölüşümdeki eşitsizliklerin artacağı, transfer harcamaları grubunda yer alan sübvansiyonların ise tüketime yönelik olduğu takdirde alt gelir gruplarının, üretime ve ihracata yönelik olduğu durumda üst gelir gruplarının refahında artış yaratacağı varsayılır. Devlet borçlanmasından kaynaklanan faiz ödemelerinin transfer harcamaları grubunda yer alması ve faiz gelirinin yüksek gelir gruplarına intikal etmesi dolayısıyla bölüşümdeki adaletsizliklerin artmasının kaçınılmaz olduğu literatürde incelenmektedir.⁴⁵

Açıkça görülmektedir ki, bölüşümdeki adaletsizliğin temelinde kapitalist bölüşüm ilişkileri yatar. O halde mevcut gelir dağılımının eşitlik yönünde düzeltilebilmesi için uygulanabilecek temel yöntem, kapitalist bölüşüm ilişkilerinin değiştirilmesidir. Kapitalist bölüşüm ilişkilerinin değiştirilmesi, üretim sonucu ortaya çıkan toplam gelirin üretimin gerçekleştirilmesine katkıda bulunanlara adil bir biçimde dağıtılmasıyla sağlanacaktır. Ancak bölüşüm ilişkilerinin kapitalizmin doğası gereği emekçiler

⁴² Tuncer, **a.g.e.**, s. 96.

⁴³ Pınar, **a.g.e.**, s. 320.

⁴⁴ Musgrave, **a.g.e.**, s. 22.

⁴⁵ Akdoğan, **a.g.e.**, s. 509.

aleyhine seyretmesi dolayısıyla, milli gelirin yeniden dağılımı için kullanılacak vergi ve harcama politikaları, bölüşüm ilişkilerinin daha adil hale gelmesini mümkün kılacaktır.

16. yüzyıldan itibaren İngiltere’de başlayan kapitalistleşme süreci, sanayileşmeyi doğurmuş ve zaten var olan emek ve servet karşıtlığına yeni bir boyut kazandırmıştır. Mülkiyetin doğal bir hak olduğunu öne süren ve bunu ispatlamaya çalışan iktisat kuramcıları da bu süreçte ortaya çıkmıştır. İktisat kuramlarında, bölüşüme ilişkin kuramlar, sermaye ve mülkiyet yapısına dayanan kapitalizmin meşruiyetini sağlamak için ortaya atılan liberal kuramlar ile eşitsizliğin kaynağını özel mülkiyete bağlayarak, kapitalizmi ve kapitalizmin bölüşüm ilişkilerini eleştiren Marxist kuramlardan oluşmaktadır. Kapitalizmin köklü savunularını yapan klasik liberal ve neo-klasik kuramlar, sermaye gelirin haklı ve kazanılmış olduğunu doğrulamaya çabalarken,⁴⁶ Marxist kuramlar bunun aksini ispatlamaya çalışırlar. Onlara göre haklı ve kazanılmış olan tek gelir, emek faktörünün geliridir.

3- İKTİSAT KURAMLARINDA BÖLÜŞÜM

Sanayi Devrimi ile birlikte, 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan sanayi kapitalistlerinin çıkarlarını savunan klasik iktisatçılar,⁴⁷ üretimi, toplumun ekonomik yapısıyla birlikte incelemiş ve değişim ve piyasa mekanizmasıyla ilgili sorunları, belirli bir ekonomik yapı için geçerli olan kelimelerle açıklamaya çalışmışlardır. Ancak 19. yüzyılın sonunda, 1870 kriziyle birlikte, ilk kez, kapitalizme yöneltilen güçlü eleştiriler, toplumun düzeni konusunda tarafsız kalma imkânını ortadan kaldırmıştır. Belki de bu eleştirileri yöneltenlerin en önemli ismi olan Karl Marx, klasik kuramın temel analiz araçlarından biri olan emek-değer kuramını, kapitalizmi eleştirmek için kullanmıştır. Bunun üzerine ortaya çıkan neo-klasik kuram, mevcut düzeni savunabilmek için, klasik değer kuramında bir değişimin yapılması gerektiğine karar vermiş ve değeri, objektif temeller yerine yeni bir bakış açısı olan subjektif temellerle açıklamaya çalışmıştır.⁴⁸

⁴⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Devrimi**, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 356.

⁴⁷ Mehmet Selik, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974, s. 166.

⁴⁸ Kazgan, **a.g.e.**, s. 129.

1929 krizi ise ekonomiye devlet müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu öne süren ve bunu somutlaştıran Keynesyen öğretiyi ortaya çıkarmış, devletin, daha çok özel sektörü denetleyen ve düzelter ve gelir dağılımına daha fazla adalet getiren uygulamalarının yanı sıra, ekonomik faaliyetlere aktif bir özne olarak katılması sonucunu doğurmuştur.⁴⁹ 1970’li yıllara gelindiğinde ise dünya ekonomisi yeni sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Keynesyen iktisadın yerini, neo-liberalizmin eşiğinde yeniden yükselişe geçen neo-klasik kuram almıştır.⁵⁰

Klasik kuram, ekonomik uyuma dayanmakla birlikte, iktisadi konuları toplumsal ve tarihsel bir yaklaşımla inceleyerek, mevcut toplum yapısının her zaman aynı kalacağını kabul ederken, neo-klasik kuram, toplumsal sınıf yapısı görüşü yerine, toplumu kişiler topluluğu olarak görmüştür.⁵¹ Marxist kuramın öncüsü olan Marx, Klasik okulun çözümlenme araçlarındaki çelişkilerinden yola çıkarak, kapitalizmin değişim yasalarının, emek ürününün tamamının emeğe gitmesini engellediğini ve artık değerın kapitalist tarafından ele geçirildiğini belirterek, kapitalist sistemde reformun mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Buna karşın neo-klasik iktisatçılar, tam rekabet varsayımı altında her bir üretim faktörünün ürüne yaptığı ilave ile eşit getiri sağladığını ve bunun adaletsizlik yaratmadığını, belirli varsayımlar altında, toplam ürünün tüm üretim faktörleri arasında paylaştırıldığı durumda geriye hiçbir artık kalmadığını, toplam ürünün tükendiğini gösteren bir bölüşüm kuramı oluşturmuşlardır.⁵²

3.1. Klasik Liberalizm: Bölüşüm Sorununun Çözücüsü Olarak Doğal Düzen

Dünyada feodal düzenin en erken çözüldüğü ve Sanayi Devrimi’nin ilk gerçekleştiği ülke olan İngiltere’de, Adam Smith’in, 1776 yılında yayımlanan *Milletlerin Zenginliği* adlı kitabı ile ortaya çıkan klasik iktisat, 1870’lere kadar egemenliğini sürdürmüştür. Atölye tipi üretimden fabrika tipi üretime geçildiği Sanayi Devrimi’yle birlikte

⁴⁹ Beşir Hamitoğulları, *Çağdaş İktisadi Sistemler Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım*, Ankara, A.Ü.S.B.F. Yayınları, 1975, s. 364.

⁵⁰ Oya Köymen, *Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya*, 2. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2007, s. 21.

⁵¹ Kazgan, *a.g.e.*, s. 129.

⁵² Kazgan, *a.g.e.*, s. 166.

sömürgecilikte dünyanın tek egemeni konumunda olan İngiltere’de yaşayan klasik iktisatçılar, doğa bilimlerinden ve özellikle de fizik alanındaki gelişmelerden etkilenmişler ve mekanik bir süreç olarak gördükleri üretim sürecine ilişkin genel yasalar bulmaya çalışmışlardır. Klasikler, işbölümünün önemli olduğu, işbölümü ve uzmanlık geliştikçe ve işçi sayısının artmasına bağlı olarak üretimin arttığı ve maliyetin düştüğü manüfaktür üretiminin işleyişini gözlemlemiş ve emek-değer kuramını geliştirmişlerdir. Malların değişim değerinin, bir malın üretimi için harcanan ve emek saati olarak ölçülen emek miktarına bağlı olduğunu kabul eden emek-değer teorisi, ekonomik değerlerin ancak çalışılarak üretileceğini vurgulayan, bireysel çabanın önemini belirten ve bu çaba sayesinde sermaye ve servet birikiminin artacağını savunan ahlaki ilkeleri de içermektedir.⁵³

Ekonominin işleyişinde doğal bir düzenin var olduğuna inanan ve bunu *görünmez el (invisible hand)* olarak adlandıran Smith, doğal düzenin kişisel girişim gücüne bağlı olarak işleyeceği düşüncesini savunmuştur. O’na göre doğal düzen kişilerin çıkarlarıdır. Piyasanın doğal dengesi sayesinde bölüşüm probleminin çözüleceğine inanan Smith, kişilerin her türlü ihtiyaçlarını bizzat kendilerinin karşılaması yerine, mübadele ve işbölümüne girerek daha yüksek bir faydaya ulaşacaklarını ve refah seviyelerini yükselteceklerini belirtmektedir. Bunun olması da büyük ölçüde para ekonomisinin yaygınlaşmasına bağlıdır. Para ekonomisinin yaygınlaşmasıyla birlikte ticaretin artacağını, kişilerin daha iyi koşullarda yaşayacağını ve zengin olma isteklerinin artacağını belirten Smith,⁵⁴ parayı bir değişim aracı veya bir değer ölçüsü olarak ifade etmiştir. Smith’e göre,⁵⁵ değer kavramı iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan ilki bir nesnenin faydasıdır ki bu faydaya kullanım değeri adını verir. Diğeri ise bir nesnenin bir başka nesneyi satın alabilme gücüdür. Bunu da değişim değeri olarak adlandırır.⁵⁶ Bir malın değerinin hem üretimi için harcanan emekle belirlendiğini ve hem de bu malın

⁵³ Köymen, **a.g.e.**, s. 23-24.

⁵⁴ Coşkun Can Aktan, “Klasik Liberalizm, Neo-liberalizm ve Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 28, sayı 1, 1995, s. 10.

⁵⁵ Selik, **a.g.e.**, s. 184-185.

⁵⁶ Selik, **a.g.e.**, s. 185.

piyasada satın alabileceği emekle tespit edilebileceğini belirterek emeği, zenginliğin ve zenginliği oluşturan etmenlerin kaynağı olarak görür.⁵⁷

Toprakta özel mülkiyetinin kurulmadığı ve sermaye birikiminin de oluşmadığı ilkel durumda ki bu birinci aşamadır, malların birbiri ile mübadele ilişkilerini inceleyen Smith,⁵⁸ avlanan, toplanan, tutulan veya yapılan herhangi bir şeyin tamamıyla emekçiye ait olduğunu ifade eder ve emeğin, iki unsur arasında değişimi yöneten tek faktör olduğunu belirtir.

“...emeğin bütün ürünü, emeğe aittir; bir malı elde etmek veya üretmek için kullanılan emek miktarı, bu malın satın alabileceği veya mübadele edilebileceği veya elde edebileceği, emek miktarını, ayarlayan tek şarttır.”⁵⁹

Diğer taraftan toprakta özel mülkiyetin oluşmasından ve sermaye birikiminin sağlanmasından sonraki ikinci aşama olan kapitalist ekonomi aşamasında ise Smith,⁶⁰ emeğin malların değişim ilişkilerini yöneten tek faktör olmadığını ve artık toprak ve sermayeden zaten yoksun olan işçinin, emeği ile ürettiği unsurun tamamına kendisinin sahip olamayacağını ve bu unsurların bir kısmının toprak sahibine rant ve sermaye sahibine kâr olarak aktarılacağını ve kalan kısmın ise kendisine ücret olarak ödeneceğini belirtir.

“Herhangi bir ülkenin toprakları, tümüyle, özel mülkiyete geçtiğinde, toprak sahipleri, diğer insanlar gibi, hiç ekmedikleri yerde biçmek isterler ve bunun tabii ürünü için, bir rant talep ederler... Belirli kişilerin elinde kapital biriktiğinde, bunların bir kısmı, bunu, çalışkan insanları işe koymak için kullanacak, bunları malzeme ve geçimlik mallarla teçhiz edecek, böylece, onların emeğinin satışı veya, emeğinin, malzemenin kıymetine yaptığı ilavenin satışıyla, kâr edecektir.”⁶¹

⁵⁷ Selik, **a.g.e.**, s. 185.

⁵⁸ Selik, **a.g.e.**, s. 185.

⁵⁹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 74.

⁶⁰ Selik, **a.g.e.**, s. 186.

⁶¹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 74.

Smith, toprağın kullanımı için ödenen fiyatı, tekel fiyatı olarak görerek toprak rantının haksız bir gelir kaynağı olduğunu düşünür. Kapitalistin elde ettiği geliri ise risk almanın bedeli olarak ifade eder. Üç üretim faktörünün gelirinin de doğal fiyatı ve piyasa fiyatı olduğundan söz eder. İşçinin kendisinin ve ailesinin geçimini asgari düzeyde sürdürmeye yetecek olan ücretini doğal ücret olarak tanımlarken, piyasa fiyatının yani fiili ücretin doğal ücret etrafında dalgalanacağını, ancak bu dalgalanmanın sürekli olmayacağını, belli bir süre sonra piyasa ücretinin doğal ücrete çok yakın bir yerde seyredeceğini belirtir. Diğer iki üretim faktörü için de aynı durumun geçerli olduğunu ifade ederek, piyasa fiyatının belli bir süre doğal fiyatın üzerine çıkabileceğini ancak uzunca bir süre altında kalamayacağını belirtir. Bunun sebebi olarak da piyasa fiyatının düşük olmasından zarar gören toprak sahibinin toprağını, işçinin emeğini, sermaye sahibinin ise sermayesini üretimden çekmesiyle birlikte malın üretiminin azalacağını ve buna bağlı olarak da piyasa fiyatının doğal fiyata doğru yükseleceğini ve sonuç olarak da tüm üretim faktörlerinin doğal karşılıklarını eninde sonunda bulacaklarını belirtir.⁶²

“Her toplumda ücretler, kârlar ve rantların, alışılan veya ortalaması olan, bir (haddi) vardır... Bu alışılan veya ortalama hadler, tabii ücret, kâr ve rant diye nitelenebilir... Herhangi bir malın fiyatı, bunları karşılayacak seviyenin üzerinde veya altında değilse, mal, tabii fiyatı diyebileceğimiz fiyata satılır. Bu halde, mal, tam kıymeti için satılmış demektir.”⁶³

Daha çok ülkelerin zenginliğinin kaynağının araştırılması üzerine yoğunlaşan Smith, kapitalist üretim sürecinde ortaya çıkan bölüşüm sorunsalıyla çok fazla ilgilenmemiştir. Piyasanın doğal düzeni ve dengesi sayesinde toplumsal ilişkilerin ve bölüşüm ilişkilerinin kendiliğinden düzene gireceğine inanan Smith, üretim sonucu ortaya çıkan gelirin adil bir biçimde dağılacağına inanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında klasik liberal kuramın öncüsü olan Smith’le birlikte klasik kuramda bölüşüm sorunu, gelir dağılımı bağlamında incelenmiştir.

David Ricardo, kapitalist üretim ilişkilerinde ortaya çıkan bölüşüm sorunsalına önem vermiş ve milli gelirin toplumun değişik sınıfları arasında nasıl bölüşüleceği üzerinde

⁶² Selik, a.g.e., s. 188.

⁶³ Kazgan, a.g.e., s. 74-75.

durmuştur. Kendisinden öncekiler gibi emek, sermaye ve toprak faktörünün varlığını kabul eden Ricardo için,⁶⁴ kapitalizmin dinamiğinin belirleyici unsuru bölüşüm, sermaye birikiminin temeli ise kârdır. Rant, doğal bir bölüşüm kategorisidir ve toprağın üretimde kullanılmasından doğar.⁶⁵ Tarımdaki azalan verim, bölüşümü belirlerken, giderek verimi daha düşük toprakların ekilip biçilmesi ve istihdam düzeyi arttıkça emek verimliliğinin azalması, belirli bir toprağın üzerinde daha fazla emek gücünün kullanılması, toprağın veriminin azalmasına neden olmaktadır. “*Dolayısıyla rant, toprağın verimli olmasından değil, aksine verimli toprakların kıt olmasından doğmaktadır.*”⁶⁶ Diğer taraftan toprak sahiplerinin cebine giren rantı, emekçi sınıfların elinden alınmış bir artık olarak gören Ricardo’ya göre rant, hiçbir işlevi olmayan tutucu ve gerici bir aristokratlar sınıfını besleyip ayakta tutmaya yarayan, ilerlemeyi engelleyen ve gelişmeyi devam ettirecek sanayi burjuvasının sırtına yüklenen bir tür vergidir.⁶⁷

1800’lerin başında Napolyon savaşlarıyla uğraşan ve savaş giderlerini finanse etmek için vergileri arttıran İngiltere’de, tahıl ithalatının sınırlandırılmasından dolayı besin maddelerinin fiyatı yükselmiş, rantlar ve ücretler de yükselme eğilimine girmiştir. Ricardo, toprak sahibinin çıkarı ile toplumdaki diğer sınıfların çıkarlarının hiçbir durumda örtüşmeyeceğini belirtmiş, bu dönemde besin maddelerinin kıt ve pahalı olması dolayısıyla rantiyelerin parlak bir dönem yaşadığını ifade etmiştir. Kârlar ile ücretler arasındaki ilişkiyi; kârların yüksek olmasının koşulu, ücretlerin düşük tutulmasıdır, şeklinde açıklamıştır.⁶⁸ Ricardo’ya göre emeğin payı sürekli olarak asgari geçim düzeyindedir. Çünkü ücretlerin minimum düzeyi aşması halinde işçiler daha fazla çocuğa sahip olmak isteyecekler, bu durumda doğum oranları ve emek arzı artacaktır. Bunun üzerine ücretler, tekrar minimum düzeye inecektir. O’na göre emeğin fiyatı, tarım ürünlerinin fiyatına bağlıdır.⁶⁹ Dolayısıyla ücretler asgari geçim düzeyinde veri

⁶⁴ Kazgan, **a.g.e.**, s. 76.

⁶⁵ Yılmaz Akyüz, **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara, A.Ü. Basımevi, 1977, s. 3, 5.

⁶⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s. 22, 27.

⁶⁷ Selik, **a.g.e.**, s. 168.

⁶⁸ Selik, **a.g.e.**, s. 191-192.

⁶⁹ Ali Özgüven, **İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001, s. 103.

iken, gelir çekişmesi rantiyeler ile kapitalistler arasında olmaktadır. İstihdam düzeyi arttıkça kârlar rant tarafından yutulacaktır.

Ricardo'nun yoksulluğa ve yoksullara ilişkin düşünceleri, Malthus'un nüfusa ilişkin teorisiyle bire bir örtüşür. Yoksulluğun nedenini, yoksulların kendisinde arayan, sorunu kapitalizme ve kapitaliste bağlamayan, o dönemde yürürlükte olan yoksullara yardım kanununu sert bir dille eleştiren Ricardo, bu eleştirilerini;

“...bu kanunlar yoksulu zenginleştirmek yerine zengini yoksullaştırmayı hedef almış bulunurlar ve bugünkü kanunlar yürürlükte kaldıkları sürece, yoksullara yardım fonunun, ülkenin safi gelirini ya da, en azından, bunun devletin kamu harcamaları için asla sonu gelmeyen taleplerinin tatmininden sonra bize bırakacağı kısmını yutuncaya değin, durmadan büyümesi eşyanın tabiatına tamamen uygun bir gidiş olacaktır.”⁷⁰

şeklinde ifade etmiş ve yoksulların sayılarındaki artışın düzenlenmesi için kanun koyucuya görevler yüklemiştir.

Rantı doğal bir bölüşüm kategorisi gibi gören Ricardo, toprağın verimliliği düştükçe rantın yükselmeye devam edeceğini belirtmiştir. Ancak nüfusun artmasına bağlı olarak işgücü arzı artacak ve ücretler düşme eğiliminde olacaktır. Diğer taraftan sermaye birikiminin artması ve toprak maliyetinin yükselmesinden dolayı kâr oranı düşecektir. Kapitalist bölüşüm ilişkilerindeki üç temel sınıf olan işçi, kapitalist ve toprak sahibinin bölüşümden aldıkları payı açıklayan Ricardo, 19. yüzyıl itibarıyla halen egemen sınıf olan aristokratların elde ettikleri rant gelirinin kapitalizmin gelişim sürecini olumsuz etkilediğini belirtmiş ve kapitalist bölüşümün ortaya çıkardığı adaletsizliğin giderilmesini sağlamaya yönelik uygulamaya konulan yoksulluk fonunu ise sert bir dille eleştirmiştir.

Klasik liberalizmin bir diğer önemli temsilcisi Thomas Robert Malthus'tur. Malthus'un iktisadi düşünceye en büyük katkısı, nüfus kuramıdır. William Goodwin'in ve Condorcet'in, bireyler arası eşitliği savunan doğal düzen taraftarı olmaları, servet, miras ya da eğitim yoluyla oluşan farklılıklar ortadan kaldırıldığı takdirde nüfusun ve bu

⁷⁰ Selik, a.g.e., s. 215-216.

nüfusu beslemek için gerekli besin maddelerinin de artacağını iddia etmeleri, insanların uygarlaşması sonucu aklın, doğal ve güçlü cinsel arzuyu yenebileceğine inanmaları, Malthus için kabul edilemeyecek düşüncelerdir. Çünkü Malthus'a göre, doğanın cömertliği sınırlıdır ve iki cinsi birbirine çeken arzu gereklidir. Bu durum gelecekte de hemen hemen bugünkü gibi olacaktır. Malthus'a göre nüfus, bir engelle karşılaşmadığı zaman, geometrik diziyle artarken, besin maddeleri ise aritmetik diziyle artmaktadır. Nüfusun artmasını engelleyen durumlar ise salgın hastalık, doğal afet, kıtlık veya savaşlar gibi gayri iradi engeller ile ahlâklı yaşamak, yeterli gelire ulaşmadan evlenmemek veya ürememek gibi iradi engellerdir. Gayri iradi engeller ölüm oranını yükselterek, iradi engeller ise doğum oranını düşürerek nüfusun azalmasını sağlarlar. Diğer taraftan Malthus, yoksulların kendilerini kontrollü bir biçimde azaltmadıkları takdirde, bunun cezasını yine kendilerinin çekeceğini belirtmiştir.⁷¹

Klasik liberal kuramın en önemli isimlerinden olan Malthus'un, toprak ve nüfusa ilişkin saptaması kapitalist bölüşüm sorunsalını doğrudan ilgilendirmektedir. Kapitalist sistemde ortaya çıkan bölüşüm sorunsalı, toprak sahibi, kapitalist ve işçi bağlamında değerlendirildiğinde zaten kıt olan toprağın üretimde kullanılması dolayısıyla toprak sahibinin geliri artacak, nüfus artışına dayalı olarak artan emek arzı dolayısıyla da işçinin ücreti düşecektir. Bu durumda bölüşüm dinamiklerinin belirleyici unsuru olan nüfusun, artma eğiliminde olmasının, bölüşüm ilişkileri açısından olumlu bir sonuç ortaya çıkarmayacağı da açıktır.

Kıta Avrupası'na klasik iktisadı tanıtan Jean Baptiste Say, değer ölçüsünün yalnızca emek gücü olduğunu ifade eden Smith'e bu yönüyle katılmamaktadır. Say'a göre bütün değerler, insan çabasının doğa ve sermayenin kendisine sağladığı unsurlarla birlikte iş görmesinden doğmaktadır. Dolayısıyla doğa ve sermaye de değer yaratılması adına en az emek kadar üretkendir. Say'ın fayda ile değer arasında bağlantı kuran görüşü, daha çok bölüşüm sorunu açısından önem taşımaktadır. Üretim faktörleri, üretken bir hizmet sağladıkları ve faydanın, dolayısıyla değer ortaya çıkmasına katkı sundukları için ondan pay almaları zorunlu ve meşrudur. Bu sebeple ücret, kâr ve rant, üretken hizmet sağlayan emek, sermaye ve toprak sahiplerinin haklı olarak aldıkları karşılıklardır.

⁷¹ Selik, a.g.e., s. 217-222.

Diğer taraftan Say, üretim faktörleri üçlemesine, üretim faktörlerini bir araya getirerek üretim yapan ve piyasaya mal çıkaran bir aracı olarak, girişimci faktörünü de dahil etmiştir.⁷²

Ricardo sonrası klasik iktisatçıların önemli isimlerinden Nassau William Senior, neo-klasik iktisada geçişi temsil eden İngiliz iktisatçısıdır. Siyasal iktisadı, zenginliğin mahiyetini, üretimini ve bölüşümünü inceleyen bir bilim olarak tanımlayan Senior, zenginliğin mahiyet ve üretiminin evrensel doğrular olduğunu belirtirken, zenginliğin bölüşümünün ise ülkelerin kendine özgü kurumlarının etkisinde kaldığını ifade eder. Yaşadığı süre boyunca, işçi sınıfına karşı kapitalist sınıfın çıkarlarını gözeten Senior, emeğin günlük çalışma süresinin on iki saate indirilmesine karşı çıkmış ve böyle bir kısıtlama olacağı takdirde kapitalistin fiilen zarara gireceğini ve yabancı ülkeler karşısında İngiltere'nin rekabet gücünün zayıflayacağını öne sürmüştür.⁷³ Bölüşüme ilişkin olarak Senior'la hemen aynı görüşleri paylaşan John Stuart Mill, üretimi yöneten kanunları doğal kanunlar olarak nitelendirirken, bölüşüm ilişkilerini belirleyen kanunların insan iradesine bağlı olduğunu belirtmektedir. O'na göre devlet, bir takım müdahalelerle bölüşümün daha adil olmasını sağlayabilir.⁷⁴ Mill'e göre; *“iktisadi kanunlar sadece üretimi düzenlerler, mallar üretildikten sonra bunların paylaşılması insanların iradi olarak, hukukla, örf ve adetlerle kararlaştırdıkları bir meseledir. Böylece bölüşüm ilişkileri ve gelir dağılımı iktisadi kanuniyetlerin etki alanı dışına çıkar.”*⁷⁵

18. yüzyılın ikinci yarısında Smith ile başlayan klasik liberal dönemde her ne kadar *homo economicus* (ekonomik adam) ortaya çıkmış olsa da İngiltere'de halen aristokratlar, egemen sınıf olma özelliğini korumaktadır. Smith ve Ricardo, bu sınıfa ilişkin olarak bu sınıfın elde ettiği gelir türü olarak rantı sorgulamışlar ve rantın haksız bir gelir kaynağı olduğunu düşünmüşlerdir. Ancak Say'a göre rant, emek ve sermaye gibi haklı ve meşru bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Senior ve S. Mill, kapitalist

⁷² Selik, **a.g.e.**, s. 231-233.

⁷³ Selik, **a.g.e.**, s. 236-237.

⁷⁴ Selik, **a.g.e.**, s. 241.

⁷⁵ Boratav, **Gelir Dağılımı**, s. 17.

sistemde ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin, devletin müdahalesi yoluyla daha adil hale gelebileceğine inanmışlardır. Ricardo ve Malthus'un ise yoksulların sayısının sınırlandırılmasına ilişkin düşünceleri, hızlı nüfus artışının bölüşüm üzerindeki olumsuz etkisi kapsamında tartışılabilir.

2. Sanayi Devrimi sonrasında 1873-1886 yılları arasında yaşanan kapitalizmin dünya çapındaki ilk krizi, aşırı üretim ve eksik tüketimden kaynaklanmış ve bu durum da genel olarak fiyatların düşmesine yol açmıştır. Klasik iktisatçıların savunduğu tam rekabet piyasalarında üretim fazlalıklarının olmayacağı ve ekonomide her zaman tam istihdamın olacağı kuramı, ücretlerin, kârların, nüfusun, tarımsal üretimin ve işsizliğin yükselmesiyle birlikte inanılabilirliğini yitirmiştir. Bu durum iktisadın bir bilim olmadığı yönündeki şüpheleri arttırmıştır.⁷⁶ 19. yüzyıl sonundaki toplumsal ve ekonomik koşulların, statükonun korunması ve savunulabilmesi için klasik değer teorisinde değişmeyi kaçınılmaz hale getirmesi, önceleri bir araç olarak kullanılan matematiğin bir amaç olarak kullanılmasını zorunlu hale getirmiş⁷⁷ ve marjinalist klasik iktisat sentezi, diğer bir ifadeyle neo-klasik iktisat ortaya çıkmıştır.⁷⁸

3.2. Neo-Klasik Kuram: Kapitalist Bölüşümün Meşruiyeti

Neo-klasik okul, 1870'lerden itibaren gelişmeye başlamış ve 1890'lardan itibaren ekonomi biliminde egemen kuram olma niteliğini muhafaza etmiştir.⁷⁹ Neo-klasik iktisatçılar, kendisini devamlı olarak yeniden üreten ve uzun dönemde sağlanan denge kavramı üzerine kurdukları tezlerini savunmak için kullandıkları argümanlarını, zaman içinde modern bir piyasa ekonomisinin davranışını karakterize eden kalıcı ampirik düzenliliklere dayandırmaktadırlar.⁸⁰

⁷⁶ Köymen, **a.g.e.**, s. 35-36.

⁷⁷ Kazgan, **a.g.e.**, s. 130.

⁷⁸ Köymen, **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 89.

⁸⁰ Yeldan, **a.g.e.**, s. 59.

Neo-klasik yaklaşımda, bölüşüm sorunu bireyler ve faktörler arası olmak üzere iki ayrı düzlemde formüle edilmektedir. Gelirin bireyler arasındaki bölüşümü, üretim faktörlerinin bireyler arasındaki dağılımına ve faktör fiyatlarına bağlıdır.⁸¹ Klasik kuramın kabul ettiği toplumsal sınıflaşma kavramının yerine, toplumun çok sayıda bireyden ve firmadan oluşan bir topluluk olarak görülmesi gerektiği düzleminden hareket eden neo-klasik yaklaşımda,⁸² sınıfsal bir bölüşüm söz konusu olmadığı gibi, bireyler arasındaki bölüşümü belirleyen ana unsur olan üretim faktörlerinin dağılımı konusu da kenara itilmiştir. Üretim faktörlerinin dağılımının kurumsal ve toplumsal faktörler tarafından belirlendiğini kabul eden ancak bu faktörlerin nasıl oluştuğuna ve oluşumuna etki eden mekanizmaların neler olduğuna dair bir incelemeden kaçınan neo-klasik analizin temel sorunsalı,⁸³ toplam faktör arzı ve üretim yöntemi veri iken, üretim kaynaklarının etkin dağılımıdır. Neo-klasik kuram, üretici için kâr, tüketici için fayda maksimizasyonu varsayımı altında, üretim kaynaklarının dağılımını inceleyen fiyat ve refah teorisi niteliğindedir. Ürünün ortaya çıkarılmasında bütün üretim faktörlerinin eşit dağılımı olduğunu kabul eden marjinal analiz, klasik emek-değer kuramının yerini almıştır. Marjinal ürüne dayanan bölüşüm teorisi, rant kavramını ekonomik rant adı altında tüm üretim faktörlerine dağıtmıştır.⁸⁴ Neo-klasik yaklaşım bölüşümün sonuçlarının teknoloji ve büyüme tarafından belirlendiğini ifade eder. Bu açıdan bakıldığında gelirin bölüşümü, üretim fonksiyonunun matematiksel parametreleri tarafından belirlenen teknik bir konudur.⁸⁵

Genel olarak toplumun egemen sınıfını sanayici kapitalist olarak gören ve *laissez-faire* ideolojisini devam ettiren neo-klasik okulun içinde, Alfred Marshall ve Knut Wicksell gibi, tam rekabetin maksimum toplumsal fayda yaratması için gelirin bölüşümündeki eşitsizliğin giderilmesi üzerinde duran, Friedrich von Wieser, C. A. Pigou gibi, faydayı bireysel ve toplumsal fayda açısından ayrı ayrı inceleyen iktisat kuramcıları da vardır. Diğer taraftan, toplumu, elitler ve halk gibi iki sınıfa ayıran ve demokrasiyi reddeden

⁸¹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 95.

⁸² Kazgan, **a.g.e.**, s. 132.

⁸³ Akyüz, **a.g.e.**, s. 95.

⁸⁴ Kazgan, **a.g.e.**, s. 132.

⁸⁵ Yeldan, **a.g.e.**, s. 95.

Wilfredo Pareto ise, *laissez-faire* 'den daha geri bir anlayışı temsil etmektedir.⁸⁶ İktisatçı ve matematikçi olan ve aynı zamanda felsefe ve sosyolojiyle de ilgilenen Pareto, gelirlerin aşırı çarpıklığını istatistiki olarak ortaya koymuş ve kaçınılmaz bir eşitsizlik kanunu ileri sürmüştür. O'na göre, eşitsizliğin önüne geçilemez ve eşitsizliğe yol açan temel kuvvetler, devlet müdahalesiyle değişmeyecek kadar güçlü ve süreklidir.⁸⁷

Pareto, kişilerin yetenekleri dolayısıyla eşit olamayacakları savından hareket etmiş ve yönetenler ile yönetilenlerin farklı olmaları gerektiğini savunmuştur. Çeşitli ülkelerde gelirin bölüşümü sorununun doğal bir kanun olduğunu vurgulamak suretiyle, eşitsizliğin çözümü için verilen uğraşların anlamsız olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸ Dolayısıyla neo-klasik kuramın en önemli isimlerinden olan Pareto, gelir bölüşümünden bağımsız bir maksimum refah fonksiyonu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Neo-klasik okul temsilcilerinden J. H. von Thünen, kapitalizmde, piyasanın bölüşüm ilkesinin marjinal verim olduğunu ifade ederek, tam rekabet şartları altındaki bir piyasada emeğin sömürülmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiş ve marjinal verime göre bölüşümde sömürmeyi, kaynakların etkinliği için gerekli ve haklı görmüştür.⁸⁹ Marjinalizmin ABD'de yayılmasını sağlayan J.B.Clark, ekonomide statik koşullar altında, marjinal verim kuramını, makro bir bölüşüm kuramı olarak kullanmış ve üretim faktörlerinin marjinal verime eşit getiri elde edeceğini ve bunun ahlaki bakımdan doğru kabul edilmesi gereken doğal kanun olduğunu iddia etmiş, bölüşümün aynı zamanda haklı ve adil bir bölüşüm olduğunu kuramsallaştırmıştır. Ancak emek ve kapital miktarının sabit kalması, üretim tarzındaki yeniliklerin durması, tüketici zevklerinin değişmemesi gibi statik koşulların ortadan kalktığı ve tam rekabet şartlarının gerçekleşmediği durumda, üretim faktörünün marjinal verime eşit bir getiri elde edememesi hali için kurumsal hırsızlık kavramını kullanmıştır.⁹⁰

⁸⁶ Kazgan, **a.g.e.**, s. 133.

⁸⁷ Samuelson, **a.g.e.**, s. 904.

⁸⁸ Kazgan, **a.g.e.**, s. 158.

⁸⁹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 136.

⁹⁰ Kazgan, **a.g.e.**, s. 169, 220.

Faktör fiyatlarının belirlenmesinde faktör arzını sabit kabul eden ve bu açıdan eleştirilere maruz kalan marjinal verim kuramından, Marshall, uzun dönemde faktör arzının da değişebileceğini belirterek ayrılmış, ancak yine statik şartlara bağlı kalmıştır. Marshall'a göre toprak dışındaki bütün üretim faktörleri uzun dönemde yeniden üretilebilmekte ve özellikle emek getirisinin yükseltilmesi, emeğin verimini arttırmaktadır. Kapitalin kullanımı karşılığında elde edilen faiz geliri, kapital arz ve talebini piyasada dengeye getiren fiyattır. Kâr ise yöneticinin ücreti ile kapitalin faizini ve çalışma hayatının getirdiği risk ve belirsizlik dolayısıyla ödenmesi gereken primi kapsamaktadır. Marshall, kapitalistin faizi ve kârının içinde hak edilmemiş bir gelir olan rant bulunmadığını, faizin ve kârın uzun dönemde sadece üretim maliyetlerini karşıladığını ifade ederken, rantı bu kategori içinde değerlendirmez. Diğer bir ifadeyle toprağın getirisi olan rantın, uzun dönemde üretim maliyetleriyle açıklanamayacağını ve toplumsal açıdan bir artık olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirterek, toprak sahiplerini, diğer sınıflardan ayrı tutmuştur.⁹¹

Avusturya okulunun temsilcilerinden Eugen von Böhm-Bawerk'in temel uğraşısı, artık değeri haklı ve kapitalizmi tutarlı bir sistem olarak göstermektir. Böhm-Bawerk'e göre kapitalli üretim sayesinde hem daha fazla ürün elde edilmekte hem de sadece emek ve toprakla üretilmesi mümkün olmayan mallar üretilebilmektedir. Diğer taraftan insanlar için bugünkü malların subjektif değeri, gelecekteki aynı miktar mallardan daha büyük olduğuna göre ve borçlanma, bugünkü malların gelecekteki mallarla değişimi anlamına geldiğine göre, faiz bu ikisi arasındaki farktan doğmakta ve hak edilmiş bir kıymet olma özelliğini kazanmaktadır.⁹²

Smith'ten beri liberal doktrinde tam rekabet modelinin ideal olduğu görüşü benimsenmiş ve bu vasıta ile toplum refahının maksimum olacağına inanılmıştır. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru gerek neo-klasikler gerekse bu okulun dışındakiler arasında, tam rekabet modelinin gerçekliği konusunda oluşan şüpheler, *laissez-faire*'den önemli sapmalarla sonuçlanmıştır. Bu tepkilerin büyük kısmı, bölüşüm sorunu çözülmedikçe, tam rekabet şartları altında dahi, optimal kaynak dağılımının maksimum

⁹¹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 171-174.

⁹² Kazgan, **a.g.e.**, s. 175-176.

refahı sağlayamayacağına ilişkindir. Wieser, Marshall, Wicksell ve Abba Lerner için maksimum toplumsal refah, ancak gelir bölüşümü uygun olduğunda sağlanmaktadır. Çünkü eğer bir toplumda gelir bölüşümü çok eşitsizse, zevk ve tercihlerin benzer olduğu ve paranın marjinal faydasının azaldığı varsayımı altında, gelir seviyesi yüksek olanlar için paranın marjinal faydası düşük, gelir seviyesi düşük olanlar için ise paranın marjinal faydası büyük olacaktır. Dolayısıyla fiyatlar, bir malın toplumdaki nispi önemini ölçmek için yeterli değildir.⁹³

Kıtlık ve dengesizlik üzerinden işleyen kapitalist sistemde, 1873 yılında tarım ürünlerinin artmasına bağlı olarak aşırı üretim krizi yaşanmıştır. Doğal düzenin bozulması, piyasalara müdahale edilmesi gereğini ortaya çıkarmış ve piyasaların aksamadan işleyeceği düşüncesi, yerini piyasanın etkin işleyebilmesi için gerektiğinde devletin sınırlı müdahalesinin olabileceği düşüncesine bırakmıştır. Elbette 19. yüzyıla gelindiğinde kapitalizm de dinamikleri doğrultusunda değişme ve gelişme göstermektedir. Toplumu sınıflar topluluğu olarak değil kişiler topluluğu olarak gören neo-klasikler, yine de kapitalistin kazancının her şekilde meşru bir gelir kaynağı olduğunu ispatlamak konusunda çok çaba sarf etmişlerdir.

Her ne kadar gelir bölüşümündeki eşitsizliklere ilişkin olarak liberal doktrinde kısmi tepkiler ortaya çıksa da çoğu bilim adamı bölüşüm konusunun ahlaki değerler içerdiğini ve iktisat biliminde normatif yaklaşımın gerçekçi olmadığını iddia ederek bölüşüm sorununu bir kenara itmiştir. Kapitalizmin bölüşüm ilişkilerine ilişkin ciddi eleştiriler, Marxist ve sosyalist düşünürlerden gelmiştir.

3.3. Marxizm: Bölüşüm Sorununun Nedeni Olarak Kapitalizmin Reddi

Karl Marx, klasik liberallerin, kapitalizmi asıl olarak doğru açıkladığını düşünmüş, ancak konunun tarihsel boyutunu göz ardı ettiklerini vurgulamıştır.⁹⁴ Kapitalizmi toplumsal bir kurum olarak inceleyen Marx'ın sınıai kapitalizm ve sınıai proletarya

⁹³ Kazgan, a.g.e., s. 219-224.

⁹⁴ George Sabine, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2000, s. 201-231.

kavramları esas olarak İngiliz sanayi tarihine dayalı olsa da, Fransız toplumuna ilişkin gözlemleri dolayısıyla Fransız sosyalizminden açık biçimde etkilendiği görülmektedir. Marx'ın kuramı, hem kentli çıkarları nedeniyle hem de ticari ve siyasal bakımdan Fransız Devrimi'nin sivil ve siyasal özgürlüklerine kendini adanmış bir orta sınıf ile aslen kentli olan ancak siyasal özgürlükten çok ekonomik doygunlukla ilgilenen bir sınıai proletarya arasındaki çatışma üzerine kuruludur.⁹⁵ Esas olan, bu iki sınıf arasındaki kavganın galibinin kim olacağıdır. Marx, sınıai ve ticari değişmelerin, özellikle işbölümündeki sürekli ilerlemenin, işçilerin yaşam kalitesinde bozulmaya yol açtığını belirtmektedir. O'na göre sermayenin zenginleşmesi, işçilerin üretme gücünün yoksullaşmasıyla mümkündür.⁹⁶

Kapitalist sistem olarak adlandırılan modern ekonominin, tarihsel bir üretim biçimi olduğunu ve sistemin temelinde, emeğin sermaye tarafından sömürülmesi olgusunun yer aldığını ispatlamaya çalışan Marx,⁹⁷ kapitalist ekonominin değer kanunlarına göre, ekonomide sömürmenin nasıl ortaya çıktığını ve neden bu sistemin düzeltilemez olduğunu artık-değer kuramında ileri sürmektedir.⁹⁸ Kapitalizmin klasik savunması, özgür bir değişim düzeninde herkesin ortaya koyduğu değere eşit bir değeri geri alacağı, bu sayede toplumsal üründen haklı payını elde edeceği savı üzerine kurulmuştur. Marx ise bu sava karşı, kapitalistlerin üretim araçlarına sahip oldukları bu düzende, emeğin her zaman aldığından daha çok ve üretmesi gerekenden daha fazla üretmeye zorlanacağını belirtmiştir.⁹⁹ Kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin emek harcamadıkları halde gelir elde ettiklerini ve emeğin yarattığı değer üzerinden önceden bir pay aldıklarını belirten Marx'a göre, kapitalistin satın aldığı şey “...emek değil emek gücüdür ve kapitalist ekonominin kuralları içinde bu emek gücü kendi değerine ödenmektedir.”¹⁰⁰ Kapitalist tarafından işçiye ödenen ücret, emeğin yeniden üretimi için gerekli olan metaların satın alınmasını sağlayacak büyüklüktedir. Ancak işçi, aldığı

⁹⁵ Sabine, **a.g.e.**, s. 206.

⁹⁶ Sabine, **a.g.e.**, s. 231.

⁹⁷ Henri Denis, **Ekonomik Doktrinler Tarihi 2**, çev. Atilla Tokatlı, cilt 2, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1974, s. 445.

⁹⁸ Kazgan, **a.g.e.**, s. 355.

⁹⁹ Sabine, **a.g.e.**, s. 234.

¹⁰⁰ Denis, **a.g.e.**, s. 448.

ücret karşılığında emeğini kapitalist için harcamayı kabul ettiği sürede ücretine eş bir değer yanı sıra ilave bir değer de üretmektedir.¹⁰¹ Dolayısıyla işçinin çalışması karşılığında aldığı ücret, çalıştığı sürenin sadece bir kısmının karşılığı iken arta kalan sürede alamadığı ücret ise kendi emek zamanının artık değerini oluşturmaktadır. Kapitalist sistemin olmazsa olmazı olan bu koşul, bu sebepten dolayı meydana gelen gelir eşitsizliklerini düzeltme değil, bozma eğilimindedir.

Ricardo için doğal bir bölüşüm kategorisi olarak kabul edilen rant, toprağın üretimde kullanılması sonucu oluşmuştur. Marx için ise rant, “...*toprak mülkiyeti ile ilgilidir ve dolayısıyla kapitalist üretim biçiminde ancak bazı koşullar altında önem kazanır.*”¹⁰² Marx’a göre bölüşüm ilişkilerinin düzelmesi için tek bir çözüm vardır. O da üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılmasıdır. Kapitalist sistemin olmazsa olmaz koşulu olan özel mülkiyet, ancak sistemin tamamen yıkılması sonucu kalkacaktır. Özel mülkiyet altındaki yarışmacı üretim anarşisinin yerine geçecek olan planlı ve uyumlu iktisadi sistem, sınıfsız bir toplumun ortaya çıkmasını sağlayacaktır.¹⁰³

Kapitalist sistemin, meydana getirdiği içsel paradokslar dolayısıyla yıkılacağını, Marxist düşünce akımının yanı sıra, sosyalist olmayan bir takım düşünürler de iddia etmişlerdir. Bu iddiaların temel sebeplerinden biri, kapitalizmin ekonomik bunalımları engelleyememesi ve belli dönemlerde oluşan bunalımların kapitalizmi yıkacağı, bir diğeri ise işçi sınıfının yoksulluğu, işsizlik ve özel işletmelerin azalan kâr yasaasının ortaya çıkardığı yapısal uyumsuzluklar ve çelişkiler dolayısıyla proletaryanın isyanı sonunda kapitalizmin yıkılacağı savlarıdır.¹⁰⁴ Radikal eleştiriler, sanayileşme açısından İngiltere’nin gerisinde olan Almanya ve Fransa’dan çıkmıştır. Jean Charles Léonard de Sismondi’ye göre, klasiklerin, zenginliği çalışmaya bağlamaları, yoksulluğu doğal kabul etmeleri, yoksulluğun kapitalistlerden ve toprak sahiplerinden kaynaklanmadığını düşünmeleri, kabul edilemez iddialardır. O’na göre kapitalistler işçileri ezerek yoksulluğa mahkûm ederler. Bunun önüne geçmek için ise devlet, güçlülere karşı

¹⁰¹ Selik, **a.g.e.**, s. 335.

¹⁰² Akyüz, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁰³ Sabine, **a.g.e.**, s. 237.

¹⁰⁴ Hamitoğulları, **a.g.e.**, s. 571-572.

güçsüz olan yoksulları korumalıdır. Diğer taraftan Ferdinand Lasalle ve Ludwig Andreas Feuerbach, toplumsal adaletsizliklerin, üretim araçlarının özel mülkiyetinden kaynaklandığını vurgulayarak, kapitalistin iktidarının sadece işyeriyle sınırlı kalmayıp tüm topluma ve devlete uzandığını belirtmişlerdir.¹⁰⁵

Kapitalizmi ortaya koyan ve eleştiren, tarihsel maddeciliğin yöntem ve felsefesini oluşturan Marx, eşitsizliğin kaynağını özel mülkiyette görmüş ve eşitsizlik savını ekonomik eşitsizlik bağlamında incelemiştir. Kapitalizmin anti siyasetlerinden olan Marxizm, devleti, egemen sınıfın yürütme organı olarak görmektedir. 1930'larda ortaya çıkan Keynesyen refah devleti modeli ise kapitalizmin devamlılığını sağlamak için devletin görevlerini arttırmıştır. Liberalizmde kırılma olarak nitelendirilen Keynesyen ekonomi modelinin ana sorunsalı bölüşüm olmamakla birlikte, önerilen ve uygulanan politikaların bölüşüm ilişkilerini alt gelir grupları lehine değiştirdiği görülmüştür.

3.3. Keynesyen Kuram: Refah Devleti Modelinde Bölüşüm Sorunu

1. Dünya Savaşı sonrasında ABD'de banka kredilerine dayanan üretim ve tüketim kapasitesinin genişlemesi, ABD'nin savaş sonrasında Avrupa ülkelerine verdiği kredileri geri çekmeye başlaması, savaşın getirdiği yeni teknolojiler sayesinde tarım üretimindeki olağanüstü artışa cevap vermeyen talep dolayısıyla sanayi malları talebinin düşmesi, öncelikle ABD'de ve dünyanın diğer kapitalist ülkelerinde büyük bir kriz ortaya çıkarmıştır. Bir önceki krizde en fazla %7 azalan dünya ticareti, bu dönemde %65 daralmıştır. 1929 kriziyle birlikte, bir müdahaleye gerek olmadan piyasaların kendi kendine dengeye gelebileceği inancı sarsılmış ve bu inancın temelinde yer alan klasik ve neo-klasik öğretinin sorgulandığı yeni bir akım olan Keynesyen makro iktisat teorisi ortaya çıkmıştır.¹⁰⁶

John Maynard Keynes'in, 1936 yılında yayımladığı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (The General Theory of Employment Interest and Money)* adlı kitabında, devletin, depresyon ve yoğun işsizlik dönemlerinde uygulaması gereken politikalar

¹⁰⁵ Köymen, a.g.e., s. 41.

¹⁰⁶ Köymen, a.g.e., s. 45-47.

belirlenmektedir. Ekonomik durgunluğun sebebini efektif talep yetersizliğine bağlayan ve bu sorunu çözmek için talep arttırıcı politikalar uygulanması gerektiğini vurgulayan Keynes'in bu önerileri ABD ekonomisinde yaşama geçirilmiştir. Tam istihdamın sağlanması açısından yetersiz kalan kapitalizmin aksaklığını gidermek üzere oluşturduğu müdahaleci çözüm yöntemleriyle liberal doktrine kısmi bir tepki olarak ortaya çıkan Keynes Okulu'nun tutumu, bu açıdan neo-klasik tepkiye benzetilebilir.¹⁰⁷ Ekonominin durgunlukta olduğu bu dönemde devlet, ekonomiyi durgunluktan kurtarmak için genişletici (telafi edici) maliye politikası uygulamalı, diğer bir ifadeyle kamu harcamalarını arttırmak ve/veya vergi oranlarını düşürmek suretiyle bütçe açığı vermelidir. *Pump priming kuramı* olarak da bilinen bu politika sayesinde talep artacak, işsizlik azalacaktır.¹⁰⁸

Bölüşüm sorunuyla direk olarak ilgilenmeyen Keynes,¹⁰⁹ nüfus artışının kontrol edilmesi, savaşların ve iç çekişmelerin önlenmesi ve bilimin öneminin anlaşılacak teknolojik ilerlemenin sağlanması halinde ekonomik sorunların kolaylıkla çözülebileceğini düşünmüştür.¹¹⁰

Keynesyen politikalar, 2. Dünya Savaşı'nın sonundan 1970'lerin ortasına kadar bütün kapitalist ülkelerde uygulanmış ve bu dönem kapitalizmin altın çağı olarak nitelendirilmiştir.¹¹¹ Devletler, ekonomik istikrar içinde ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için harcamalarını arttırdıkları, bu harcamaları güvenilir finansman kaynağı olan vergilerle karşılamak durumunda kalmışlardır. Elbette bu gelişmenin kaçınılmaz sonucu vergi yükünün artmasıdır. Bu dönemde kamu maliyesinin ulusal ekonomideki payı artmış ve devletin üstlendiği görevlerde bir artış meydana gelmiştir. 2. Dünya Savaşı'na kadar hakim olan siyasi içerikli devlet felsefesi yerini sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Kendini, ekonomik istikrarı sağlamakla sorumlu tutan

¹⁰⁷ Kazgan, **a.g.e.**, s. 224, 249.

¹⁰⁸ Türk, **a.g.e.**, s. 135.

¹⁰⁹ Robert Solow, "Kimin Torunları", **Keynes'e Dönüş, Torunlarımızın Ekonomik Olanakları**, der. Lorenzo Pecchi, Gustavo Pıga, çev. Sungur Savran, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 95.

¹¹⁰ Leonardo Becchetti, "Keynes'in Kehanetinde Yanlış Olan Nedir? İktisadın Sonunun Sosyal Sorumluluk İktisadına Dönüşümü", **Keynes'e Dönüş, Torunlarımızın Ekonomik Olanakları**, der. Lorenzo Pecchi, Gustavo Pıga, çev. Sungur Savran, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 204.

¹¹¹ Köymen, **a.g.e.**, s. 47.

devlet, bir taraftan askeri harcamalarını arttırırken, diğer taraftan bayındırlık harcamalarına ağırlık vermiş, özel sektörün başarısız olduğu faaliyet alanlarında üretimi üstlenmiş ve sosyal güvenlik, eğitim ve sağlık harcamaları ile çevreye ve kentleşmeye ilişkin toplumsal harcamaları yoğunlaştırmıştır.¹¹² 1970'lere kadar Keynes'in politikaları sayesinde liberal ekonominin aksaklıklarını gideren refah devleti uygulamaları Avrupa'ya hakim olmuştur.¹¹³

Savaş sonrasında, her kapitalist devletin yapması gerektiği gibi, kapitalist üretim sürecinin ve dolayısıyla sermaye birikiminin artması için devletler müdahaleci politikalar uygularlar. Bu müdahaleci politika, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra refah devleti modeli olmuştur. Refah devleti modelinin ekonomi politiği ise Keynes tarafından şekillendirilmiştir. Keynesyen politikaların, ikincil bölüşüm ilişkileri içinde, dönemin sorununun işsizlik olması dolayısıyla, talep arttırıcı uygulamaları, gelirin yeniden paylaşımını sağlamıştır.

Kapitalizmin yeni bir aşaması olan küresel dönemde ise, kapitalizmin temel niteliklerinin sürekliliği devam etmiş ancak mevcut sermaye birikiminin dinamikleri değişmiştir. Ortaya çıkan bu durum, ulus-devletin konumunda aşınma meydana getirmiş ve kapitalist devlet, refah devleti olma niteliğini kaybetmiştir.¹¹⁴ Keynesyen refah devleti modeline tepki olarak gelişen ve küreselleşmenin savunuculuğunu yapan neo-liberal akımda, büyüyen kamu sektörünün başarısızlıklarına dikkat çekilerek devletin küçülmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Neo-liberal akım, önerilen politikalarla yeni dönemin egemen ideolojisi haline gelmiştir.

3.5. Neo-Liberalizm: Piyasa Odaklı Bölüşüme Dönüş

2. Dünya Savaşı sonrası dönemde, kapitalizm tarihinde görülen en canlı ve uzun gelişme evresi, 1960'ların ortalarından itibaren kesilmiş ve sermaye birikiminin hızı yavaşlamaya başlamıştır. 1974-1975 yıllarında gelişmiş tüm kapitalist ülkelerde eş

¹¹² İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, 8. Basım, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2010, s. 24.

¹¹³ Köymen, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁴ Akbulut, **a.g.m.**, s. 165-170.

zamanlı olarak patlak veren ekonomik daralmayla birlikte, dünya kapitalizmi 20. yüzyılın ikinci büyük bunalımına girmiştir.¹¹⁵ Öyle ki 1961- 1971 durgunluğunda tüm kapitalist ülkelerde yaklaşık 10 milyon olan işsiz sayısı, 1975-1976 yılları arasında 17 milyona ulaşmıştır. Aşırı üretim krizi dolayısıyla oluşan bu durgunluk, çoğu kaynakta OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü- *Organization of Petroleum Exporting Countries*) şoklarına veya sendikalara ve sendikaların aşırı ücret artışı taleplerine dayalı olarak açıklanmaktadır. Ancak, “...kapitalizm tarihinde görülen her aşırı üretim krizi, kapitalist üretim tarzının temel çelişkilerine ilişkin genel öğelerle üretim tarzının gelişimindeki belirli bir tarihsel andan kaynaklanan belirli özellikleri birleştirmiştir.”¹¹⁶ Ekonomik krizin sahra altı ve üçüncü dünya ülkelerine yansımaları ise çok şiddetli olmuş, kullanılmayan makine, hammadde ve insan gücü kaynağına rağmen, milyonlarca çocuk, kadın ve erkek, yetersiz beslenme ve açlık tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak daha kötüsü, bu bölgelerdeki açlık, yeterince yiyecek maddesi olmamasından değil, yiyecek maddelerinin satın alınamamasından dolayı ortaya çıkmıştır.¹¹⁷ Toplumsal eşitsizliğin yarattığı bu sonuçlar bir tarafa bırakılacak olursa, yeni bir birikim bunalımı ile başlayan neo-liberal dönemde, refah devletinin müdahalecilik anlayışı terk edilerek büyüyen kamu sektörünü daraltma amaç edinilmiş ve ekonomik alan siyasal alan aleyhine genişletilmiştir.¹¹⁸

Küresel kapitalizmin bir ideolojisi olan neo-liberalizm, klasik liberalizmin *laissez faire* ve serbest piyasa politikalarının radikal bir temsilcisi olan, toplumun refahının negatif özgürlüğe ve güçlü bir özel mülkiyete dayalı olarak gerçekleşeceğine inanan¹¹⁹ ve bu anlamda devlete sınırlı görevler yükleyen bir politika anlayışıdır.

1960’lardan itibaren klasik liberalizmin temel ilkelerini savunan üç çağdaş liberal düşünce okulu, ki bunlar da neo-klasik okullardır, 1973 krizinin büyük sorumluluğunun

¹¹⁵ Ernest Mandel, **Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz**, çev. Yavuz Alagon, önsöz: Sungur Savran, İstanbul, Koral Yayınları, 1980, s. 11.

¹¹⁶ Mandel, **a.g.e.**, s. 40.

¹¹⁷ Mandel, **a.g.e.**, s. 29, 40, 158.

¹¹⁸ Akbulut, **a.g.e.**, s. 232.

¹¹⁹ Çitçi, “Yeni Siyaset: Neoliberalizm ve Postmodernizmin Siyasal Projesi”, **YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 1, sayı 2, 2008, s. 5-26.

Keynesyen refah devletine yüklenmesiyle birlikte yükselişe geçmiştir. Beşeri gelişmelerin rasyonel bir plana göre değil, kendiliğinden oluştuğunu iddia eden anti-rasyonalizm anlayışını savunan, Friedrich A. Von Hayek'in temsilcisi olduğu neo-Avusturya okulu, her şeyin doğal gelişmesine bırakılmasının, bireysel ve toplumsal refahı arttıracaklarını savunmaktadır. Liberalizmi genel ilkeler sistemi ve bir ideoloji olarak gören Hayek,¹²⁰ toplumdaki mevcut gelir ve servet dağılımını düzeltmeyi amaçlayan yeniden dağıtım politikalarını ve refah devleti ve toplumsal adalet anlayışlarını eleştirmekte, devletin bu tür müdahalelerinin toplumu üretkenlikten koparacağını iddia etmektedir. Bireylerin kanun önünde eşit olması gereğinden hareketle, artan oranlı bir gelir vergisinin eşitsizliğe neden olacağını savunarak sabit oranlı vergileri öneren Hayek'in¹²¹ eşitlik düzleminde, ikincil bölüşümün en temel araçlarından olan artan oranlı gelir vergilerini eleştirmesi, bölüşüm sorunsalında emekten yana bir tavır almadığının açık bir göstergesidir. Günümüzde çoğu iktisatçı, Avusturya Okulu'nu savunan iktisatçıların serbest piyasa ekonomisini savunan iktisatçılar olarak da görülebileceği fikrini paylaşmaktadırlar.¹²²

Chicago okulunun temsilcisi ve monetarizmin kurucusu olan Milton Friedman'a göre kamu işletmeleri, özel sektörde olduğu gibi kâr amacı gütmedikleri için verimsizdir. Çünkü bu işletmeler, yüksek maliyetlerle çalışmakta, mal ve hizmetlerini düşük fiyatlarla satmaktadır. Diğer taraftan Keynesyen tam istihdam politikalarının ve yüksek kamu harcamalarının enflasyona sebep olduğunu ve devletin istikrarsızlığı gidermek için uyguladığı para ve maliye politikalarının uzun dönemde krize yol açtığını belirten Friedman'a göre devlet,¹²³ iç ve dış güvenlik ve adalet hizmetleri dışında da bir takım hizmetler sunmalı ancak bu hizmetler son derece sınırlı olmalıdır. Eğitim ve sağlığı içeren yarı kamusal mallar ile dar gelirlilere yönelik olarak sunulan erdemli malların piyasa ekonomisi tarafından yerine getirilmesi gerektiğini öneren Friedman, devletin, bu hizmetleri doğrudan sunması yerine kupon sistemi adı verilen uygulama ile dolaylı

¹²⁰ Güner Koç AYTEKİN, "Ekonomi Biliminde Avusturya İktisat Okulu ve Hayekçi Düşünce Üzerine", **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 4, 2013, s. 151.

¹²¹ Aktan, **a.g.m.**, s. 14-15.

¹²² AYTEKİN, **a.g.m.**, s. 147.

¹²³ Köymen, **a.g.e.**, s. 50-51.

yoldan hizmete dahil olması gerektiğini savunmaktadır. Bu uygulamaya göre devlet, gelir düzeyi düşük kimselere, hizmetin bedelini karşılayan kuponlar vermeli ve bu kişiler kuponlar sayesinde özel kesimden hizmet alabilmelidir. Refah devleti anlayışına da eleştirel yaklaşan Friedman, sadece gelir düzeyi çok düşük olan bireylerin korunmasını ve negatif gelir vergisi adını verdiği sosyal transfer harcamaları vasıtasıyla devletin bu bireylerden vergi almaması ve bu kişilere ödeme yapması gerektiğini vurgular.¹²⁴ Virginia Politik İktisat Okulu'nun kurucusu, James M. Buchanan'ın temsilcisi olduğu Anayasal İktisat yaklaşımına göre ise, devletin ekonomik ve mali yetkilerinin anayasal hükümlerle kısıtlanması ve gelir dağılımı, sosyal güvenlik, çevre sorunları, kentleşme gibi alanların da anayasalarda düzenlenmesi ve belli kurallara bağlanması gerektiği savunulmaktadır.¹²⁵

1980'lere gelindiğinde ise arz yönlü iktisat adı verilen bir görüş ortaya çıkmıştır. Neo-liberalizmin aynası olarak da nitelendirilebilecek bu görüşe göre, ekonomiye devlet müdahalesi sınırlandırılmalı, dolayısıyla kamu harcamaları ve vergiler düşürülerek devlet bütçesi küçültülmeli, çeşitli teşvik yöntemleriyle ekonominin rekabetçi yapısı korunmalı ve ekonomik istikrarın sağlanmasında maliye politikası değil, Merkez Bankası'nın etkin olduğu para politikası uygulanmalıdır.¹²⁶ Ortaya çıktığı dönem itibarıyla özellikle ABD ve İngiltere'de uygulanan arz yönlü politikalar, büyük bütçe açıkları nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.

Laissez faire sayesinde toplumsal uyum ve dengenin sağlanacağına inanan klasik ve neo-klasik kuramcılar, kapitalistin elde ettiği kârın haklılığı üzerinde hemfikirdirler. Bunlardan bazıları toprak sahibinin elde ettiği rant gelirine eleştirel yaklaşırken bazıları da bu gelir türünün haksız bir kazanç olmadığını ispatlamaya çalışmışlardır. Klasik liberalizmin en büyük temsilcilerinden S. Mill'in de benimsediği fayda kuramına göre, bireylerin fayda ve değer yargısını devlet belirlemeye çalışmamalıdır. Kapitalist sistemin meşruiyetini sağlamayı hedefleyen neo-klasik kuramın esas ilgi alanı piyasa ekonomisinin düzgün işleyebilmesidir. Bu amaç için gerekirse devlet ekonomiye sınırlı

¹²⁴ Aktan, **a.g.m.**, s. 17-18.

¹²⁵ Aktan, **a.g.m.**, s. 19.

¹²⁶ Türk, **Kamu Maliyesi**, s. 25.

olarak müdahale edebilir. Elbette piyasa ekonomisinin düzgün işleyebilmesinin koşullarından biri de gelir ve servet dağılımının dengeli olmasıdır. O halde devletin bu görevleri ikincil bölüşüm ilişkileri üzerinde de etkili olacaktır. Ancak neo-klasikler içinde ikincil bölüşümün adil olmasına ilişkin düşüncelerin yanı sıra tersi düşünceler de vardır. 1929 krizi kendisini bir burjuva olarak tanımlayan J.M. Keynes'in ekonomi politikalarının, kapitalist dünyanın hakim devletleri tarafından uygulanmasına neden olmuştur. Keynes, ekonomik canlanmanın sağlanması için talep arttırıcı maliye politikalarını önermiştir. Bu politikaya göre açık bütçe uygulanmasına gidilecektir. Diğer bir deyişle kamu harcamaları arttırılacaktır ya da vergi oranları azaltılacaktır. Keynesyen politikalar kamu ekonomisinin temel sorunlarından ikisine aynı anda çözüm bulmuştur. Bir taraftan işsizlik azaltılırken diğer taraftan kapitalist bölüşüm ilişkileri sonucunda ortaya çıkan gelir dağılımını kısmen de olsa düzenlemiştir. Ancak 1970 krizi sonrasında, kriz yıllarına kadar aktif bir şekilde uygulanan Keynesyen politikalardan vazgeçilerek, özellikle İngiltere ve ABD'de, klasik ekonomi ilkelerini referans alan neo-liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Günümüzde çoğu siyasi hareket ve siyasi partinin ekonomi politikası olan neo-liberalizm, kapitalizmin dinamiklerine ayak uydurmakta ve meşruiyetini sağlamak vasıtasıyla kapitalist bölüşüm sorunsalına ilişkin çözümleri çoğunlukla piyasa ekonomisine bırakmaktadır.

4- ÇAĞDAŞ SİYASİ PARTİLER ve BÖLÜŞÜM SORUNU

Kapitalist ekonominin tamamlayıcısı olan ve kapitalist üretim şeklinin kendini yeniden üretme şartlarına bağlı olarak liberal kurumlar aracılığıyla çeşitli kimliklerle yapılan kapitalist siyaset,¹²⁷ ikincil bölüşüm ilişkilerinin temel belirleyicisi olmaktadır. Siyasal olanın siyasal alan içerisinde konumlandırıldığı kapitalist siyasette, devlette somutlaşan siyasal alan, siyasi partilerin ideoloji ve politikalarının uygulandığı bir mücadele alanıdır.

Kapitalizmin meşruiyetini sağlayan liberalizm, kapitalizmin ilk siyasi ideolojisidir. Kapitalist üretim süreci dolayısıyla ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerini mutlak kabul eden

¹²⁷ Akbulut, a.g.e., s. 209.

liberal ideolojinin bölüşüme yönelik doğrudan politikası yoktur. Bölüşüm sorunsalını kapitalist sisteme bağlayan Marxist ideoloji ise 19. yüzyıldan itibaren, çoğu siyasal hareketin temelini oluşturmuştur.

21. yüzyılın iki büyük siyasal hareketinden biri sosyal demokrasi diğeri ise muhafazakârlık akımlarıdır. Sosyal demokrasi için bölüşüm sorunsalı önemlidir. Bunun temel sebebi de sosyal demokrat hareketlerin Marxizm'in ağırlığını taşıyan Enternasyonaller ile aynı dönemde başlamasıdır. İşçilerin haklarının savunulması ve bu savununun meşru yollardan yapılması sosyal demokrasinin temel koşuludur. Ancak gerek Marxizmden kopuş olarak nitelendirilen sosyal demokrasi, gerekse Fransız Devrimi'ne tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlık akımı, bölüşüm sorununu, kapitalist sistemde ele almaktadır. Bir diğere ifadeyle her iki siyasal hareket de temel bölüşüm ilişkilerini sorgulama yoluna gitmemişlerdir.

Çalışmanın bu başlığında sosyal demokrasi ve muhafazakârlık akımlarının, 20. yüzyılın iki büyük kriziyle birlikte 21. yüzyıldaki görünüşleri, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson uygulamalarında liberal siyasete eklenme süreçleri, Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD'deki siyasal partiler bağlamında ortaya konulmuştur.

4.1. Sosyal Demokrat Partilerde Bölüşüm Sorunu

Sanayi devriminin sonucunda ortaya çıkan güçlü bir işçi sınıfının etkisiyle oluşan sosyal demokrat hareket,¹²⁸ Marxizm'den sonra tarihsel bir sentez olarak oluşmuştur.¹²⁹

Sosyal demokrasinin, siyasal bir hareket olarak şekillenmesinin altında yatan temel olgu, enternasyonaller olarak adlandırılan sosyalist düşüncelerdir. 1864 yılında Kıta Avrupası'ndan ve İngiltere'den işçi temsilcileri ve aydınlar bir araya gelmiş ve ortaya çıkan birliğe, Birinci Enternasyonal adı verilmiştir. Farklı görüşleri savunanların

¹²⁸ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, 8. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1991, s. 261.

¹²⁹ Kışlalı, *a.g.e.*, s. 110.

yoğunlukta olduğu birlikte, Marxist görüşün etkisi hissedilmiştir.¹³⁰ 1876'da Birinci Enternasyonal dağılmış, Marx'ın ve Engels'in düşüncelerinin etkisi sürmekle birlikte, sosyalizmin çeşitli fraksiyonlarında, kapitalizmi devrimle yıkmak yerine demokratik yöntemlerle sistemi değiştirmek düşüncesi benimsenmiştir. Diğer bir ifadeyle sosyalizm revizyonist bir nitelik kazanmıştır.¹³¹ Sosyalistlerin revizyonist niteliği İkinci Enternasyonal'de kendini göstermiştir. 1. Dünya Savaşı'nın başlaması ve birlik içindeki sosyalistlerin ulusalcı davranmaları, Marxist düşüncenin öne çıktığı birliğin diğer üyelerinin tepkisini çekmiş ve 1919 yılında Sovyet Rusya'nın lideri Lenin tarafından Üçüncü Enternasyonal (Komintern) kurulmuştur. Ancak Komüntern'in 1920 yılındaki ikinci kongresinde, savaşı destekleyen revizyonist sosyalist olarak adlandırılan sosyal demokrat liderler dışlanmış ve işçi sınıfının düşmanları ilan edilmişlerdir.¹³²

2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'daki sosyal demokrat partiler Marxist görüşleri tamamen terk etmişler ve refah devleti modelini benimsemişlerdir. 1951 yılında Alman Sosyal Demokrat Partisi (*Sozialdemokratische Partei- SPD*) tarafından yayımlanan *Frankfurt Deklerasyonu*'nda, Marxist sınıf savaşı görüşüne hiç yer verilmemiş ve Sosyalist Enternasyonal'in temel ilkeleri açıklanmıştır.¹³³ Buna göre, sosyal demokrasi ile komünizm tekrar kesin çizgilerle birbirinden ayrılmış ve sosyal demokrasinin, ekonomik ve siyasal demokrasi için savaşıacağı, bireylerin yaşam kalitelerinin yükseltilmesi için toprak reformu yapılması gerektiği, sanayileşmeye önem verileceği, kamulaştırma yoluyla üretim araçlarının mülkiyetinin devlete geçeceği, üretici ve tüketici kooperatiflerinin geliştirilmesi ile toplumsal refahın sağlanacağı vurgulanmıştır.¹³⁴

1989 *Stockholm Kongresi*'nde Sosyalist Enternasyonal'in günümüzde geçerliliğini koruyan ilkeleri tespit edilmiştir. Kapitalist gelişme ve değişme süreci ortaya konulmuş,

¹³⁰ Adnan Güriz, *Sosyal Demokrasi İdeolojisi: Bir İnceleme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1998, s. 205.

¹³¹ Güriz, *a.g.e.*, s. 206.

¹³² Güriz, *a.g.e.*, s. 206.

¹³³ Güriz, *a.g.e.*, s. 207.

¹³⁴ Güriz, *a.g.e.*, s. 206- 207.

ekonomünün enternasyonalleşmesi ve dünya ailesi düşüncesinin ütöpik bir düşünce değil pratik bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Küreselleşmenin, Güney'deki yoksulluğa, Kuzey'deki işsizliğe yeni bir boyut kazandırdığı belirtilen bildiri de, demokratik sosyalizmin, özgürlük, sosyal adalet ve dayanışma amaçlarını içeren enternasyonal bir hareket olduğu ifade edilmiştir. Silahsızlanma, çevreci hareket, teknolojik gelişme konularına yer verilen, işçi haklarına ilişkin konulara vurgu yapılan Sosyalist Enternasyonal'de birliğin, karma ekonomiyi benimsediği açıklanmıştır. Gerekli durumlarda kamulaştırmaya gidilebileceği belirtilmiş, ekonomünün toplumsal denetiminin gelişmeye ayak uyduran ekonomik araçlarla sağlanabileceği savunulmuştur.¹³⁵

Temel hareket noktası bölüşüm sorunsalı olan¹³⁶ sosyal demokrasi için, yaratılan değer eşit bölüşülmelidir. Dolayısıyla sosyal demokrat hareketin bölüşüme ilişkin politikaları, ikincil bölüşüm ilişkileri üzerinden devam eder. Sosyalist Enternasyonal'de de belirtildiği gibi, demokratik sosyalizmin özünde özgürlük, toplumsal refah ve dayanışma yatar. Hükümetlerin gelir dağılımına doğrudan müdahale etmesi bireysel özgürlükler ile bağdaşmadığı için sosyal demokraside, planlanan adil gelir dağılımının sağlanması için özellikle vergileme yöntemi, amaca giden yolda temel araç olarak kabul edilmiştir. Bu sayede özel sektörün kârlarının da yüksek vergilemeye tabi tutulması, bölüşümde adaleti sağlayacaktır.¹³⁷ Diğer taraftan sosyal demokrat harekette, gelirin yeniden dağılımının adil biçimde sağlanması için eğitim ve sağlık harcamalarına, işsizlik sigortası ve aile yardımları gibi sosyal transfer harcamalarına önem verilmiştir. Nasıl ki sosyalist düzenin temel hedefi yoksulluk ve sefaletle savaşmak ve bireylerin yaşam standartlarında gelişme sağlamak ise¹³⁸ sosyal demokraside de aynı hedef doğrultusunda hareket edilir. Ancak gelir artışı sağlanmadan ve ekonomik kalkınma gerçekleşmeden, sadece yoksulluğu dağılıma tabi tutmak şeklinde uygulanacak bir politika da amaca giden yolda bir kısır döngü oluşturacaktır. Dolayısıyla bir amacın gerçekleştirilmesi için bir başka amaç olan ekonomik büyüme ve kalkınmanın

¹³⁵ Güriz, **a.g.e.**, s. 208- 216.

¹³⁶ Akbulut, **a.g.e.**, s. 212.

¹³⁷ Talas, **a.g.e.**, s. 239.

¹³⁸ Talas, **a.g.e.**, s. 239.

gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çalışmayı bir hak olarak nitelendiren ve yeni iş alanları oluşturmak amacıyla iktidara gelmeyi hedefleyen sosyal demokraside, sanayileşme vasıtasıyla paylaşım sürecine yeni bireyler eklenerek, milli gelirin daha fazla sayıda birey tarafından ve daha eşitlikçi biçimde paylaşılması amaçlanmaktadır.¹³⁹

Sosyal demokrat partilerin iktidar olduğu 2. Dünya Savaşı sonrası ile 1970'lerin ortalarına kadar geçen dönemde, özellikle Avrupa'da toplumsal refah arttıkça reformcu sosyalist partiler içinde kamulaştırma yoluyla üretim mallarının mülkiyetinin devlete geçmesi yerine, ekonomik gücün kullanımının devlet tarafından denetimi, işçilerin işletme yönetiminde söz sahibi olmaları, tekellerin önlenmesi ve adil gelir dağılımına ilişkin konular üzerinde durulmaya başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle refah devleti, sosyal demokrasiyi daha çok ilgilendirmeye başlamıştır. Sermaye birikiminin çoğaldığı ve devletin artı-değer elde etme sürecinde etkin bir rol aldığı bu dönemde, devlet sadece bölüşüm ilişkilerine müdahale etmekle kalmamış, aynı zamanda bizzat üretim sürecine de müdahale etmiştir.¹⁴⁰ Bu süreçte hükümetler, sosyal politikayı sermaye birikimini tamamlayıcı bir faktör olarak görmüşlerdir. Sosyal politikanın uygulanması, devletin fonksiyonu ve sermaye birikimindeki konumu açısından önemlidir. Devlet, gelirin yeniden dağılımını vergiler ve transfer harcamaları yoluyla gerçekleştirerek, hem tüketimi desteklemekte ve genişletmekte hem de devlet yatırımları kanalıyla yatırım oranını düzenlemektedir.¹⁴¹

1970'lerin ortalarından itibaren, petrol bunalımı ile alevlenen ve durgunlukla devam eden süreçte, muhafazakârların sert saldırıları karşısında sosyal demokrasi güç kaybetmiştir.¹⁴² İhracat ve ithalatın daralması, yatırımların ve büyümenin durması, durgunluğun, işsizliğin ve enflasyonun artması, sosyal demokratların iktidarda oluşturdukları ve o zamana kadar muhalefetin de koruduğu, refah devletini çıkmaza sokmuştur. Dolayısıyla sosyal demokrat iktidarlar artık talep yanlı ekonomi politikalarından vazgeçmek durumunda kalmışlardır. Özellikle sermaye gelirlerinin

¹³⁹ İsmail Cem, **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984, s. 167-169.

¹⁴⁰ Akbulut, **a.g.e.**, s. 231.

¹⁴¹ Sinan Sönmez, **Kamu Ekonomisi Teorisi: Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı**, Ankara, Teori Yayınları, 1987, s. 22-23.

¹⁴² Cem, **a.g.e.**, s. 215.

vergilendirilmesi suretiyle kaynak yaratılması imkânı kalmamıştır.¹⁴³ 20. yüzyılın ikinci büyük krizinin sorumlusu olarak gösterilen refah devletinin çökmesiyle, sosyal demokrat hareket de muhafazakâr politikalara yenik düşmüştür.

1990'lara gelindiğinde merkez solun değerlerinin, büyük değişimler geçiren dünyada dikkate alınmasını sağlamak amacıyla üçüncü yol projesi ortaya atılmıştır.¹⁴⁴ Soğuk savaş döneminde birçok kişi, bir yandan Sovyet komünizmine, diğer yandan Amerikan liberalizmine alternatif olması açısından sosyal demokrasi ideolojisini üçüncü yol olarak görmüştür. Özellikle İngiltere'de İşçi Partisi (*Labour Party*- LP), ABD'de Demokrat Parti (*Republican Party*- D)'nin yeni akımı benimsemesiyle üçüncü yolun popülaritesi artmıştır.¹⁴⁵ Muhafazakârlık ile klasik liberalizmi eklemlen yeni sağ politikalar ile eski sol arasında yeni bir yol oluşturan, literatürde sosyal liberalizm veya liberal demokrasi olarak da ifade edilen üçüncü yol politikalarının en temel hedefi, bireylerin “...küreselleşme, kişisel yaşamdaki dönüşümler ve doğayla ilişki bağlamında ortaya çıkan önemli değişmeler yoluyla kendi yaşam yollarını çizebilmelerine yardımcı olmaktır.”¹⁴⁶

Üçüncü yol politikalarında, bölüşüm sorunsalı eşitsizlik bağlamında ele alınır. Yoksulluğun küreselleşmeyle birlikte derinleşmesi, eşitsizlik sorununa önem verilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Zenginden alıp yoksula verme formülünün işlerliğini devam ettirdiği üçüncü yol politikalarında, artan oranlı verginin önemi büyüktür.¹⁴⁷ Ancak üçüncü yolun vergi politikası ile sosyal demokrasinin vergi politikası birbirinden farklıdır. Sosyal demokrasi için yüksek refah yüksek vergi demektir. Vergi hasılatının yüksek olması, sosyal yardımların da fazla olması anlamına gelir. Oysa ki üçüncü yol politikalarında, çeşitli hallerde vergilerin azaltılmasının, arz yönlü politikalarda hayat bulan *Laffer Eğrisi*'nde olduğu gibi, vergi hasılatında artış yaratacağı savı üzerinden

¹⁴³ Cem, **a.g.e.**, s. 217.

¹⁴⁴ Anthony Giddens, **Üçüncü Yol ve Eleştirileri**, çev. Nihat Şad, Ankara, Phoenix Yayınları, 2001, s. 151.

¹⁴⁵ Anthony Giddens, **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, çev. Mehmet Özyay, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000, s. 10.

¹⁴⁶ Giddens, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁴⁷ Giddens, **Üçüncü Yol Eleştiriler**, s. 89.

hareket edilir.¹⁴⁸ Ancak Marxizm'den kopan sosyal demokrat hareketin yeni siyaseti olan üçüncü yolun vergiye ilişkin yaklaşımı, 1980'lerde yükselişe geçen yeni sağ hükümetlerin vergi politikasıyla örtüşmektedir.

Sosyal demokrat harekette, ortaya çıktığı 19. yüzyılın sonlarından başlanarak, kapitalizmin dinamiklerine uyum sağlanmış, bölüşüm sorunsalına ise özel bir önem atfedilmiştir. Sosyal demokraside, Marxist ideoloji gibi doğrudan sınıf siyaseti yapılmamıştır. Ancak işçi sınıfının desteğiyle güçlenen bu hareketin, ana sorunsalının bölüşüm olması dolayısıyla emeğin ve emekçinin korunduğu, sosyal demokrat nitelikli siyasi partilerin programlarında açıkça belirtilmektedir.

Sosyal demokrasinin nasıl ve nerede ortaya çıktığına ilişkin öne sürülen görüşlerden belki de en önemlisi sosyal demokrat hareketin Almanya ekseninde Marxizm içi çatışmalardan doğduğuna ilişkindir. Diğer taraftan aynı dönemlerde İngiltere'de Fabian sosyalizmi, İngiliz sosyal demokrasisinin belirleyicisi olmuştur. Ancak sosyal demokrasinin siyasal alan içinde yer alması, Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD), İngiliz İşçi Partisi (LP) ve Fransız Sosyalist Partisi (*Parti Socialiste*- PS) ile sağlanmıştır.

4.1.1. Almanya: Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin Dönüşümü

Almanya'daki işçi hareketleri 1863 yılında Ferdinand Lassalle'ın kurduğu "Genel Alman İşçi Derneği" ile kurumsallaşmıştır. Bu dernek reformist bir kuruluş özelliği taşımakta, meşru yolla işçilerin haklarını alması gerektiğini savunmaktadır.¹⁴⁹

1863'te kurulan SPD'nin, ilk yıllarında büyük ölçüde Marxist ilkeler doğrultusunda hareket edilmiştir. 1875 yılında *Gotha Erfurt Programı*'nda, Lassalle'nin düşünceleri yansıtılmış ve emeğin, tüm zenginliklerin ve kültürün kaynağı olduğu, ancak kapitalist üretim araçlarının kapitalistin elinde olmasının işçi sınıfını kapitaliste bağımlı hale

¹⁴⁸ Giddens, a.g.e., s. 90.

¹⁴⁹ Güriz, a.g.e., s. 139-140.

getirdiği vurgulanmıştır.¹⁵⁰ Kapitalist üretim araçlarının kapitalistlerin tekelinde bulunmasının ortaya çıkardığı adaletsizliğin, üretim araçlarının mülkiyetinin kamuya geçirilmesi sayesinde giderileceğinin belirtildiği kongrede ayrıca eğitimin önemi vurgulanmış ve her türlü eğitim programının ücretsiz olması gerektiği üzerinde durulmuştur.¹⁵¹ Kapitalizmin eleştirilerine yer verilen kongrede, mülk sahipleri ile mülksüzlerin arasındaki uçurumun, kapitalizmin krizleri tarafından derinleştiğine dikkat çekilmektedir.

İşçi sınıfının mücadelesinin siyasi bir mücadele olduğu belirtilen *Gotha Erfurt Kongresi*'nde, siyasi hakları olmayan bir işçinin ekonomik mücadele veremeyeceği ifade edilmiştir. Ayrıca gelir ve servet vergisinin kademeli olarak yükseltilmesi düşüncesi de SPD'nin ikincil dağılımın temel araçlarından olan vergiye ilişkin tutumunu yansıtmaktadır.¹⁵²

SPD'nin günümüze ulaşan sosyal demokrat çizgisini oluşturmasında öncülük eden kişi Eduard Bernstein'dir. Almanya'daki Bismarck yönetiminin 1878'de SPD'yi kapatması ve Bernstein'in de İsviçre'ye sürgüne gönderilmesi üzerine, Bernstein burada, SPD'nin gelişiminde önemli bir rolü olan *Sozial Demokrat* adlı haftalık gazeteyi yayımlamaya başlamıştır.¹⁵³ Bu yıllarda Marxizm'e sıkı sıkıya bağlı olan Bernstein, İsviçre'den sınır dışı edilmesinin ardından Londra'ya gitmiş, Frederich Engels'le olan yakınlığı, ona Kropotkine, Bernhard Shaw gibi sosyalistlerle bir arada bulunma fırsatı vermiştir. Ayrıca bu süre içinde İngiltere'yi gözlemlemiş ve İngiltere'deki sosyal ve siyasal oluşumun, Marx'ın tahlilleriyle örtüşmediğini fark etmiştir. 1895 yılında Engels'in ölümüyle birlikte Bernstein, devrimci yaklaşımlarından vazgeçerek revizyonist içerikli makalelerini, *Sosyalizmin Sorunları* başlığı altında yayımlamaya başlamıştır. Makalesinin SPD'de büyük ses getirmesi üzerine 1899 yılında *Sosyalizmin Varsayımları* adlı makalesi yayımlanmış ve her durumda partisine olan sadakatini dile

¹⁵⁰ Güriz, a.g.e., s. 140.

¹⁵¹ Güriz, a.g.e., s. 141.

¹⁵² Güriz, a.g.e., s. 143-145.

¹⁵³ Cem, a.g.e., s. 48.

getiren Bernstein, 1902 yılında milletvekili seçilmiştir.¹⁵⁴ Sosyal demokrasinin ilk ve belki de en önemli kuramcısı sayılan Bernstein, Alman sosyal demokratlarının 19. yüzyılın sonlarında zaten kabul ettikleri pratiği kuramsallaştırmıştır.¹⁵⁵ 1890 yılı itibarıyla Alman sağının seçimi kaybetmesi ve anti- sosyalist yasaların kaldırılmasıyla birlikte SPD'nin, büyük çoğunluğu işçi kökenli olan üye sayısı hızla artmıştır. 1870'lerden başlayıp 1. Dünya Savaşı'na kadar devam eden süreçte Alman ekonomisindeki hızlı ve kesintisiz büyüme, proletaryanın da lehine olmuştur.¹⁵⁶

1929 yılına gelindiğinde kapitalist dünyada en ağır üretim kriziyle karşılaşmıştır. Kriz, Almanya'da nasyonal sosyalist ekonomik öğretinin iktidara gelmesine yol açarken, işçi sınıfı bu süreye kadar olan kazanımlarını fazlasıyla kaybetmiştir.¹⁵⁷ 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve nasyonal sosyalizmin yıkılmasından sonra Alman sosyal demokratları, savaş sonrasında refah devleti modelinin Almanya'da uygulamasını sağlamışlardır.

1959 yılında yapılan *Bad Godesberg Kongresi*'nde ise, SPD'nin kapitalist gelişmeye ayak uydurmaya çalıştığı görülmüştür. İşçi aristokrasisi ve sendika bürokrasisine dayalı olarak güçlenen SPD'nin, kongrede, bundan sonra bir kitle partisi olarak politika yapacağı belirtilmiştir.¹⁵⁸ *Bad Godesberg Kongresi*'nin, *Gotha Erfurt Kongresi*'nden bir diğer farklılaşması ise, ana üretim alanlarındaki kamulaştırma ve devletleştirme'nin önemi vurgulanmak suretiyle, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ilkesinin benimsenmesidir. “Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin, adil bir sosyal düzenin kurulmasını engellemediği sürece korunmaya ve desteğe ihtiyacı vardır.”¹⁵⁹ Bu ifade, SPD'nin programında radikal bir değişimin gerçekleştiğinin açık bir göstergesidir. Diğer taraftan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti sınırlayıcı bir takım yöntemlere de değinilen programda, büyük işletmelerin hakim olduğu bir toplumda serbest

¹⁵⁴ Cem, **a.g.e.**, s. 49-53.

¹⁵⁵ Chris J. Arthur, “Bernstein: Sosyal Demokrasinin Öncüsü”, **11. Tez Dünya'da ve Türkiye'de Sosyal Demokrasi**, İstanbul, Uluslararası Yayıncılık, 1986, s. 60.

¹⁵⁶ Cem, **a.g.e.**, 53-57.

¹⁵⁷ Güriz, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁵⁸ M. Tanju Akad, “Avrupa'da Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler”, **11. Tez Dünya'da ve Türkiye'de Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler**, İstanbul, Belge Yayınları, 1985, s. 73.

¹⁵⁹ Güriz, **a.g.e.**, s. 151.

rekabetin olmayacağı, kamu işletmelerinin aracılığı ile ekonomik gücün kötüye kullanımının önüne geçileceği belirtilmiştir.¹⁶⁰

Kapitalist gelişmenin hız kazandığı 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, küreselleşmeye doğru giden süreçte, kapitalizmin dinamikleri sosyal demokrat partileri de etkilemiştir. Serbest piyasayı kabul eden, özel mülkiyeti savunan, daha geniş kitlelere seslenmeyi hedefleyen SPD'de, bundan sonra beyaz yakalılara, serbest meslek erbaplarına, toplumun değişik kesimlerine yönelik olarak politika yapılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla bu durum işçilerin çıkarlarının ikinci plana atılmasına ve sendikaların güç kaybetmesine neden olmuştur. Sistemin koşullarını veri olarak kabul eden sosyal demokrat partiler bu dönemden sonra muhafazakâr partilerle aynı sorunlar için ve aynı alanda çekişmeye başlamışlardır.¹⁶¹

1989 yılında, *Sosyalist Enternasyonal*'in başkanı ve SPD'nin eski başkanı Willy Brandt, sosyal demokrasinin temel amaçlarını barışı ve adaleti sağlamak, kişisel ve sosyal hakların geliştirilebileceği koşulları hazırlamak olarak belirtmiştir. Aynı dönemde Sosyalist Enternasyonal'in *Stockholm Kongresi*'nde belirtilen ilkelerle bire bir örtüşen SPD'nin temel değerleri de özgürlük, adalet ve dayanışma olarak açıklanmıştır. Ayrıca *Bad Godesberg Kongresi*'nde savunulan "*mümkün olduğu kadar rekabet, gerekli olduğu kadar planlama*" ilkesi de vurgulanmıştır.¹⁶²

Alman sosyal demokrasisinin yakın geçmişteki en önemli isimlerinden olan Brandt'a göre sosyal demokrasinin amacı ulusal ve uluslararası alanda zengin ile yoksul ayrımının ortadan kaldırılması olmalıdır.¹⁶³ Brandt, kapitalist bölüşüm ilişkilerinin ortaya çıkardığı bu uçurumun giderilmesini, sosyal demokrasinin temel amacı olarak kabul etmiştir. Dünya ekonomisinin yapısını, eski sömürgecilik geleneğine dayandıran, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkeler üzerindeki baskısının ve WB ile IMF'nin zayıf ülkelere yönelik politikalarının, huzursuzluk ortamı yarattığını belirten Brandt,¹⁶⁴

¹⁶⁰ Güriz, **a.g.e.**, s. 151-152.

¹⁶¹ Akad, **a.g.e.**, s. 73

¹⁶² Güriz, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁶³ Güriz, **a.g.e.**, s. 89.

¹⁶⁴ Güriz, **a.g.e.**, s. 155.

zengin kuzey ülkelerinin zenginliklerinin az gelişmiş güney ülkelere bağışlanması halinde, güney ülkelerinin satın alma gücünde oluşacak artışın, kuzey ülkelerinin de refahını olumlu etkileyeceğini öne sürmüştür.¹⁶⁵

İşçi sınıfının desteğiyle oluşan SPD'nin temel ilkeleri *Gotha Erfurt Kongresi*'yle atılmıştır. Kongrede emeğin, tüm zenginliklerin kaynağı olduğu belirtilmiştir. Kongrede işçi haklarının, siyasal alan içinde meşru politikalar yoluyla korunması gerektiğinin savunulmasıyla, sınıf siyaseti yaptığı gözlenen SPD'nin, 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde iktidarda olduğu sırada uygulanan kamulaştırma politikaları, oy kaybetmesine neden olmuştur. 1959 yılındaki *Bad Godesberg Kongresi*'nde SPD'nin sınıf siyaseti yapmaktan vazgeçtiği görülmüştür. Çoğunluğun desteğini almaya çalışan her siyasi parti gibi, değişen dünya dinamiklerine uyum sağlamaya çalışan SPD'nin, sanayi işçisinin egemen olduğu dönemden hizmet sektörünün (gayri maddi emeğin) egemen olduğu döneme geçildiği küresel dönemde tabanına karşı kullandığı söylemin değiştiği görülmüştür.

Dünyada neo-liberalizmin öne çıktığı 1970'ler sosyal demokrat hareketin revizyona gitmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bunun üzerine başta İngiltere'de "üçüncü yol" yapılanmasına gidilmiştir. İngiltere'de Fabian Derneği (*Fabian Society*)'nin düşünceleri ile şekillenen sosyal demokrat hareket, 21. yüzyılın başında üçüncü yola girmiştir.

4.1.2. İngiltere: Üçüncü Yol

İngiltere'de sosyal demokrat hareket, 1884 yılında kurulan Fabian Derneği ile başlamaktadır. Fabian düşünce sisteminin oluşmasına katkı yapan en önemli isimler Sidney ve Beatrice Webb'dir. Webb'lerin yayımladıkları eserlerinde, Fabian düşünce sisteminin temel ilkesi "*en büyük sayıda insanın en büyük mutluluğu*" şeklindeki faydacı ilkedir. Bu ilkenin gerçekleştirilmesi için kapitalin kamulaştırılması veya devlet

¹⁶⁵ Güriz, a.g.e., s. 91.

ya da kooperatifler tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan Fabianlar'ın nihai idealleri eşitliğe veya ona yakın bir duruma ulaşılmasıdır.¹⁶⁶

Sosyalist düşüncenin yaygınlaşması amacıyla çalışmalar yapan Fabianlar, *sosyalizmi, işçi sınıfı sorunu olarak değil, iyi niyetli aydınlar topluluğunun girişimi* olarak görmüşlerdir.¹⁶⁷ Fabianlar'ın benimsediği diğer önemli ilke “*tedriciliğin kaçınılmazlığı*” ilkesidir. Bu ilkeye göre sosyalist devlet darbeyle veya devrimle değil adım adım kurulacaktır.¹⁶⁸ Sanayileşme sayesinde ve işçilerin yönetime katılması yoluyla eşitlikçi bir yapının ortaya çıkabileceğini savunan Fabianlar, kapitalizmin Marxist yorumuna katılmamışlardır.¹⁶⁹ Arazi rantını hak edilmemiş bir kazanç olarak görmüşler ve bu rantın devlete geçmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Fabianlar, yoksulluğun açgözlülükten kaynaklandığını belirtmişlerdir. Kapitalist sistemi reddetmeyen Fabianlar, devrim fikrine uzak durmuş ve sistemin siyasal demokrasi yoluyla iyileştirilebileceğine inanmışlardır.¹⁷⁰ İngiliz sosyal demokrasisine yön veren Fabian düşünce sistemi, işçi sendikaları ve İşçi Partisi (LP)'nin politik belirleyicisi olmuştur.

Fabian düşünce sisteminin oluşumuna katkıda bulunan S. Webb'e göre sosyal demokrasinin gerçekleştirilmesi gereken amaçlar, asgari ücretin ve en fazla çalışma süresinin tespit edilmesi, bütün çocukların yeteneklerine göre en iyi eğitim imkânına kavuşturulması, emeğin örgütlenmesi, yaşlılara, düşkünlere ve işsizlere yaşama olanağı sağlanması ve halkın çoğunluğunun parlamentoda temsil edilebilmesidir.¹⁷¹ Görüldüğü gibi Fabian sosyalizmi işçi haklarına öncelikli yer vermek koşuluyla, toplumun yoksul ve aciz sınıfına yönelik vurgular yapmaktadır. Yeteneklere göre fırsat eşitliğinin verilmesine ilişkin görüşü ise günümüzün siyasi partileri için ayrıcalıklı bir söylem olmaktan çıkmıştır.

¹⁶⁶ Güriz, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁶⁷ Güriz, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁶⁸ Güriz, **a.g.e.**, s. 125.

¹⁶⁹ Örsan Akbulut, **Çağdaş Siyasi Akımlar Ders Notları**, Ankara, Ufuk Üniversitesi, 2014, s. 59.

¹⁷⁰ Akbulut, **a.g.k.**, s. 59.

¹⁷¹ Güriz, **a.g.e.**, s. 73-74.

Sosyal demokrasi ideolojisinin temsilen 1906'da kurulan İşçi Partisi (LP), diğer bütün sosyal demokrat partiler gibi işçi sendikalarının büyük desteği ile gelişmiştir. LP, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, ilk kez tek başına iktidara geldiğinde, sessiz bir devrim başlamış¹⁷² ve siyasi parti, sosyal demokrasinin amaçladığı hemen her türlü uygulamayı gerçekleştirmiştir. LP'nin iktidarı döneminde dar gelirlilere yönelik harcamalara ağırlık verilmiş, yüksek gelirlilerin vergi yükü ise yüksek tutulmuştur. LP'nin iktidar olduğu dönemde miras vergisinin oranını yükseltilmiş, kamulaştırmalar yoluyla Merkez Bankası, madenler ve büyük sanayi dalları devletin bünyesine katılmıştır.¹⁷³ Ancak yoğun devletleştirme politikaları ile tepki alan siyasi parti, 1950- 1970 arası dönemde muhafazakârlarla dönüşümlü olarak iktidarı paylaşmıştır.

1970'lerdeki ekonomik bunalım, Batı Avrupa sermayesinin daha muhafazakâr olmasına yol açmış ve sermaye sınıfının refah devletine olan tepkisi, yeni sağ söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷⁴ 1979 yılında Muhafazakâr Parti (*Conservative and Unionist Party- CP*)'nin iktidara gelmesiyle sosyal demokrat hareket, özellikle Thatcher'in maden işçilerine karşı takındığı tavır dolayısıyla çok büyük prestij kaybına uğramıştır. Bütçeye getirdiği yükten dolayı maden ocaklarının kapatılması kararını alan Thatcher, İngiliz maden işçilerinin greve gitmesine neden olmuştur. Ancak sendikaların işçi haklarını korumadaki başarısızlığı ve Avrupa solunun sermaye karşısındaki zayıflığı, işçi sınıfı ile kapitalist sınıf arasındaki mücadelenin işçi sınıfı aleyhine sonuçlanmasına neden olmuştur. Avrupalı sendikaların ve sosyal demokratların, işçilerin işten çıkarılmaları karşısında militanca bir savunmaya girişmemelerinin nedeni olarak ileriki yıllara ait bakış açıları olduğu düşünülmektedir. Çünkü geleceğe ilişkin beklentiler, sosyal demokrasinin kaderinin, en kötü durumda olan işçi sınıfı tarafından değil, nispeten daha iyi durumdaki orta sınıflar tarafından belirleneceğidir.¹⁷⁵

İngiltere'de klasik sosyal demokrat ilkelerden ilk ayrışma, LP'nin 1987 yılındaki konferansında ortaya konulmuştur. Sanayi işletmelerinin kamulaştırılması

¹⁷² Kışlalı, a.g.e., s. 266.

¹⁷³ Cem, a.g.e., s. 220.

¹⁷⁴ Cem, a.g.e., s. 220.

¹⁷⁵ Akad, a.g.e., s.75.

politikasından vazgeçilmiş, Keynesyen politikalar terk edilmiş ve sendikalara bağımlılık azaltılmıştır.¹⁷⁶ 1997 yılına gelindiğinde ise Tony Blair liderliğinde iktidara gelen LP tarafından yeni politikalar ortaya atılmıştır. Bu yeni politikalara “üçüncü yol” adı verilmiştir.¹⁷⁷

21. yüzyılda yenilenen LP'nin, sosyal demokrat ilkelerden ziyade, devlet müdahalesinin reddedildiği ve serbest piyasa ekonomisinin savunulduğu, sanayi dallarının özelleştirilmesi ve sendikal hareketlerin kanuna dayalı olarak sınırlandırılması suretiyle emek piyasasının düzenlendiği politikaları savunduğu görülmüştür. 2010 yılına kadar iktidarda kalan LP'nin üçüncü yol politikalarının neo-liberalizm karşısındaki tepkisizliği, İngiliz sosyal demokrat politikasının ileri gelenleri tarafından eleştirilmiştir.¹⁷⁸

Sosyal demokrat LP'nin iktidar olduğu dönemde, sosyal demokrasiye ilişkin güçlü kazanımlar gerçekleşmiştir. Kamusal alan çok daha güçlü hale gelmiş, İngiliz ekonomisi istikrarlı büyümeyi gerçekleştirmiş, çoğunluğun gelirinde artış yaşanırken işsizlik azalmış, sağlık sistemine ve özellikle eğitime ilişkin gözle görülür bir iyileşme sağlanmıştır. Tüm bunlara rağmen, merkez sağdan, LP'ye, bürokrasinin kamu parasını zıyan ettiği ve kamu sektöründe işgücünün kayırıldığına ilişkin olarak eleştiriler gelmiştir.¹⁷⁹

2008 yılındaki küresel krizin İngiltere'de başlattığı korku ve güvensizlik, 2010 seçimlerinde LP'nin %29,1'lik oy oranıyla, iktidarı kaybetmesine yol açmıştır. Seçim kampanyalarında LP'nin İngiltere'nin yapısal açığını kapatmak üzere acil kısıtlamalara gitmeyeceğini vurgulamasına rağmen CP'nin tam tersi bir söylem geliştirmesi ve

¹⁷⁶ Giddens, *Üçüncü Yol*, s. 34.

¹⁷⁷ Giddens, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁷⁸ Patrick Diamond, “İngiliz İşçi Partisi: İktidardan Düşmüş Yeni İşçi Partisi”, çev. Ergun Aydınoglu, *Avrupa'da Sosyal Demokrasinin Bugünü ve Geleceği*, Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2011, s. 71.

¹⁷⁹ Diamond, *a.g.m.*, s. 74.

LP'nin "mavi yakalı" seçmenlerden oy alamaması, partiyi ikinci parti pozisyonuna düşürmüş ve LP, CP ile koalisyon ortağı olmuştur.¹⁸⁰

Üçüncü yol politikalarını benimseyen LP'nin iktidarı döneminde de zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumun büyüdüğü görülmüştür. Gini katsayısının göstergelerine göre 2000'li yıllarda, büyük servet sahiplerinin daha da zenginleşmesine izin verildiği izlenimi oluşmuştur.¹⁸¹ Bu endişeler de kapitalizmin 2008 yılındaki finansal kriziyle birlikte artış göstermiştir. Hedefini, kaynakların, ödüllerin ve fırsatların daha adil bir biçimde dağıtılacağı eşit bir toplum yaratmak olarak belirleyen LP'nin bundan sonra, eşitliğe ilişkin ideolojisini düşünsel argümanlarla güçlü bir şekilde desteklemesi ve ilerleyen yıllarda karşılaşılabilecek ekonomik ve sosyal sorunlar üzerinde güvenilir politik hedefler saptaması gerektiği düşünülmektedir.¹⁸²

Sosyalizmin devrimle değil evrimle geleceğine inanan Fabian düşünce akımı, İngiltere'de sosyal demokrat hareketin başlamasında etkili olmuştur. İngiltere'de sosyal demokrasi anlayışı, bu temel üzerine inşa edilmiştir. Fabianlar, kapitalizmin temel bölüşüm ilişkileri içinde yer alan toprak rantını haksız bir gelir kaynağı olarak düşünmüş ve toprağın, tamamıyla devletin tekelinde olması gerektiğini savunmuşlardır. Dolayısıyla İngiliz sosyal demokratlarının en önemli politikalarından biri, kamulaştırma politikası olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenerek iktidara gelen LP döneminde İngiltere'de Keynesyen politik ekonomi modeli olan refah devletinin de etkisiyle sosyal demokrat politikalar uygulanmıştır. 1970'lerden sonra yükselen neo-liberal dalga, LP'nin kapitalizmin dinamiklerine ayak uydurması düşüncesini doğurmuş, üçüncü yol politikalarıyla yenilenen LP, fazlasıyla liberal değerleri bünyesine katmıştır. Avrupa'daki çoğu sosyal demokrat parti gibi, kamulaştırma politikasından vazgeçen, küresel dünyanın sorunlarına yönelik söylemler geliştiren LP döneminde bölüşüm sorunsalının eşitlik temelinde çözülmesi gerektiği vurgulanmış ve eşitsizliğe yol açan faktörlerin giderilmesine yönelik sosyal politikalar uygulanmıştır. Ancak 2008 yılındaki küresel krizin ortaya çıkardığı huzursuzluk ortamı, LP iktidarını sona erdirmiştir.

¹⁸⁰ Diamond, **a.g.m.**, s. 72.

¹⁸¹ Diamond, **a.g.m.**, s. 74.

¹⁸² Diamond, **a.g.m.**, s. 72-81.

Almanya’da olduğu gibi İngiltere’de de kapitalizmin gelişme dinamikleri sosyal demokrat hareket üzerinde belirleyici olmuştur. Fransa’da ise refah devleti modeline tepki, birçok Akdeniz ülkesinde olduğu gibi doğrudan siyasi partiler aracılığıyla kendini göstermemiştir. Çünkü 1980’lerden sonra Almanya, İngiltere, ABD’de muhafazakâr partiler iktidara gelirken, Fransa’da sosyal demokrat partiler iktidara gelmiştir.

4.1.3. Fransa: Sosyal Demokrasiye Sermayenin Tepkisi

Kökenleri 19. yüzyılın sonlarına kadar uzanan Sosyalist Parti (PS), adının sosyalist olmasına rağmen ideolojik olarak sosyalist veya Marxist bir parti değildir.¹⁸³ Sosyal demokrasiyi benimseyen PS için de yine temel sorunsal bölüşümdür. PS, 1905 yılında İşçi Enternasyonalî’nin Fransız Kesimi (*Section Française de l’Internationale Ouvrière*- SFIO) adıyla kurulmuştur. 1889’da 2. Enternasyonal’in parçası olarak ortaya çıkan PS, 1. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle ikiye bölünmüş, partinin çoğunluğu komünist akıma kapılırken bir kısmı da gittikçe sağa kaymıştır. 1965 yılında diğer sosyalist birliklerin de bir araya gelmesiyle güçlenen PS, François Mitterand başkanlığında Fransa üzerindeki gücünü arttırmıştır.¹⁸⁴

Refah devleti modeline tepki, 1980’lerde ABD, İngiltere ve Almanya’da muhafazakâr partilerin iktidara gelmesiyle sert biçimde kendini göstermiştir. Ancak aynı dönemde Fransa ve birçok Akdeniz ülkesinde sosyal demokrat partiler de iktidara gelmiştir.¹⁸⁵

1981’de Fransa’da Mitterand başkanlığındaki PS’nin iktidara gelmesiyle, hemen sosyal demokrasinin temel taşlarından biri olan kamulaştırma politikası uygulamaya konulmuştur. İstihdam artışını sağlamak için yapılan kamulaştırmalar, sermayenin direnişiyle karşılaşmış ve bu dönemde enflasyon ve bütçe açıkları artmıştır. Dünyada neo-liberal akımın egemen olduğu 1980’lerin sonunda PS’nin oy oranı büyük ölçüde düşmüştür.¹⁸⁶ 1995 yılında iktidar partisi ünvanını kaybeden siyasi parti, 1990’lı

¹⁸³ Akbulut, *Çağdaş Siyasi*, s. 58.

¹⁸⁴ Cem Eroğul, *Çağdaş Devlet Düzenleri*, 3. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001, s. 194-196.

¹⁸⁵ Akad, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁸⁶ Akad, *a.g.e.*, s. 73.

yıllarda Komünistler, Yeşiller, Sol Radikaller gibi sol partilerle ittifaklar yapmış ve burjuvazi ile kurduğu ilişkiler dolayısıyla sınıflar arası uzlaşmacılığa daha yakın bir hale gelmiştir.¹⁸⁷

Sosyal demokrasi, en iyi dönemlerinde sadece gündemi belirlemekle kalmamış, kamusal kuralları da tanımlamıştır. Kamu sağlığı politikası, çalışma süreleri, emekli maaşları bu alanlardan bazılarıdır. İşçi desteğiyle büyüyen, işçi haklarına ilişkin söylemleriyle oylarını arttıran Avrupalı sosyal demokratların Avrupa sosyal demokrasinin “merkez”e dönük ilgisi, siyasal anlamda neyin doğru olduğuna ilişkin tanımlamalarını bir tarafa bırakıp, kararsız oyları kendilerine katma çabasına dönüşmüştür.¹⁸⁸

Bu çalışmanın ana sorunsalının bölüşüm olması, sosyal demokrat hareketi doğrudan ilgilendirmektedir. Kapitalist üretim aşamasında ortaya çıkan üretim ilişkileri, bir ideoloji ve kuram olarak Marxizm’de bölüşüm sorunsalını oluşturmaktadır. Ancak Marxizm’den ayrılarak çeşitli düşüncelerin bir araya gelmesiyle oluşan sosyal demokrat hareket, bölüşüm tartışmasının incelendiği düzlem itibarıyla Marxizm’den tamamen farklıdır. Çünkü sosyal demokraside, kapitalizm veri alınmak suretiyle bölüşüm sorunsalı dikkate alınmaktadır. Şu halde sosyal demokrat hareket, mevcut gelirin dağılımının daha adil hale gelmesini sağlayacaktır. Sosyal demokrasinin egemen olduğu 20. yüzyılın iki büyük krizi arasında ortaya çıkan refah devleti modeli, sosyal demokrat hareketle bütünleşmiş ve sosyal demokrasi, dönemin egemen düşüncesi haline gelmiştir. Nasıl ki Sosyalist Enternasyonal, 1989 yılındaki *Stockholm Kongresi*’nde kapitalizmin gelişme dinamiklerine ayak uydurmuş ve bunu dile getirmişse, sosyal demokrat nitelikli partiler de değişmeye ve yenilenmeye açık, kapitalist değişme ve gelişme sürecini takip ederek, revizyona gitmişlerdir.

Kapitalizmin meşruiyetini sağlayan liberalizm, kapitalizmin oluşmasından itibaren egemen ideoloji ve tutum olarak, kapitalizmin sürekliliğini sağlamaktadır. Tarihsel süreç içinde zaman zaman diğer siyasal hareketlerle birlikte hareket eden liberalizm,

¹⁸⁷ Akad, a.g.e., s. 73.

¹⁸⁸ Poul Nyrup Rasmussen, “Avrupa’da Sosyal Demokrasinin Geleceğine İlişkin 10 Tez”, çev. Aydın Cıngı, *Avrupa’da Sosyal Demokrasinin Bugünü ve Geleceği*, Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2011, s. 11.

özellikle 1980'lerden sonra muhafazakâr düşünce sistemiyle bir araya gelerek küresel kapitalizmin siyasetini oluşturmuştur.

4.2. Liberal ve Muhafazakâr Siyasi Partilerde Bölüşüm

İngiltere'de 17. yüzyılda başlayan kırılmayla oluşan kapitalizmin en güçlü siyaseti olan liberalizm, bu yüzyılın sonunda şekillenmiştir.¹⁸⁹

Toplumu, bireyler topluluğu olarak gören ve ekonomik, siyasi ve toplumsal olayları birey merkezli inceleyen liberalizmin en tartışmalı konularından birisi rasyonalite ve doğal düzene ilişkindir. Rasyonalite ve *homo economicus* anlayışı, kişilerin rasyonel olmaları dolayısıyla en doğru kararı verebileceklerini savunur. Dolayısıyla insan aklı, iyi bir toplumsal düzenin temel ilkelerini saptayabilmektedir. Diğer taraftan doğal düzen veya anti-rasyonalizm görüşü ise ekonominin işleyişinde doğal bir düzen olduğu ve bu doğal düzenin çeşitli müdahalelerle bozulmaması gerektiğine ilişkindir.¹⁹⁰

İngiliz düşünür Thomas Hobbes, *Leviathan* adlı eseriyle, devletin kişilerin çıkarlarının korunmasında önemli bir fonksiyonu olduğunu belirtmiş ve devletin kökenini tanrısal bir güce değil, bireylerin iradelerine dayandırmıştır.¹⁹¹ Hobbes'den sonra liberalizmin siyasi yönünü ortaya çıkaran John Locke, *Devlet Üzerine İki İnceleme (Two Essays on Government)* adlı eserinde kişilerin yaşam hakkı ve mülkiyet hakkının (doğal haklar) korunması için devleti gerekli görmüştür.¹⁹² Locke'un düşüncelerinden etkilenen ve liberalizme katkı sağlayan David Hume, anti-rasyonalist liberalizmin ilk savunucusudur. Hume, toplumsal kuralların ve kurumların, belirli bir aklın bilinçli yansıması olmadığını, kendiliğinden oluştuğunu ve dolayısıyla bu kural ve kurumlara müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur.¹⁹³ Diğer taraftan İngiliz liberalizminin

¹⁸⁹Aktan, **a.g.m.**, s. 8.

¹⁹⁰ Aktan, **a.g.m.**, s. 4-5.

¹⁹¹ Akbulut, **Çağdaş Siyasi**, s. 10.

¹⁹² Aktan, **a.g.m.**, s. 8.

¹⁹³ Aktan, **a.g.m.**, s. 8.

yapı taşlarından olan faydacı felsefenin temsilcisi Jeremy Bentham ise, insanların doğaları gereği en az zahmetle en yüksek faydayı elde etmeye çalıştıklarını, insan davranışlarının baskı altında tutulmadığı sürece, en yüksek faydayı elde edebileceklerini ve bu sayede de toplumsal mutluluğun gerçekleşebileceğini öne sürmüştür.¹⁹⁴

Kapitalizmin erken çözüldüğü İngiltere’de 17. yüzyılın ortalarında alevlenen özel mülkiyet tartışmaları, İngiliz siyasetini ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki parlamentoyu ve liberal değerleri savunan Whig’ler, diğeri ise kralı ve aristokrasiyi savunan Torry’lerdir.¹⁹⁵ İngiltere’de kralı ve aristokrasiyi savunmak yoluyla liberallere karşı yapılan siyaset, Fransız Devrimi’nden sonra muhafazakâr siyaset olarak adlandırılmıştır.

Muhafazakâr (*conservative*) kavramı, siyasal anlamı ile önce Fransa’da ortaya çıkmıştır.¹⁹⁶ 1789 Fransız Devrimi’nin eski rejimi (*Ancien Regime*) devrim yoluyla tasfiye etmesine tepki olarak ortaya çıkan muhafazakârlığın kurucusunun Edmund Burke olduğu kabul edilmektedir.¹⁹⁷ Nitekim Burke, İngiltere’de liberal parti Whig üyesidir. Diğer taraftan liberalizmin öncülerinden olan Hobbes ve Hume ise muhafazakâr değerleri yansıtan Torry partisinin üyesidirler. Buna karşın muhafazakârlığın ortaya çıktığı dönemden 1980’lere kadar birbirini dışlayan ve birbirine rakip görünen liberalizm ile muhafazakârlığa ilişkin bu çelişki, Fransız Devrimi’nden sonra yayımlanan karşı devrimci eserlerden kaynaklanmaktadır.¹⁹⁸

Fransız İhtilali Üzerine Düşünceler (Reflections on the Revolution in France) adlı eseri ile muhafazakâr düşüncenin temelini atan Edmund Burke, devrimci fikrin bir skandal ve anlamsızlık olduğunu düşünmüş, devrimin yenilenmeye değil ahlaki bir alçalmaya yol açtığını belirtmiştir. Burke’e göre insan haklarının soyut evrenselliği, toplumsal parçalanmanın bir ögesidir. Çünkü soyut eşitlik, sürekliliği, çeşitliliği ve doğal otoriteleri yok ederek toplumdaki bireyleri birbirinden ayırmakta ve yürekten bağların

¹⁹⁴ Aktan, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁹⁵ Akbulut, **a.g.k.**,s. 10.

¹⁹⁶ Philippe Beneton, **Muhafazakârlık**, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 7.

¹⁹⁷ Beneton, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁹⁸ Beneton, **a.g.e.**, s. 9.

kurulmasına izin vermemektedir. İnsanları kendi aralarında birleştiren ve farklılaşmalarını sağlayan etken ise kilise ve aile gibi geleneksel otoritelerdir. Devletin piyasa düzenine ilişkin her türlü müdahalesini ve hatta yoksullara yapılacak her türlü kamusal yardımı eleştiren ve yardımın bütün Hristiyanlar için ödev olan kişisel bir merhametten doğması gerektiğini belirten Burke'ü liberal muhafazakâr olarak adlandırmak daha tutarlıdır.¹⁹⁹ Fransız Devrimi'ni otoriteye karşı çıkış olarak değerlendiren Burke'ün, devrim ile birlikte maddi imtiyazlarını kaybeden aristokrasinin çıkarlarını savunduğu da ortadadır.²⁰⁰

Muhafazakâr kavramının içerdiği anlamlar ülkelere ve bölgelere göre farklılık göstermektedir.²⁰¹ Birçok ülkede baş gösteren devrimlere liderlik eden Fransız Devrimi, değişimi kural haline getiren Sanayi Devrimi ve gelenekler yerine aklın insan davranışını yönlendirmesi gerektiğine inanan rasyonalizm, muhafazakârlığın bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmasında rol alan temel tarihsel olgulardır.²⁰² Kıta Avrupası muhafazakârlığı, genel olarak rasyonalist, devrimci ve kolektivist kuramlara kaynaklık eden Fransız Aydınlanması'na tepkili iken (rasyonalizm eleştirisi hariç), Anglo-Sakson muhafazakârlığı ampirisist, evrimci ve çoğunlukla bireyci kuramlara kaynaklık eden İskoç Aydınlanması'ndan etkilenmiştir.²⁰³

Toplumunu bireylere bölen, parçalayan bir yapı haline getirdiğini düşündükleri pozitivist akla karşı olan muhafazakârlar, geleneklere dayalı tecrübeyle elde edilmiş aklı (*wisdom*) kabul ederler ve bütün olanın kişisel olana karşı gücünü ve üstünlüğünü savunurlar. Statükoyu devam ettirmeyi amaçlayan muhafazakârlar için düzensizliğin olmadığı bir durum istikrarlıdır. Kültürler vasıtasıyla süregelen geleneklerin devamlılığını savunmak

¹⁹⁹ Beneton, **a.g.e.**, s. 15-30.

²⁰⁰ Mehmet Okyayuz, “(Klasik) Faşizmin Kavramsallaştırılması Üzerine Bir Deneme”, **Doğu Batı Dergisi**, 30. Dün Bugün Yarın: İdeolojiler Serisi, sayı 3, 2004, s. 205.

²⁰¹ Beneton, **a.g.e.**, s.7

²⁰² Doğu Ergil, **İdeoloji “Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık”**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1986, s. 111.

²⁰³ Berat Özipek, **Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004, s. 7.

ve toplumsal düzenin korunması için devlet, kilise ve aile (baba) otoritelerine dayalı hiyerarşiyi sağlamak, geleneksel muhafazakârlığın temel karakteristiğidir.²⁰⁴

19. yüzyıl itibarıyla, kapitalizmin meşruiyetini sağlayan liberalizmin karşısında olan muhafazakârlık, diğer siyasi ideolojiler gibi içinde bulunduğu toplumsal koşulların, ekonomik ve siyasi güç ilişkilerinin etkisi altında kalarak değişim ve gelişim göstermiştir.²⁰⁵ 1970'lerin sonunda yeni muhafazakârlık adı altında temel karakteristiğini koruyan ancak piyasa olgusunu da reddetmeyen bu akımda, refah devleti uygulamalarının ortaya çıkardığı toplumsal refah programlarının, baba veya aile otoritesinin yıkılmasına sebep olduğuna inanılarak ve eğitim ve sağlık hizmetleri gibi temel kamu hizmetlerinin, sivil toplum kuruluşları tarafından yerine getirilmesi gerektiği savunulmuştur.²⁰⁶ Bu bağlamda neo-liberal politikalarla bire bir örtüşen yeni muhafazakârlık, refah devleti modelinin, 1970'lerde bunalıma girmesiyle beraber, sermaye kesiminin siyasi ideolojisi haline gelmiştir. Başta İngiltere ve Amerika olmak üzere, Fransa ve Almanya'nın da dahil olduğu tüm Batı Avrupa'da neo-liberal ve muhafazakâr akım, yeni sağ söylemleriyle, ekonomik bunalımın sorumlusu olarak refah devletini göstermiştir.²⁰⁷ 1979 yılında İngiltere'de Thatcher, 1980'de ABD'de Reagan hükümetlerinin iktidara gelmesiyle neo-liberal ve muhafazakâr söylemler, bir dünya politikasına dönüşmüştür.²⁰⁸

Neo-liberal ve muhafazakâr düşüncelerin bir araya gelmesiyle, bölüşüm ilişkileri yine emekçiler aleyhine dönüşmüştür. Çünkü yeni sağ, piyasa mekanizmalarının toplumsal eşitsizlikleri derinleştirici etkilerine karşı duyarsızdır. Ekonomik olarak eşit olmanın gerçekçi olmadığına inanan yeni sağ, özel mülkiyet arzusunun birey üzerinde özendirici bir etkisi olduğunu kabul eder.²⁰⁹ Öyleyse bölüşüm sorununun çözümü, piyasa mekanizmasının işleyişine veya cemaatlere, ailelere ve gönüllü kuruluşlara

²⁰⁴ Akbulut, **Çağdaş Siyasi**, s. 52.

²⁰⁵ Özipek, **a.g.e.**, s. 4.

²⁰⁶ Akbulut, **a.g.k.**, s. 53.

²⁰⁷ Cem, **a.g.e.**, s. 220.

²⁰⁸ Köymen, **a.g.e.**, s. 49.

²⁰⁹ Ergil, **a.g.e.**, s. 126-127.

devredilmelidir. Dolayısıyla bölüşüm, bir kez daha kapitalist üretim ilişkilerinin egemenliğine bırakılmıştır.²¹⁰

İngiliz düşünür Burke, Fransız Devrimi'ni şiddetle eleştirmiş ve Fransız yenilenmesini *ahlaki bir alçalma*²¹¹ olarak görmüştür. Ancak İngiltere'ye özgü yenilenmeyi, tarihin sürekliliğinin sağlanması açısından meşru kabul etmiştir.²¹² İngiltere'ye özgü yenilenme 1979 yılında tekrar kendini göstermiştir. Thatcherizm olarak adlandırılan bu dönem, muhafazakârlığı, liberalizmle bir araya getirmiş ve ona sert bir liberal muhafazakâr görünüm kazandırmıştır.

4.2.1. İngiltere: Thatchervari Muhafazakârlık

İngiliz muhafazakârlığı hem liberal hem de pragmatik bir muhafazakârlıktır. Tarihin şekillendirdiği geleneklere ve kurumlara sadık, veraset yoluyla geçen aristokrasiye bağlı ve demokrasiye ölçülüdür.²¹³

Burke'ü yorumlayarak reformcu bir kimlik kazanan İngiliz muhafazakârlığı, her türlü değişim olanaklarından yoksun olan bir devletin, kendisini koruma olanaklarından da yoksun olacağını iddia eder.²¹⁴

1834 yılında ilk muhafazakâr hükümeti kuran Sir Robert Peel, *Tamworth Manifestosu* ile oy hakkını orta sınıflara yayan Reform Yasası'nı onayladığını açıklayarak, ılımlı reformlar planını önermiştir. Bu sayede CP, hem orta sınıfların sempatisini kazanmış hem de ulusal bir parti haline gelmiştir. Sonrasında partinin başına geçen Benjamin Disraeli, muhafazakâr reformlara devam etmiştir. Sanayi Devrimi'nin sürüklediği toplumsal bölünmenin İngiliz toplumu üzerinde derin bir etkisi olduğuna inanan

²¹⁰ Birgül Ayman Güler, *Yeni Sağ ve Devletin Gelişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları*, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005, s. 140.

²¹¹ Beneton, *a.g.e.*, s. 21.

²¹² Beneton, *a.g.e.*, s. 19.

²¹³ Beneton, *a.g.e.*, s. 68.

²¹⁴ Beneton, *a.g.e.*, s. 68.

Disraeli, toplumun zenginler ve yoksullar olarak iki kutba ayrıldığını belirterek, *laissez-faire* ve faydacılığa karşı gelmiş ve toplumsal reform ve geleneksel değerlerin savunusunu yapmıştır. 1874-1880 arası dönemde Disraeli başkanlığında iktidar olan CP, işçilerin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve piyasanın yarattığı toplumsal dengesizliklerin giderilmesi için büyük çaba harcamıştır. Bu sayede hem toplumsal bütünlüğü sağlamayı hem de partinin tabanını genişleterek geleneksel düzenin değerlerini korumayı hedeflemiştir. CP'nin bu tutumu halk sınıflarının bir bölümünü partiye bağlamış, işçi sınıfından dahi partiye destek gelmiştir.²¹⁵

İmparatorluğu savunmayı, geleneksel İngiliz kurumlarını korumayı ve halkın yaşam koşullarını düzeltmeyi ilke olarak kabul eden CP, 20. yüzyılda liberal reformculuk ile işçi reformculuğunun öne çıkması dolayısıyla etkisini yitirmiştir. 1945'ten sonra aristokrasinin ve onun değerlerinin sürdürülmesine izin vermeyen demokratik bir sistem ortaya çıkmış ve CP bu dönemde değişime ayak uydurarak kendini yenilemek durumunda kalmıştır.²¹⁶ Hayek ve Friedman gibi serbest piyasa iktisatçılarının ve Robert Nozick gibi filozofların yazılarında geliştirilen klasik siyasi iktisadın güncellenmiş bir türü olan neo-liberalizmin ilkelerini benimseyen CP, muhafazakâr düşüncede hem 1945'ten sonra kamu müdahalesi yönündeki eğilimlere hem de liberal veya ilerlemeci toplumsal değerlerin yaygınlaştırılmasına karşı, bir nevi karşı devrimle sonuçlanan bir ayrılışı benimseyerek, devlet merkezli örgütlenme biçimi yerine piyasa merkezli örgütlenmeye yönelmiş ve 1979 yılında Margeret Thatcher öncülüğünde iktidarı ele geçirmiştir.²¹⁷

İngiliz muhafazakârlarının 20 yıla yakın iktidarı döneminde Thatcher'in "*toplum diye bir şey yoktur, sadece kişiler ve aileleri vardır*" söylemiyle muhafazakâr ideolojinin en temel araçlarından olan toplum kavramının üstü çizilerek katı bir bireycilik formu oluşturulmuştur.²¹⁸ Thatcher'in "*başka alternatif yoktu*" ifadesinden de anlaşılacağı üzere, uygulanan neo-liberal politikaların neyi amaçladığından veya ne gibi araçlar

²¹⁵ Beneton, **a.g.e.**, s. 69-73.

²¹⁶ Beneton, **a.g.e.**, s. 73-74.

²¹⁷ Andrew Heywood, **Siyaset**, çev. Atilla Yayla, Ankara, Adres Yayınları, 2010, s. 78.

²¹⁸ Heywood, **a.g.e.**, s. 79.

kullanıldığından ziyade her türlü ekonomik soruna karşı kaçınılmaz ve ideal bir çözüm yolu gibi sunulması, ekonomik alanın, toplumsal, kültürel ve politik alanlardan üstün ve bağımsız bir konuma gelmesine ve tezin ana sorunsalı olan bölüşüm ilişkilerinin daha da eşitsiz bir nitelik kazanmasına sebep olmuştur.²¹⁹

Thatcher, vergilerin indirilmesi, özel girişimlerin teşvik edilmesi, kişisel sorumluluğun ödüllendirilmesi gibi stratejileri uygulayarak İngiliz ulusunun çoğunluğundan büyük destek almıştır. Bu dönemde CP, Thatcher'ın politikaları vasıtasıyla daha da sağa kaymış ve Thatcherlaşmış bir muhafazakâr parti kimliği kazanmıştır. Thatcher'ın rekabetçi kişiliği ve ideolojik kararlılığı bir tarafa bırakılacak olursa, dönemin şartları düşünüldüğünde, şartların Thatcher lehine gelişmesi, CP'nin arka arkaya 3 seçim kazanmasına neden olmuştur. Ancak 1990'lara gelindiğinde İngiliz parlamentosu tarafından CP liderliğinden ve dolayısıyla da başbakanlıktan uzaklaştırılan Thatcher'ın yerine, CP'nin yeni lideri, Thatcher'a kıyasla uzlaşmacı bir liderlik tarzı benimseyen John Major olmuştur.²²⁰ Ancak dönemin koşulları, 1990'lı yıllarda lider olan Major için aynı olumlu sonucu doğurmamıştır. İngiliz ekonomisinin 1990'ların başındaki gerileyişi, muhafazakârların parlamentodaki çoğunluğunun azalması, Tony Blair başkanlığındaki sosyal demokratların etkili bir muhalefet yapması, muhafazakârların, iktidarı Blair hükümetine kaptırmasıyla sonuçlanmıştır. LP'nin 13 yıllık iktidarından sonra David Cameron tarafından CP, 2010 yılında tekrar iktidara taşınmıştır.

Liberalizmin faydacılık felsefesini benimseyen İngiltere'de, 19. yüzyıl muhafazakârlığı reformist bir muhafazakârlıktır. İlk muhafazakâr hükümetin iktidarda olduğu yıllarda İngiltere'de uygulanan toplumsal reform hareketleri, muhafazakârların işçi sınıfından da sempati toplamasına yol açmıştır. CP'nin reform hareketleri, dönemin kapitalist bölüşüm ilişkilerini olumlu etkilemiştir. Ancak 20. yüzyılın başında İngiltere'de reformist sosyal demokratların öne çıkmasıyla, CP'ye işçi sınıfından gelen destek azalmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra neo-liberal ilkeler ışığında programını sürdüren CP, 1979 yılında Thatcher liderliğinde iktidara geldiğinde liberal muhafazakâr çizgide

²¹⁹ Cenk Özbay, "Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri", *Yeni Sol Yeni Sağ*, der. Armağan Öztürk, ed. Bülent Özçelik, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s. 103.

²²⁰ Heywood, *a.g.e.*, s. 323, 336, 437, 414.

ilerlemiştir. Kapitalizmin başladığı İngiltere’de, neo-liberalizm, Thatcher’in politikalarıyla oldukça sert yüzünü göstermiştir. Bu dönemde CP’nin liberal değerleri, muhafazakâr değerlerinin önüne geçmiştir. İşçi sınıfının itibarsızlaştırıldığı Thatcher politikaları, dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan kapitalist ülkelerindeki bölüşüm ilişkilerini etkilemiştir.

Muhafazakâr düşüncenin en önemli kuramcısı olan Burke’ün, Fransız Devrimi’ni bilgisizliğin ve kendini beğenmişliğin bir ürünü olarak görmüş,²²¹ siyaseti deneysel bir bilim olarak nitelendirerek, soyut aklın devrim adı altında anarşiye neden olduğunu belirtmiştir. İngiliz muhafazakâr düşüncesinin öncüsü olan Burke’un, liberal değerleri savunan Whig üyesi olması, İngiliz muhafazakârlığının aynı zamanda İngiliz liberalizmini de temsil ettiğinin de bir göstergesi sayılırken, Fransız muhafazakârlığı daha milliyetçi bir çizgide yer alır.

4.2.2. Fransa: Liberalizme Tepki

Fransız Devrimi’nden bir süre sonra Burke’ün öngörülleri fazlasıyla gerçekleşmiş ve terör despotizmi Fransa’ya hakim olmuştur. Edmund Burke’ün Fransız Devrimi’ni eleştiren *Fransız İhtilali Üzerine Düşünceler* adlı eserinden uzunca bir süre sonra 1796’da Louis Bonald’ın *Siyasi ve Dini İktidarın Teorisi* ve Joseph de Maistre’in 1797’de *Fransa Hakkında Düşünceler* adlı eserleri yayımlanmıştır.²²²

Siyasetin ilkelerini geometrinin ilkeleri kadar kesin kabul eden Bonald, Fransız Devrimi’ni yanlış fikirlerin ürünü olarak görmektedir. Koyu bir Katolik olan Bonald, Fransız Devrimi’nin *İnsan Hakları Bildirisi* ile başladığını kabul ederken devrimin *Tanrı’nın Hakları Bildirisi* ile son bulacağına inanmaktadır. O’na göre halk egemenliği toplumsal yaşamın yasalarını ihlal etmektedir. Doğal durum ve toplumsal sözleşme gibi söylemlerin aksine insanın doğal durumunun uygarlığın durumu olduğuna inanmaktadır. Temel veri toplumdur. İnsanı tanımlayan düşüncesidir. Ancak söz olmadan düşüncenin anlamı yoktur. Söz ise tanrının verdiği bir yetenektir. Dil, tanrısal

²²¹ Beneton, a.g.e., s. 21.

²²² Beneton, a.g.e., s. 31.

bir yetenek olduğuna ve toplum içinde edinildiğine göre, toplumsal olan kişisel olana üstündür. Gelecek de yenilik karşısında önceliklidir. Bonald'a göre gerçek akıl tamamıyla toplumsal olduğu için her özgün düşünce ve yenilik *a priori* zararlı ve tehlikeli görülmelidir.²²³ Maistre de eserlerinde Fransız Devrimi'ni eleştirirken, devrimin, taraftarlarını ve hasımlarını peşinden sürükleyen karşı konulmaz bir güç olarak nitelendirmiştir. Karşı devrimci olmasına rağmen Jakobenliğe ulusal bir rol atfeden ve Halk Kurtuluş Komitesi'nin krallık tarafından bırakılan boşluğu doldurduğunu belirten Maistre, insan haklarından veya halkın haklarından söz etmenin anlamsız olduğu, her ülkenin zamanın ve ulusal özelliklerinin eseri olan doğal bir anayasaya sahip olması gerektiği ve dolayısıyla düşünülerek hazırlanmış bir anayasanın güçsüzlük işareti olduğu, herkesin kişisel aklına göre hareket etmesi halinde otoritenin yok olacağı gibi saptamalar yapmak suretiyle modern rasyonalizmi eleştirmektedir.²²⁴

19. yüzyıl muhafazakâr Fransız geleneği, aidiyet duygusunun hakim olduğu bir gelenektir. *Ancien Regime*'nin fikirlerine ve simgelerine ve bunları temsil eden hanedanın soyuna bağlılıklarını koruyan Fransız muhafazakârlığı, devrimin tüm getirdiklerini ve dolayısıyla liberalizm ve demokrasiye ilişkin her türlü uzlaşmayı reddeder.²²⁵ Restorasyon dönemi ile birlikte muhafazakârlar (ultralar) devrim döneminin sona erdiğini ve ilahi güçlerin Fransa'yı ele geçirdiğine inanırken, kralın 1814 yılında yürürlüğe koyduğu Anayasa, onlar için tam bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Devrime son derece karşıyken ve bir o kadar da krala bağlıyken uzlaşma niteliğinde olan Anayasa'yı kabul etmek istemeyen muhafazakârlar bu dönemde, "*herşeye rağmen yaşasın Kral*" söylemini geliştirmişlerdir. Restorasyon dönemi, muhafazakâr düşüncüyü ikiye ayırmış ve Anayasayı kabul etmek zorunda kalanlar ve kabul etmeyenlerin oluşturduğu bu paradoksal durum muhafazakâr siyasetin belirleyicisi olmuştur.²²⁶

20. yüzyılda Fransa'da *Ancien Regime*, yerini tam anlamıyla Cumhuriyet'e bırakmıştır. O halde muhafazakârlık da kendini yenilemeli ve yeni bir entelektüel etki yaratmalıdır.

²²³ Beneton, **a.g.e.**, s. 40-45.

²²⁴ Beneton, **a.g.e.**, s. 32-40.

²²⁵ Beneton, **a.g.e.**, s. 53.

²²⁶ Beneton, **a.g.e.**, s. 56.

İşte tam da bu dönemde Charles Maurras'ın fikirlerine dayalı olarak oluşturulan *Action Française* hareketi, ilk olarak gazete ve sonrasında okul ve örgüt şekillerinde kendini göstermiştir. Milliyetçiliğin dayattıkları ile muhafazakârlığın ana kuramları arasında kurduğu sağlam bağlar, Maurass muhafazakârlığının çerçevesini oluşturmaktadır. O'na göre devlet, toplumu oluşturan kişilerin ve toplulukların hareket alanlarını kısıtlamamalı ve ulusu yok etmemelidir. Ancak Maurassçılığın bir muhafazakârlık olması dolayısıyla faşizmden hissedilir biçimde farklı olması, *Action Française* hareketinin dönemin koşulları içinde faşizme yönelmesini engelleyememiştir. 2. Dünya Savaşı sırasında kurulan Vichy Fransası'na destek veren *Action Française* hareketi, sonrasında Fransız siyasal muhafazakârlık geleneğinin tümüyle yok olmasına neden olmuştur.²²⁷

Esasen 3. Cumhuriyet döneminde oluşan Fransız siyasal partilerinin, sol ve sağ kanadı arasında görülen belirgin farklılık sağ partilerin istikrarsız ve her an dağılmaya hazır olmasıdır. Bu sebeple sağda, farklı isimlerden ve benzer ideolojilerden oluşan birçok siyasi partinin adı geçmektedir. Fransa'da 1980 sonrasında merkez sağ çizgi, iki parti tarafından şekillendirilmiştir. Bunlardan ilki 1976 yılında De Gaulle politikalarını benimseyen Jacques Chirac tarafından oluşturulan Cumhuriyet İçin Birlik Partisi (*Rassemblement pour la République- RPR*) ile Vallery Giscard d'Estaing'in 1978 yılında kurduğu Fransız Demokrasisi İçin Birlik Partisi (*Union pour la Démocratie Française- UDF*)'dir.²²⁸ 1981'de sol kanadı temsil eden François Mitterand'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ve Sosyalist Parti (*Parti Socialiste- PS*)'nin iktidarı ele geçirmesi sonucu, iki sağ parti, ortak hareket etmiştir. 1990'lı yılların başında sosyal demokrat PS'nin zayıflaması ve UDF ile RPR'nin "Fransa İçin Birlik" adı altında seçime girmesi sonucunda Chirac cumhurbaşkanı seçilmiş ve muhafazakâr sağ, iktidara yerleşmiştir.²²⁹ Yaklaşık 17 yıl boyunca iktidarda kalan muhafazakâr ideoloji, 2012 seçimlerinde yerini sosyal demokrasiye bırakmıştır.

Fransız muhafazakâr düşüncesi, Burke'un Fransız Devrimi'ne tepki olarak ortaya konan eserinden bir süre sonra, Bonald ve Maistre'nin düşünceleriyle şekillenmiştir.

²²⁷ Beneton, **a.g.e.**, s. 59-66.

²²⁸ Eroğul, **a.g.e.**, s. 194.

²²⁹ Eroğul, **a.g.e.**, s. 195.

Liberalizmin doğal düzene ilişkin yorumlarını eleştiren Bonald ve rasyonalizme tepki veren Maistre, liberalizme ilişkin her türlü uzlaşmayı reddetmektedir. 20. yüzyıla girildiğinde kapitalizmin dinamikleri, Fransa'yı da etkisi altına almış ve muhafazakârlar liberal değerlere uyum sağlamak zorunda kalmışlardır. İngiliz muhafazakâr düşüncesinde olduğu gibi Amerikan muhafazakârlığı da Fransız muhafazakârlığından farklılık göstermektedir. Eğer İngiliz muhafazakârlığı liberal muhafazakârlık olarak tanımlanıyorsa, bu tanımın en keskin diğer bir örneği Amerikan muhafazakârlığıdır.

4.2.3. Amerika Birleşik Devletleri: Ekonomik ve Sosyal Liberalizm

ABD'deki iki büyük parti olan Cumhuriyetçi ve Demokrat partilerin, ilkeleri ve bu partilere oy veren seçmenlerin de toplumsal konumları arasında pek bir fark olmadığı kabul edilmektedir. Gerek muhafazakâr değerleri temsil eden Cumhuriyetçi Parti (*Grand Old Party*- GOP), gerekse liberal demokrasiyi savunan Demokrat Parti (*Democratic Party*- D) , belli ideolojilere veya ilkelere sıkı sıkıya bağlı kalmak yerine, günün koşullarına uygun görüşler ortaya atarak, bu görüşlerin farklı çıkar grupları tarafından savunulma çabalarını içermektedir.²³⁰ Bu durumun altında yatan olgu ise her iki partinin de ortak paydasında liberal ideolojinin yer almasıdır.

ABD'de liberal demokrasiyi temsil eden Demokrat Parti, Amerikan iç savaşında bölünmeler yaşasa da özellikle 1929 Buhranı döneminde Franklin D. Roosevelt başkanlığında sosyal alana destek vermesi ve çeşitli sosyal reformlar ortaya koyması dolayısıyla hem merkez sol çizgisini belirginleştirmiş ve hem de oy potansiyelini arttırmıştır.²³¹ 1929 krizinden sonra gelir bölüşümü sorununun yoğun olarak tartışıldığı ve çözüm arayışlarına girişildiği dönemde Roosevelt başkanlığındaki ABD'de artan oranlı ve üniter gelir vergisi uygulamaya konulmuş ve bu sayede savaşın finansmanına

²³⁰ Gencay Şaylan, *Çağdaş Siyasal Sistemler*, Ankara, TODAİE Yayınları, 1981, s. 103.

²³¹ Giddens, *Üçüncü Yol Eleştiriler*, s. 2.

da kaynak ayrılmıştır. Sonrasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, refah devleti modelinin benimsemesiyle, artan oranlı gelir vergisini kullanmaya başlamışlardır.²³²

ABD’de muhafazakâr hareketler, 1929 Buhranı sonrasında uygulamaya konan *New Deal* (Yeni Düzen) programı çerçevesindeki liberal siyasete karşı, bir başka ifadeyle Demokrat Parti’ye karşı, bir tepki olarak başlamıştır. Çünkü liberal demokrasiyi benimseyen Roosevelt hükümeti, ekonomik ve toplumsal konularda devlet müdahalesini arttırmış, refah devletinin gerektirdiği toplumsal hizmetleri yerine getirebilmek için kamu harcamalarını ve vergi oranlarını yükseltmiştir. Bunların yanı sıra çeşitli sosyal politika uygulamaları, ahlâki hoşgörünün gelişmediği Amerikan anlayışının geleneksel toplum yapısına aykırı bulunmuş ve gelenekçi bir tepkiye yol açmıştır. 1960’lı yıllarda çoğunluğu akademisyen olan Harvey Mansfield, P. Moynihan, Irving Kristol gibi aydınların tepkisiyle ortaya çıkan yeni muhafazakârlık, Amerikan medyasının da yüceltmesiyle saygınlık kazanan bir hareket olmuş ve 1981 yılından itibaren altın çağını yaşamıştır.²³³

Ronald Reagan ve George Bush yılları olarak bilinen 1980’li yıllar boyunca ABD’nin ekonomi politikası, özel sektörün ideal olduğunu vurgulayan ve devlet programlarını ve uygulamalarını reddeden serbest piyasa kuramcılar tarafından biçimlendirilmiştir.²³⁴ Reagan’ın uyguladığı arz yönlü ekonomi politikalarının temelinde yer alan vergi indirimlerinin ekonominin büyümesini, bütçe açıklarının kapatılmasını ve bireylerin çalışma ve tasarruf isteklerini arttıracak varsayımları, Amerikan ekonomisinde büyük bir sorun yaratmış ve 1992 yılında Amerika’daki bütçe açığı, Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYH)’nın %5’ine çıkmıştır. Bu oran, ABD’nin dünyanın en yoksul ülkeleriyle aynı karede yer almasına yol açmıştır.²³⁵

1980’li yıllarda ABD’de ve İngiltere’de uygulanan arz yönlü politikalar, vergi indirimleri yoluyla, girişimcilerin vergi yüklerinin hafifletilmesine dayalıdır. Şirketlerin

²³² Ayşegül Yakar Önal, Sezai Temelli, “Sermaye Birikimi- Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960-2009 Türkiye Örneği”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 44, sayı 3, 2011, s. 6.

²³³ Beneton, *a.g.e.*, s. 84-85, 88.

²³⁴ Joseph E. Stiglitz, **90’ların Yükselişi: Dünyanın En Parlak 10 Yılıın Hikâyesi**, çev. Aytül Özer, Barış Güven, CSA Global Yayın Ajansı, 2004, s. 12.

²³⁵ Stiglitz, *a.g.e.*, s. 34.

ödedikleri gelir ve kurumlar vergisinin oranının düşürülmesi, emlak vergisi oranlarının azaltılması, bölüşüm ilişkileri içinde sermaye ve toprak sahiplerini olumlu etkilerken, ücretli kesimin görece vergi yükünün artmasına neden olmuştur.

1981 yılından 1993 yılına gelinceye kadar ABD’de güçlü bir iktidar olan Cumhuriyetçi Parti’nin muhafazakâr akım adı altında uyguladığı arz yanlı ekonomi politikalarının yarattığı kayıplar, 1993-2001 yılları arasında, bireye verdiği öneme ilişkin söylemler geliştiren Bill Clinton başkanlığında iktidara gelen Demokrat Parti’nin lehine sonuçlanırken, faydalı bir takım muhafazakâr politikalar da, meyvelerini Clinton döneminde vermiştir. Örneğin teknoloji alanında yapılan büyük yatırımlar üretimde artış yaratmış veya birçok büyük Amerikan kentinde uyuşturucuyla mücadele sonrasında suç oranları düşmeye başlamıştır. 1980’li yıllara damgasını vuran Cumhuriyetçi Parti’nin, Demokrat Parti’ye bıraktığı en büyük miras olan bütçe açıkları, sosyal demokrasinin bölüşüme ilişkin en temel aracı olan vergi politikasının aktif bir şekilde uygulanmasına sebebiyet vermiştir. İyiler ve çalışkanlar ve tasarruf edenlerden vergi almak yerine, kötülerden yani çevreye zarar verenlerden daha çok vergi alınması stratejisi üzerine odaklanan²³⁶ Demokrat Parti’nin bu stratejisinin de liberal ilkelerle örtüştüğünü söylemek yanlış olmaz. Liberal demokrasiyi benimseyen, en yüksek kalkınmanın ve en düşük işsizliğin yaşandığı, bütçe açıklarının minimumda olduğu Clinton dönemi, 2001 yılında George W. Bush başkanlığında Cumhuriyetçiler’in iktidara gelmesiyle sona ermiştir. Bush hükümeti, her ne kadar sorunsuz bir ekonomi devralsa da yeni dönemde ekonomik krizlerle boğuşmak zorunda kalmıştır. Uyguladığı muhafazakâr politikalar sonucu 1981-1993 yılları arasında olduğu gibi, adalet ve yoksulluk sorunları ile işsizlik artmıştır. Ekonomiyi canlandıracağı düşünülen vergi indirimleri ise beklenen genişlemeyi sağlayamamış, aksine uzun dönemli olumsuz ve kalıcı etkiler yaratan bir uygulama olmuştur.²³⁷ İktidarda olduğu bu sürede gerek iç gerekse dış politikaları dolayısıyla birçok eleştiriye maruz kalan Cumhuriyetçi Parti, 2006 yılından itibaren iktidarı Demokrat Parti’ye bırakmıştır.

²³⁶ Stiglitz, **a.g.e.**, s. 35, 48.

²³⁷ Stiglitz, **a.g.e.**, s. 323, 326.

ABD’de sosyal demokrasi gibi, muhafazakârlık da tanımı ve sınırları itibarıyla çeşitli tartışmalara konu olmuştur.²³⁸ Amerikalı muhafazakârlar, liberalizmin sıkı etkisi altındadırlar ve hatta sosyal demokrasiyle de iç içedirler. Dolayısıyla ABD’de, muhafazakâr olarak nitelendirilenler, özgürlükçülerle, çoğunluk ahlakını temsil edenlerin barış içinde yaşadıkları, heterojen bir yapı gösterirler. İşte bu yüzden ki Amerikan geleneği, liberaldir. Avrupa muhafazakârlığıyla karşılaştırıldığında bireyci, iyimser ve demokrat tutumuyla muhafazakârlığın karşısında gibi görünen Amerikan inancı, aile yaşamına verdiği önem, kırsal çevreye bağlılık, aidiyet hissi ve her şeyden önemlisi Protestan anlayışına sıkı sıkıya bağlı olması dolayısıyla liberal muhafazakâr olarak nitelendirilebilir.²³⁹ Avrupa muhafazakârlığının gelenekçi ve anti-modern olarak tanımlanmasına karşın, dayanabileceği bir geleneği olmayan Amerikan muhafazakâr siyaseti için yeni muhafazakârlık kavramının kullanılması yanlış olmasa gerekir.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Kapitalizmin oluşumuyla birlikte bölüşüm ilişkileri, kişiyi ekonomik zor gerçeğiyle karşı karşıya getirmiştir. Bunun sonucu olarak da öteden beri devam eden bölüşüm sorunu, çalışmanın işe indirgenmesi sonucu, kişinin sermaye karşısındaki konumunu sarsmıştır. Kapitalist üretim ilişkileri dolayısıyla ortaya çıkan gelirin yeniden dağılımında kullanılan vergiler ve kamu harcamaları, ikincil bölüşümde adaleti sağlayan önemli araçlardır.

Kapitalist bölüşüm ilişkilerine ilişkin düşünceler, her ne kadar bölüşüm sorunsalıyla doğrudan ilgilenmese de, A. Smith’in doğal düzen içinde üç toplumsal sınıf arasında bölüşümün çözülebileceği savı üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Smith’e göre herkes ortaya koyduğu değere eşit bir değeri geri alacak, dolayısıyla toplam üründen haklı payını elde edecektir. Ricardo ise toplumsal sınıflar arasında ortaya çıkan bölüşüm sorunuyla doğrudan ilgilenmiştir. O’na göre toprak sahipleri, kapitalistlerin üzerinden rant geliri elde ederler. Bu da kapitalizmin gelişmesini engeller. Azalan marjinal

²³⁸ Beneton, **a.g.e.**, s. 83-84.

²³⁹ Beneton, **a.g.e.**, s. 79-83.

verimlilik gereği toprağın verimliliğinin düşmesi, toprak rantını arttıracak, rant gelirleri üzerinde baskı oluşturamayan kapitalist, bu baskıyı emek gelirleri üzerinde kuracaktır. Tarihsel maddecilik görüşüne dayalı olarak kapitalist toplumu tahlil eden Marx ise, toplumdaki her türlü ilişkinin üretim ilişkisinden kaynaklandığını belirtmek suretiyle bölüşüm sorunsalını, üretimde ortaya koymuştur. Smith'in herkesin ortaya koyduğu değere eşit bir değeri geri alacağı yönündeki varsayımına karşı çıkan Marx, üretim araçlarına sahip olmayan işçi sınıfını, her zaman ürettiğinden daha az alması dolayısıyla, sömürülen sınıf olarak kabul etmiştir. 1870'lere gelindiğinde kapitalizmin ilk aşırı üretim krizi yaşanmıştır. Bu süreçte neo-klasik kuram ortaya çıkmış ve neo-klasik kuramcılar büyük ölçüde *laissez faire*'e bağlı kalarak kapitalizmin meşruiyetini sağlamaya ve rant ve kâr gelirlerinin de en az emek geliri kadar haklı bir gelir türü olduğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Kapitalizmin aşırı üretim krizi 1929'da tekrar kendini göstermiş ve bu süreçte ortaya çıkan Keynes, maliye politikasının etkin bir şekilde uygulanması sonucunda talep artışının gerçekleşeceğini savunmuştur. Doğrudan bölüşüm ilişkilerini hedef almayan talep arttırıcı politikaların, uygulandıkları dönem itibarıyla, dar gelirlielerin refahında artış yarattığı görülmüştür. Dünyada refah devleti modelinin hakim olduğu 1970'li yıllara kadar, Keynesyen kuram ağırlığını korumuştur. Ancak 1970'lerden günümüze kadar geçen süreçte, tekrar liberal görüşler öne çıkmış ve neo-liberalizm adıyla egemen kuram haline gelmiştir. Genel olarak klasik ve neo-klasik kuramın ilkelerine bağlı kalınması ve minimal devlet modelinin benimsenmesi dolayısıyla kapitalist üretim ilişkileri içinde ortaya çıkan bölüşüm sorunsalını doğal kabul eden neo-liberal kuramın öncülerinden F. Hayek, öncülü Ricardo gibi, ikincil bölüşüm politikalarını, kapitalist gelişmeyi olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle eleştirmiştir. Neo-liberalizm tamamen küresel kapitalizmin aynası olan bir ekonomi anlayışıdır. Üretim ilişkilerinden doğan bölüşüm sorunsalının üstü örtülmüş sadece kapitalist üretim ilişkilerinde en kötü durumda olanlara yönelik politikalarla, siyasi hareketlerin de dikkatini çekmiş ve bu ekonomik model, 1980'lerde öncelikle İngiltere ve ABD'de uygulanmaya başlanmıştır.

Kapitalist sistemin güçlü ideolojisi olan liberalizmi benimseyen siyasi partiler ile toplumsal dinamiklerin ortaya çıkardığı siyasi hareketlerden olan sosyal demokrasi ve muhafazakârlık akımlarını temsil eden siyasi partiler, sisteme entegre olmak suretiyle bölüşüme ilişkin politikalar üretmeye çalışmaktadırlar. Liberal ve muhafazakâr görüşler,

temel bölüşüm ilişkileri içinde el konulan artığın yeniden paylaşılması sürecinin piyasa içi mekanizmalarla sağlanması gerektiğini savunurlar. Sosyal demokrat görüşler ise temel bölüşüm ilişkileri içinde el konulan artığın yeniden paylaşılmasında devlete yoğun görevler atfederler.

2. Dünya Savaşından sonra Keynesyen ekonomi politiğin refah devleti modeli, dünyada egemen modeldir. Sosyal demokrasinin değerleriyle örtüşen bu model, sosyal demokratlar tarafından hemen benimsenmiştir. 1970 krizine kadar Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerindeki gerek sosyal demokrat gerekse muhafazakâr partilerin politikalarında kapitalizmin refah devleti modeli belirleyici olmuştur. Ancak 1970 kriziyle refah devleti modeli yerini neo-liberal uygulamalara bırakmıştır. Sosyal demokrasinin refah devletine eklemlendiği gibi 1980'lerle birlikte muhafazakâr akım da neo-liberalizmle uyum göstermiştir. Küresel kapitalizmin siyaseti olan neo-liberalizmin 1970'lerden itibaren şiddetle hissedildiği bu süreç, sosyal demokrat hareketin kapitalizmin dinamiklerine uyum sağlamasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bir taraftan da 1970 krizinin sorumlusu olarak görülen sosyal demokratların refah devleti modeli, neo-liberallerin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır. Sosyal demokrat hareketin kendini yenilemesi gerektiğine ilişkin düşünceler, İngiltere ve ABD'de üçüncü yol politikalarıyla uygulamaya dönüşmüştür.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜM SORUNU ve SİYASAL PARTİLER

Merkez kapitalist ülkelerde ortaya çıkan bir üretim biçimi olan kapitalizm, bağımlı ülkeleri, kapitalist birikimin bir zorunluluğu olarak gelişen emperyalizm yoluyla etkilemiştir. Bu ülkeler açısından kapitalizm, rekabetçi düzlemde oluşan ve gelişen bir üretim biçimi olmaktan çok, merkezdeki birikimin tamamlayıcı unsuru olarak eklenmiştir.²⁴⁰ Bu ülkelerden biri de Batı modeline göre kalkınma anlayışını benimseyen Türkiye'dir. Ancak yabancı halkları sömürerek büyüyen, sermaye birikimini ve sanayileşmesini gerçekleştiren ve elinde biriken sermayeyi kullanmak suretiyle işçi sınıfının güçlenmesini sağlayan Batı'nın aksine Türkiye'de uygulanmaya çalışılan politikalar, küçük azınlığın çıkarına yararken çoğunluğun zararına olan bir gelir dağılımı yaratmıştır.²⁴¹

Türkiye'de temel bölüşüm ilişkileri, üç üretim ilişkisi bağlamında ortaya konulmaktadır. Kapitalist üretim, yarı feodal ve küçük meta üretimi şeklinde ortaya çıkan üretimin tarafları, birincil bölüşüm ilişkisini ortaya çıkarırlar.²⁴² Üretim sonucu ortaya çıkan artığın piyasa içi veya piyasa dışı mekanizmalarla yeniden paylaşılma sürecinde ortaya çıkan ikincil bölüşüm ilişkilerin tarafları ise,²⁴³ sınai/tarımsal, ticari ve mali sermaye grubu, rantiyeler, bürokrasi, profesyonel gruplar, kentsel küçük üreticiler, küçük ticaret grubu ve "marjinaler" olarak adlandırılan küçük burjuvazidir.²⁴⁴

Kapitalist üretim ilişkileri sonucunda ortaya çıkan milli gelirin, kişiler, faktörler, bölgeler ve sektörler arasındaki dağılımı, çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konulmuştur. Ayrıca bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesinde etkili olan Türkiye dinamikleri, nüfus, işgücü ve ekonomi politikaları bağlamında incelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulduğu 1923 yılından günümüze kadar geçen sürede ve özellikle

²⁴⁰ Akbulut, **a.g.m.**, s. 171.

²⁴¹ İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 4. Basım, Ankara, Cem Yayınevi, 1974, s. 484-487.

²⁴² Boratav, **Türkiye'de Sosyal Sınıflar**, s. 30.

²⁴³ Boratav, **a.g.e.**, s. 12.

²⁴⁴ Boratav, **a.g.e.**, s. 32-33.

küresel kapitalizme uyum sağlanmaya çalışıldığı 1980 yılı sonrasında, bölüşüm ilişkilerini belirleyen liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr siyasi partiler bağlamında, siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikaları da ikinci bölümün son kısmında incelenmiştir.

1. TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE BÖLÜŞÜM

Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında yeni bir devlet olarak kurulmuştur. Bir taraftan Lozan Antlaşması'nın zorlu koşulları diğer taraftan 1929 krizi, kapitalist sermaye birikiminin sağlamaya çalışıldığı Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir.²⁴⁵ Ancak her şeye rağmen Cumhuriyet'in ilk yılları, milli gelirin bütün sınıf ve tabakalara yayıldığı bir dönem olmuştur.²⁴⁶ Aşırı üretim krizi, 1929'da tarım ürünü ihraç eden Türkiye'de korumacı politikalar uygulanmasına neden olmuş ve Türkiye'de ilk sanayileşme hamleleri başlatılmıştır.²⁴⁷ Kapitalist restorasyonun bir parçası olması hedeflenen Türkiye'de, bu amaçla devletçilik politikası uygulanmaya başlanmıştır. 2. Dünya Savaşı, Türkiye'de savaş ekonomisinin tüm ağırlığıyla yaşanmasına neden olmuş, milli gelirin, tarımsal ve sınai üretimin düşmesiyle gelir dağılımında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda savaşın Türkiye üzerindeki yükünün hafifletilmesi için uygulanan vergi politikaları (Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi), Türkiye'de yaşayan azınlıkların ve piyasa için üretmeyen yoksul köylünün üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur. Diğer taraftan bu dönemde, Türkiye'nin uzun vadede ikincil bölüşüm ilişkilerini olumlu etkileyeceği düşünülen Köy Enstitüleri kurulmuş ve toprak reformu yapılmıştır.²⁴⁸ 1946 yılında Türkiye'de hem çok partili parlamenter rejime geçilmiş hem de korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomi politikaları terk edilerek, ithalatın serbestleştirildiği, dış açıkların artmaya başladığı ve dış yardımların ve yabancı

²⁴⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009**, 16. Baskı, Ankara, İmge Yayınevi, 2012, s. 39-44.

²⁴⁶ Boratav, **a.g.e.**, s. 57.

²⁴⁷ Boratav, **a.g.e.**, s. 59.

²⁴⁸ Boratav, **a.g.e.**, s. 82-91.

sermaye yatırımlarının ağırlık kazandığı bir döneme girilmiştir.²⁴⁹ Elbette bu dönemde kapitalist dünya ekonomisinin merkezlerinde serbest ticaret politikasının egemen olması, Türkiye’de kapitalizmin dinamiklerine uyum sağlanması gereğini doğurmuştur. Bu dönemden sonra hızlı bir büyüme sürecine girildiği Türkiye’de tüm sosyal grupların reel gelir düzeyleri yükselmiştir.²⁵⁰ 1950’lerin ikinci yarısından itibaren tüketim mallarına yönelik olarak uygulanan ithal ikameci politikalar, 1963 yılından itibaren uygulanmaya geçilen Kalkınma Planları dahilinde, sanayiye de kaydırılmıştır.²⁵¹ Türkiye’de bu dönemde uygulanan ithal ikameci politikalar, Türkiye’nin iç pazarını genişletmiş, ücretler yükselme eğilimine girmiş, sendikalaşma yaygınlaşmış ve ikincil bölüşüm ilişkileri bakımından tarım kesiminde gözle görülür bir iyileşme sağlanmıştır.²⁵² İthal ikameci politikalar, 1977 yılına kadar temel bölüşüm ilişkilerinde emeğin görece payını arttırmıştır.²⁵³

Türkiye’de, bir taraftan tarımda çalışan büyük bir kitlenin kentte çalışanlara nazaran düşük emek verimi elde etmesi, diğer taraftan toprakların dağılımındaki dengesizliğin iç bölüşüm sorununa yol açması dolayısıyla 1970’lerin sonuna kadar, genellikle köy ve kent ayrımı içinde değerlendirilen bölüşüm ilişkileri, 1978 yılından itibaren bozulmaya başlamıştır. Bunun temel sebeplerinden birisi 1970 krizi dolayısıyla, dünya tarım ürünleri ticaret hadlerinin bozulmasıdır. Tarım ürünlerinin fiyatlarındaki düşme, önemli ölçüde tarım ürünü ihraç eden Türkiye’yi olumsuz etkilemiş ve bu olumsuzluk üretimin düşmesine ve iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine dönmesine sebep olmuştur.²⁵⁴ Kapitalist bölüşüm ilişkilerinin sonucunda ortaya çıkan milli gelirin sektörler arasındaki dağılımı dikkate alındığında, tarım kesiminin aldığı pay, bu dönemde düşmüştür.

²⁴⁹ Boratav, **a.g.e.**, s. 93-94.

²⁵⁰ Boratav, **a.g.e.**, s. 102.

²⁵¹ Boratav, **a.g.e.**, s. 123.

²⁵² Boratav, **a.g.e.**, s. 123-125.

²⁵³ Boratav, **a.g.e.**, s. 139.

²⁵⁴ Gülten Kazgan, **94’e Girerken Türkiye Ekonomisi**, Toplumsal Araştırmalar Vakfı Panel Dizisi:3, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1994, s. 16; Karluk, **a.g.e.**, s. 91.

1980 yılı, küresel kapitalizme eklemeye çalışan Türkiye için bir dönüm noktasıdır. Dünya kapitalizmi, 1970 krizinden çıkmış ve krizin sorumlusu olarak Keynesyen ekonomi politiğin refah devleti modeli gösterilmiştir. Dolayısıyla refah devleti modeli terk edilmiş ve klasik liberalizmin genel ilkelerini taşıyan neo-liberalizm, kapitalizmin egemen ekonomi politikası haline gelmiştir. Bu süreçte Türkiye’de, 24 Ocak 1980 Kararları olarak adlandırılan ekonomi politikaları uygulanmaya başlanmış ve kapitalist dünyaya uyum sağlanmıştır.

1980 sonrası dönemde temel amacın ihracatın arttırması olduğu Türkiye’de, bir yandan bu amaç doğrultusunda hareket edilirken diğer taraftan dış girdi bağımlılığının yüksek olması dolayısıyla dış borçların ödenmesi ve ithalat için, döviz gereksinimi sağlanmaya çalışılmıştır. İhracata yönelik büyüme stratejisinin benimsendiği Türkiye’de, emek yoğun mallarda uzmanlaşmaya çalışılmış ve ihracatın arttırılması için iç talebin daraltılması politikası tercih edilmiştir. Hâlbuki ihracatın arttırılması dolayısıyla oluşacak ekonomik büyüme, iç talebin daraltılmasıyla değil, üretimin arttırılmasıyla mümkündür. Ancak Türkiye’de 1980 sonrası dönemde uygulanan bu politika, bölüşüm süreci üzerindeki temel belirleyici olmuştur.²⁵⁵ İç talebin kısılması dolayısıyla gelir dağılımı emek gelirleri aleyhine bozulmuş, gelir dağılımındaki bu değişme, iç talebin yapısında temel tüketim mallarından lüks mallara doğru bir kayma yaratmıştır.²⁵⁶

Neo-liberal politikaların egemenliğini sürdürdüğü 1980’lerin sonunda Türkiye’de, emek aleyhtarı uygulamalar işçi sınıfının ve sendikaların direnişiyle karşılaşmıştır. Bunun üzerine reel ücretler, kamu kesiminden başlayarak yükselmeye başlamıştır.²⁵⁷ Bunun yanı sıra kırsal ekonomiye yönelik sübvansiyonlar da arttırılmış ve iç ticaret hadleri tarım lehine dönmeye başlamıştır.²⁵⁸ Bu sayede Türkiye’de tüm emekçi sınıflar, on yıllık bir olumsuz konjonktürü 1989 yılında kendi lehlerine çevirmişlerdir.²⁵⁹ Ancak

²⁵⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001, s. 78.

²⁵⁶ Boratav, **a.g.e.**, s. 160.

²⁵⁷ Boratav, **a.g.e.**, s. 174.

²⁵⁸ Erinç Yeldan, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 49.

²⁵⁹ Boratav, **a.g.e.**, s. 175.

artan ücretler, işten çıkarmalara ve kayıt dışı istihdama sebebiyet vermiş, sendikal hareketlerde görülen canlanma, ülkedeki işsizlik tehdidiyle karşı karşıya gelince duraklamıştır. Popülist uygulamalar ışığında, emek lehine yapılan düzenlemelerin arttırdığı kamu harcamalarını finanse etmek için vergi yöntemine başvurulmamış, hiper-enflasyona yol açacağı endişesiyle monetizasyona gidilmemiş ve neo-liberal politikaların uygulandığı Türkiye’de, 1992 yılı sonrasında, sermaye hareketlerinin serbestleşmesine karar verilmiştir. Bir başka ifadeyle, dış kaynaklarla beslenen iç borçlanmaya gidilecektir.²⁶⁰ Diğer taraftan 1980’li yılların sonunda, dış borç stokunun Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH)’ya oranının %56’ya ulaşması, Türkiye’nin 1990’lı yıllarda yurt dışından net kaynak transferi imkânını ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla devlet, yurt içinden kısa vadeli ve yüksek faizli olarak borçlanmaya başlamıştır.²⁶¹ Tasarruf sahiplerinden alınan kısa vadeli ve yüksek faizli borçların, bu kesimin refahını arttırması dolayısıyla gelirin dağılımındaki adaletsizlik daha da artmış, üst gelir grubu ile alt gelir grubu arasındaki mesafe büyümüştür. Bütçe açıklarının yüksek faizli iç borçlanma ile finanse edilmesi, kamu maliyesinde ağır bozulmalara yol açmış,²⁶² yurt içi mal ve finans piyasalarının istikrarsızlığı dolayısıyla 1994 yılında reel ve finansal kriz yaşanmıştır.²⁶³

Emek ve sermayenin birbiri ile çelişen çıkarları dolayısıyla ortaya çıkan kapitalist üretim biçiminde, emeğin üretimden aldığı payın sermayenin görece payını azaltması durumunda ortaya çıkan huzursuzluk, 1994 kriziyle kendini göstermiştir. Bu durumda birincil bölüşüm ilişkilerinin emek aleyhine değişmesi söz konusudur.

Toplumsal ve siyasal sorunların yanı sıra, ekonominin yarattığı artık’ın büyük kısmının dış borç faizi ve yabancı sermayenin kârı olarak yurt dışına aktarıldığı 1990’lı yılların sonlarında,²⁶⁴ 1994 krizine ilişkin olarak makro ekonomik istikrar tedbirlerinin geciktirilmesinin yarattığı belirsizlik ortamı, dünya ekonomisindeki şiddetli iniş

²⁶⁰ Boratav, **a.g.e.**, s. 179.

²⁶¹ Kazgan v.d., **Türkiye’de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar**, Ankara, TOBB yayınları, 1992, s. 9.

²⁶² Boratav, **a.g.e.**, s. 183.

²⁶³ Yeldan, **a.g.e.**, s. 51-55.

²⁶⁴ Kazgan v.d., **a.g.e.**, s. 46.

çıkışlarla birleşince, 1998-1999 krizleri patlak vermiştir. Bu süreçte gelir dağılımı daha da bozulmuş ve ekonomik öncelikler, reel sektörden ve sabit sermaye yatırımlarından uzaklaşarak, spekülâtif alanlara yönelmiş, ekonomik büyüme, konjunktüre bağımlı hale gelmiştir.²⁶⁵ 1999 yılında Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*)’nun öncülüğünde uygulamaya konulan *Enflasyonla Mücadele Programı*, 2001 yılında yaşanan krizin ana sebebi olarak görülmüş ve kriz sonrasında da terk edilmiştir. Diğer taraftan bu dönemde, Dünya Bankası (*World Bank- WB*) tarafından Türkiye’ye dayatılan yapısal uyum politikaları da, gelir dağılımını bozucu nitelikteki görelî fiyat değişmelerini arttırmıştır.²⁶⁶ Bölüşüm ilişkilerini doğrudan doğruya ilgilendiren ve devletin ekonomiden tamamen çekilmesi anlamına gelen yapısal uyum politikasına göre, sosyal devlet uygulamalarının daraltılmasına ve işgücü piyasası ve tarımı etkileyen ekonomi politikası araçlarının piyasa mekanizmasınca yürütülmesine karar verilmiş, bu sürecin yoksullaştırdığı çevrelerin ise, yoksullukla mücadele programı çerçevesinde gözetilmesi uygun görülmüştür.²⁶⁷

İthal ikameci sistemin, yerini ihracata dayalı dışa açık ekonomiye bırakmasına yol açan neo-liberal politikalarla birlikte Türkiye’de 1980’lerden itibaren bozulan bölüşüm ilişkileri, 2000’li yıllara gelindiğinde iyice çıkmaza girmiştir. 2000-2001 krizi, toplumsal bunalıma yol açmış, maaş ve ücret geliri elde edenlerin reel gelirlerinin aşınmasının yanı sıra, önemli boyuttaki işsizlik, toplumsal bölüşümün emek gelirleri aleyhine seyretmesinin yeni bir boyutunu oluşturmuştur. Kriz yönetiminin yine IMF’ye devredildiği Türkiye’de, Kemal Derviş öncülüğünde *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* uygulanmıştır.²⁶⁸

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında kapitalist sermaye birikimi oluşturulmaya çalışılmış, devlet eliyle burjuvazi sınıfı yaratılmaya ve yerli sermayedar yetiştirme girişimlerine başlanmıştır.²⁶⁹ 1980’li yıllara kadar yarı feodal bir nitelik taşıyan ve basit

²⁶⁵ Yeldan, **a.g.e.**, s. 62.

²⁶⁶ Kazgan v.d., **a.g.e.**, s. 9.

²⁶⁷ Boratav, **a.g.e.**, s. 200.

²⁶⁸ Boratav, **a.g.e.**, s. 195.

²⁶⁹ Boratav, **a.g.e.**, s. 40.

meta üretimi üzerinden devam eden Türkiye'deki bölüşüm ilişkileri, 20. yüzyılın ikinci büyük krizinin ortaya çıkardığı koşullar dolayısıyla tamamen değişmiş ve artık dünya kapitalizminin ortaya çıkardığı bölüşüm sorunsalına Türkiye de dahil olmuştur.

Kapitalist üretim sonucu ortaya çıkan milli gelirin kişiler, faktörler, bölgeler ve sektörler arasındaki dağılımı, Türkiye'deki bölüşüm sorunsalının ortaya konulması açısından önem taşımaktadır. Kişisel gelir dağılımının, kişilerin gelir düzeylerindeki farklılaşmaların ortaya konulması ve küresel dönemin derinleştirdiği yoksulluk olgusunun boyutlarının bilinmesi bakımından yeri büyüktür.

1.1. Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımı

Farklılaşma ölçüsüne göre tanımlanan ve eşitsizlik sorunu kapsamındaki toplumsal sınıfları ifade eden kişisel gelir dağılımı,²⁷⁰ en düşük ve en yüksek gelirliiler arasındaki farkın görülmesi açısından belirleyicidir. Bu sayede dünyada zenginliğin ve yoksulluğun boyutları açıkça ortaya konulabilmektedir. Bu uçurum dikkate alınmak suretiyle siyasi partiler daha duyarlı hareket ederek ve sosyal politikalarını uygulamaya koyarak bölüşüm sorununu, eşitsizlik bağlamında çözmeye çalışırlar. Ancak kişisel gelir dağılımı göstergeleri, eşitsizliğe, sınıf temelli bir açıklama getirememektedir.²⁷¹

Türkiye'de kişisel gelir dağılımının belirlenmesi üzerine yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Tablo 1'de, Türkiye'de 1963-2014 yılları arasındaki gelir dağılımı araştırmalarına ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Kişilerin oluşturduğu hanehalkı, kullanılabilir gelirine göre %20'lik beş gruba ayrılmıştır. Birinci sırada yer alan %20'lik grup, geliri en düşük olan grubu, son sıradaki %20'lik grup ise geliri en yüksek olan grubu ifade etmektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi Türkiye'de Gini katsayısı, incelenen yıllarda 0,56 ile 0,40 arasında değişmektedir. 1960'lı yıllarda, çok yüksek eşitsizlik tehdidinin baş gösterdiği Türkiye'de, 1987'de 0,44, 1994'te 0,49 olan Gini katsayısı, 2000'li yıllara gelindiğinde 0,40'larda seyretmektedir. 1980'li yıllardan sonra göze çarpan diğer sonuç ise 1994 yılına ait göstergelerdir. 0,49 olan Gini katsayısı, 1980'li

²⁷⁰ Boratav, *Türkiye'de Sosyal Sınıflar*, s. 10.

²⁷¹ Kepenek, *a.g.e.*, s. 508.

yıllardan sonraki en yüksek orandır. Açıkça görüldüğü gibi 1994 yılı gelir bölüşümünün en adaletsiz olduğu yıldır. Tablo 1’den çıkartılacak bir diğer sonuç ise en yüksek gelirli %20 ile en düşük gelirli %20’lik kesimin aralarındaki farkın, 2000’li yıllarda durumunu koruduğudur.

TABLO 2- Türkiye’de Kişisel Gelir Dağılımı: 1963- 2014 (%)

Hanehalkı Dilimleri	1963	1968	1973	1986	1987	1994	2002	2003	2008	2009	2010	2011	2012	2012	2013	2014
Birinci %20	4,5	3	3,5	3,9	5,2	4,9	5,3	6,0	5,8	5,6	5,8	5,8	5,9	6,1	6,1	6,2
İkinci %20	8,5	7	8,0	8,4	9,6	8,6	9,8	10,3	10,4	10,3	10,6	10,6	10,6	10,7	10,7	10,8
Üçüncü %20	11,5	10	12,5	12,6	14,1	12,6	14,00	14,5	15,2	15,1	15,3	15,2	15,3	15,2	15,2	15,3
Dördüncü %20	18,5	20	19,5	19,2	21,2	19,0	20,8	20,9	21,9	21,5	21,9	21,7	21,7	21,4	21,4	21,7
Beşinci %20	57	60	56,5	55,9	49,9	54,9	50,1	48,3	46,7	47,6	46,4	46,7	46,6	46,6	46,6	45,9
Gini Katsayısı	0,55	0,56	0,51	0,46	0,44	0,49	0,44	0,42	0,40	0,41	0,40	0,40	0,40	0,40	0,40	0,39

Kaynak: 1- 1963 ve 1968 yılları: Coşkun Can Aktan, “Yoksullukla Mücadele Stratejileri”, Hak- İş Konfederasyonu, Yayını, 2002, Aktaran: Ayşegül Yakar Önal, Sezai Temelli, “Sermaye Birikimi Vergi İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960-2009 Türkiye Örneği”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 44, sayı 3, 2011; 2- 1973 yılı: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Gelir Dağılımı Araştırması, 1973, Ankara; 3- 1986 yılı: Esmer, Fişek ve Kalaycıoğlu, 1986, Aktaran: Zafer Yükseler, 1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Anketleri, T.C. Merkez Bankası, 2004; 4- 1987- 2003: Devlet İstatistik Enstitüsü*, Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi; 5- 2008-2014: TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Ankara, 2015.

Uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye’deki gelir dağılımına ilişkin göstergeler oldukça gerilerdedir. Örneğin 2010 yılında Türkiye’de Gini katsayısı 0,40’tır. Aynı yıl için ülkedeki en düşük gelirli %20’nin payı %5,8 iken, en yüksek gelirli %20’nin payı %46,4’tür. Aynı yıllar için Fransa, Almanya ve İngiltere’yi de kapsayan Avrupa ülkelerine ilişkin Gini katsayısı, 0,36’dır. En zengin üst sınıflar gelirin %35’ine sahipken, en yoksul halk sınıfı gelirin %25’ini almaktadır.²⁷² Toplam gelirdeki eşitsizliğin görece en düşük olduğu ülkeler İskandinav ülkeleridir. Bu ülkelerin özellikle 1970 ve 1980’lere ilişkin göstergeleri, Türkiye ile kıyas edilemeyecek kadar sağlıklıdır. Bu yıllarda İskandinav ülkelerinde Gini katsayısı 0,26 iken en zengin %10’luk sınıfın payı %25, en yoksul %50’lik sınıfın payı ise %30’dur.²⁷³ Refah devleti modelini baz

* TC. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü’nün adı, 18 Kasım 2005 tarihi itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) olarak değiştirilmiştir.

²⁷² Piketty, **a.g.e.**, s. 265.

²⁷³ Piketty, **a.g.e.**, s.265.

alan İskandinav ülkeleriyle şartları aynı olmasa da, Türkiye’de gelir dağılımına ilişkin doğru politikalar uygulanması halinde eşitsizliğin azalacağına şüphe yoktur.

Türkiye’de ikincil bölüşümün ortaya çıkardığı gelirin kişiler arasındaki dağılımının, 2000’li yıllardan sonra daha istikrarlı olduğu görülmektedir. Kişisel gelir dağılımı göstergeleri özellikle üst gelir grupları ile alt gelir grupları arasındaki farkın ortaya konulması adına önem taşımaktadır. Gelirin eşitsiz dağılımına ilişkin en çok kullanılan göstergelerden bir olan Gini katsayısı sonuçları da çalışmanın bu bölümünde 1963-2012 yılları baz alınarak ortaya konulmuştur. İncelenen yıllardaki en iyi sonuçların 2000’li yıllar olduğu görülse de, uluslararası karşılaştırmalarda Türkiye’nin, gelişmekte olan ülkeler arasında gelirin en eşitsiz dağıldığı ülkelerden biri olduğu ortadadır.

Üretim faktörlerinin kapitalist üretim ilişkilerinden aldıkları payı ortaya koyan fonksiyonel gelir dağılımı göstergeleri, bölüşüm sorunsalına ilişkin daha ayrıntılı bilgi vermektedir. Süreç içinde ücretin milli gelirden aldığı payın azalması, sermaye gelirlerinin ise payının artması, kapitalist bölüşüm ilişkilerindeki adaletsizliği ortaya koymaktadır. O halde fonksiyonel gelir dağılımı, bu ilişkilerin düzeltilmesine yönelik alınacak önlemlere ilişkin daha objektif bir gösterge olarak nitelendirilebilir.

1.2. Türkiye’de Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, bölüşüm ilişkilerini yoksul ve zengin düzleminde ortaya koyar. Ancak toplumsal tabakaların belirlenmesinde ve belirli üretim ilişkilerinin dikkate alınmasında etkin olan gelir dağılımı ölçütü, fonksiyonel gelir dağılımıdır. Bilindiği gibi fonksiyonel gelir dağılımı ülke içinde yaratılan gelirin emek, sermaye ve toprak sahipleri arasında nasıl dağıldığını ortaya koyar.²⁷⁴ Esasen sermaye ve emek gelirleri arasındaki büyük fark, sadece Türkiye’de değil, liberal politikaları uygulayan diğer ülkelerde de görülmektedir. Ancak bilindiği gibi, kapitalist sistemde bu farklılık meşrudur. Tek sorun, bu farkın derin olması halidir. Çünkü o zaman adaletsizlik ortaya çıkmış demektir.

²⁷⁴ Karluk, a.g.e., s. 100.

Ekonomik kalkınmanın başlangıç dönemlerinde bir ülkede milli gelirden en büyük payı tarım kesimi alırken ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça tarımın payı azalmakta ve ücretlerin payı artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminin ekonomideki önemi büyüktür. Dolayısıyla ücretlerin ve maaşların payı düşüktür. Çünkü bu ülkelerde emek bol, sermaye ise kıt üretim faktördür.²⁷⁵ Türkiye’de 1963- 2006 yılları arasında fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin göstergeler Tablo 2’de görülmektedir. Türkiye’de de tarımın payı yıllara yaygın olarak azalmıştır. 1963’te %41,2 olan bu oran 1980’de %23,9 1985’te %19,9 seviyelerine gerileyerek 2000’li yıllara gelindiğinde %15’lerin altında kalmıştır. Türkiye’de tarım kesiminin toplam gelirler içindeki payının azalması normaldir. Çünkü ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi arttıkça, bu oranın payının azalarak bu payın ücret ve maaş gelirlerine yansımaları beklenmektedir. Ancak tarımdaki bu azalma, Türkiye’de ücret ve maaş gelirlerine aynı şekilde yansımamıştır. Tarımın payı yıllar geçtikçe azalırken, kâr, faiz ve rant gelirleri artmıştır. Tablo 2’de kâr, faiz ve rant gelirlerinin payı 1963 yılında %37,3 iken, 1980’de %49,4’e çıkmıştır. Sonrasında da %50’nin altına hiç düşmemiştir. Ekonomilerin gelişme sürecinde ücretlerin milli gelirden aldıkları payın artması beklenirken Türkiye’de bu beklenti gerçekleşmemiştir. Tablo 2’de ücretlilerin payı 1963 yılından 1977 yılına kadar artma eğilimindedir. 1963’te %21,5 olan ücretlerin payı 1977’de %36,8’e çıkmıştır. Ancak bu tarihten sonra Türkiye’de enflasyonun artmasına bağlı olarak sermaye yatırımları azalmış ve bu azalış, ücret artışları üzerinde baskı yaratmıştır. Ücretlerin payı, 1980’lerden itibaren hızla düşmüştür. 1988 yılında %18,1 olan bu pay, 1990’ların ilk yarısında artış göstermiş ve 2000’li yıllarda %30’lar seviyesine ulaşmıştır.

Fonksiyonel gelir dağılımı göstergelerine bakılarak Türkiye’de 1980’lerden sonra gelir dağılımının iyice bozulduğu yargısına varılabilir. Gelişmiş ülkelerde aktif nüfus içinde ücretlilerin payı %70’ler seviyesindeyken, Türkiye’de bu oran Tablo 2’de görülmektedir. Şu halde gelir dağılımının adaletli hale gelebilmesi için, emeğin payını yükseltmeye yönelik politikalar uygulanması gerekmektedir.

²⁷⁵ Yaşar Methibay, **Maliye Politikası Ders Notları**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2000, s. 72.

TABLO 3- Türkiye’de Milli Gelirin Fonksiyonel Dağılımı: 1963- 2006 (%)²⁷⁶

Yıllar	Tarım	Ücret ve Maaş	Kâr, Faiz, Rant
1963	41,2	21,5	37,3
1968	32,4	29,3	38,3
1973	29,1	31,6	39,3
1977	29,1	36,8	34,1
1979	24,3	32,8	42,9
1980	23,9	26,6	49,4
1981	23,1	24,6	52,4
1985	19,9	18,2	61,9
1987	19,2	22,5	58,3
1991	16,9	23,6	59,5
1994	17,4	28,7	53,9
2003	13,9	32,9	53,2
2005	12,4	33,7	53,9
2006	10,9	32,9	56,1

Kaynak: 1- 1963-1991: Yaşar Methibay, **Maliye Politikası Ders Notları**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2000, s. 72.; 2- 1994-2006: TÜİK 2010, Aktaran: Ayşegül Yakar Önal, Sezai Temelli, “Sermaye Birikimi- Vergi Yapısı Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960- 2009 Örneği”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 44, sayı 3, 2011.

Türkiye’de bölgeler ve sektörler arasındaki dengesizlik, kapitalist üretim süreci içinde ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin daha da bozulmasına yol açmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk kurulduğu yıllarda aktif bir sanayisinin olmaması, tarım ağırlıklı bir ekonomi olması, bölüşüm ilişkilerinin kır ve kent bağlamında değerlendirilmesine neden olmuştur. Ancak yıllara yaygın olarak tarımın payının azalması ve sanayinin belli bölgelerde toplanması, Türkiye’nin bölüşüm ilişkilerinde farklı bir görünüm ortaya çıkarmıştır.

1.3. Türkiye’de Sektörel ve Bölgesel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında görülen toplumsal ve ekonomik eşitsizlik, bu bölgeler arasında tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine ve sağlık, eğitim, demografik ve

²⁷⁶ TÜİK’in fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin verileri, 2006 yılından sonra farklı bir düzlemde ele alındığı için, fonksiyonel gelir dağılımına ilişkin göstergeler tablodaki yıllarla sınırlanmıştır.

toplumsal göstergelere ilişkin farklılıklar ortaya çıkarır.²⁷⁷ Türkiye, sanayileşmenin henüz tamamlanamadığı, geniş toprakların ve iklim çeşitliliğinin olduğu, sektörler arasında faktör verimliliğinin ve kişi başına katma değer farklılığının çok belirgin olduğu, bölgesel farklılıkların ortadan kaldıramadığı bir ülkedir.²⁷⁸ Bölgeler arası gelir eşitsizliğinin ekonomik yönden açıklanması, sanayi sektörünün belirli bölgelerde yoğunlaşma eğilimidir. Sanayinin yarattığı istihdam olanakları vasıtasıyla nüfusun da bu bölgelerde yoğunlaşması, bölgeler arası farklılaşmayı arttırmakta, kentleşme ve toplumsal yaşam standardını belirleyen birçok faktörü olumsuz etkilemektedir.²⁷⁹

Türkiye’de 1980 yılına kadar uygulanan ithal ikamesine dayalı sanayi politikaları, 1980 yılından sonra terk edilmiş ve ihracata ve dış rekabete dayalı sanayi politikaları uygulamaya geçirilmiştir. Bu politika değişikliği 1980’lere kadar üzüm, incir, pamuk ve tütün gibi tarım ürünlerinin ağırlıklı ihracat yapısını değiştirmiş ve sanayi ürünlerinin ihracat içerisindeki payını %80’lere çıkarmıştır.²⁸⁰ Bu gelişme üzerine tarım sektöründe çalışanların oranı 2000 yılından önce %40’ın üzerindeyken 2000’den sonra %30’un altına düşmüştür.

Tablo 3’te 1998-2011 yılları arasında Türkiye’de sektörlere göre çalışanların oranları ve katma değer oranları verilmiştir. Bu oranlar ülkedeki gelirin nasıl paylaşıldığına ilişkin bilgi vermektedir. Ancak sektörlere ilişkin bu tablo, tarımdaki ortakçı ile toprak ağasını veya sanayideki holding patronuyla düz işçiyi ayrı ayrı kategorize etmemekte, sadece sektörel bir dağılımı vermektedir.²⁸¹ Tablo 3’te de görüldüğü gibi tarımsal üretimin payı yıldan yıla düşerken, sanayi sektöründe istikrar korunmakta, hizmetler sektöründe ise toplam üretim içinde hem en yüksek pay alınmakta hem de tarım sektöründeki düşmeye paralel olarak üretim hacmi yıllara yaygın olarak artmaktadır. Örneğin 2011 yılında tarım sektörüne ilişkin verilere göre, nüfusun %25,5’i, toplam gelirin %9,2’sini paylaşmaktadır. Aynı yıl için hizmet sektörü incelendiğinde, nüfusun %48’inin gelirin

²⁷⁷ Karluk, **a.g.e.**, s. 105.

²⁷⁸ Methibay, **a.g.k.**, s. 73.

²⁷⁹ Pınar, **a.g.e.**, s. 310.

²⁸⁰ Nurettin Bilici, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013, s. 183-184.

²⁸¹ Kepenek, **a.g.e.**, s. 507.

%63,5'ini paylaşmaktadır. Sanayi sektöründe ise nüfusa oranla gelir farkı ortaya çıkmamakta ve nüfusun %26,5'i, gelirin %27,3'ünü paylaşmaktadır. İşgücü- gelir oranları açısından değerlendirildiğinde hizmet sektörünün diğer sektörlerle göre daha üstün konumda bulunduğu açıkça ortadadır. Diğer bir gerçeklik tarım sektörünün durumudur.²⁸² Türkiye'de 1980 sonrasında tarım sektörünün ulusal gelir ve üretim içindeki payının hızlı biçimde düşmesi ve bu payın sanayi ve hizmet sektörleri tarafından paylaşılması, ekonomik gelişme açısından arzu edilebilir. Ancak tarımın payındaki hızlı düşmeye nazaran kırsal nüfusun aynı oranda azalmadığı dikkate alındığında, tarım kesiminin bir bütün olarak yoksullaştığı sonucuna varılabilir.²⁸³ Diğer taraftan tarım sektörünün yoksullaşması, tarım bölgelerinin de yoksullaşması anlamına geldiğinden bölgesel gelir dağılımı da bozulmaktadır.

TABLO 4- Sektörlere Göre Çalışan ve Katma Değer Oranları: 1998-2011 (%)

Yıllar		Toplam		Tarım	Sanayi	Hizmet
1998	Çalışan	22,3	100	40,4	17,4	42,2
	Üretim	70,2	100	13,9	28,9	57,2
1999	Çalışan	21,5	100	41,4	17,3	41,3
	Üretim	67,8	100	13,9	28,8	57,3
2000	Çalışan	21,6	100	34,5	18,0	47,5
	Üretim	72,4	100	13,9	28,8	57,3
2002	Çalışan	21,4	100	34,9	23,0	42,1
	Üretim	72,5	100	12,2	25,1	62,7
2004	Çalışan	19,6	100	29,1	24,9	46,0
	Üretim	83,5	100	10,7	26,1	63,2
2007	Çalışan	20,7	100	23,5	26,7	49,8
	Üretim	101,3	100	8,9	26,8	64,3
2008	Çalışan	21,2	100	23,7	26,8	49,5
	Üretim	101,9	100	9,3	26,7	64,0
2009	Çalışan	21,3	100	24,6	25,3	50,1
	Üretim	97,0	100	10,1	26,1	63,8
2010	Çalışan	22,6	100	25,2	26,2	48,6
	Üretim	105,7	100	9,4	27,1	63,5
2011	Çalışan	24,1	100	25,5	26,5	48,0
	Üretim	114,9	100	9,2	27,3	63,5

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Ulusal Hesaplar, 2012, s. 25., Türkiye İstatistik Yıllığı (TİY), Türkiye Ulusal Hesaplar, 2011, s.339., Aktaran: Boratav, **a.g.e.**, s. 506.

²⁸² Kepenek, **a.g.e.**, s. 507.

²⁸³ Kepenek, **a.g.e.**, s. 497.

Tablo 4’te bölgesel gelir dağılımına ilişkin 2008 yılına ait veriler bulunmaktadır. TÜİK İstatistik Bölge Birimleri Sistemi (İBBS)’ne göre Türkiye 12 bölgeye ayrılmıştır. Bölgelerin nüfus paylarının da dikkate alınması suretiyle oluşturulan bu tablo, bölgeler arası bölüşüm dengesizliğini ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi bölgesel gelir dağılımı açısından en iyi durumda olan bölge İstanbul’dur. Milli gelirin %27,7’sinin, nüfusun %17,8’ini oluşturan İstanbul’da paylaşıldığı görülmektedir. Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinde de milli gelirin bölgesel payı nüfus oranından yüksektir. Ancak sayılan bölgelerin dışında kalan bölgelerde, milli gelirin bölgesel payının nüfus oranından düşük olduğu görülmektedir. Örneğin Orta Anadolu bölgesinde nüfusun payı %5,3 iken bu bölgede, milli gelirin %3,9’u paylaşılmaktadır. Bölgesel gelirin ve gelir dağılımının en düşük olduğu bölge ise Güneydoğu Anadolu bölgesidir. 2008 göstergelerine göre bu bölgenin milli gelirden aldığı %4,4’lük pay, nüfusun %10,2’si tarafından paylaşılmaktadır. Bu da bölgeler arası bölüşüm adaletsizliğinin en net göstergesidir.

TABLO 5- Bölgelere Göre Gelirin Dağılımı, Gini Katsayıları: 2008 yılı için (%)

	Gayrisafi Katma Değer Payları	Nüfus Payları	Gini Katsayısı
TÜRKİYE	100	100	0,39
İstanbul	27,7	17,8	0,35
Batı Marmara	4,9	4,3	0,34
Ege	13,8	13,1	0,38
Doğu Marmara	12,8	9,2	0,33
Batı Anadolu	10,9	9,5	0,4
Akdeniz	10,4	12,7	0,37
Orta Anadolu	3,9	5,3	0,34
Batı Karadeniz	4,9	6,2	0,37
Doğu Karadeniz	2,6	3,5	0,37
Kuzeydoğu Anadolu	1,5	3,1	0,43
Ortadoğu Anadolu	2,3	5,1	0,37
Güneydoğu Anadolu	4,4	10,2	0,39

Kaynak: TÜİK, Nüfus ve Ulusal Hesaplar, 2010, TİY, Türkiye Ulusal Hesaplar, 2010, Aktaran: Kepenek, a.g.e., s. 515.

Türkiye’de özellikle 1980 yılından sonra uygulanan politikalar, bölüşüm ilişkileri üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Sanayiye yönelik büyüme stratejisi, tarımın payını ve reel ücretleri azaltmıştır. Bu durum gelirin fonksiyonel paylaşımında emeğin payının

azalması, gelirin sektörel paylaşımında tarımın payının azalması ve bölgesel gelir dağılımında kırsal alanların geri kalmasına neden olmuştur.

Temel bölüşüm ilişkilerinin ortaya çıkardığı gelirin yeniden paylaşılması sonucu oluşan bölüşüm göstergeleri, ülkelerin uyguladıkları ekonomik ve sosyal politikalara göre şekillenmekle birlikte, kapitalist üretim şeklinin ortaya çıkardığı bölüşüm ilişkileri aynı zamanda ülkelerin dinamiklerinden de fazlasıyla etkilenmektedir. Bölüşüm dinamikleri ülkeden ülkeye farklılaşmakla birlikte, bölüşüm üzerindeki etki dereceleri de değişiklik göstermektedir.

2. TÜRKİYE'DE BÖLÜŞÜMÜ ETKİLEYEN DİNAMİKLER

Türkiye'de belirli bir kesimin, düşük gelir düzeyi dolayısıyla yaşam standartlarının zayıf olması, belirli bir kesimin ise yüksek gelir düzeyi sayesinde oldukça rahat bir yaşam sürmesinin altında yatan bir takım faktörler vardır. Kapitalist sistem içinde meşru olan bu farklılık, toplumsal düzeni tehdit ettiği durumda önlem alınması gereken bir sorun haline dönüşmektedir.

Ülkelerin bölüşüm dinamikleri benzerlikler gösterdiği gibi her ülkeye özgü bir takım faktörler de göze çarpmaktadır. Örneğin Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinde gelirin bölüşümünü etkileyen en önemli faktör servet dağılımıdır. Özellikle İngiltere ve Fransa'daki milli servet ve servetin yapısına ilişkin veriler 18. yüzyıla kadar inebilmektedir. 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başında en büyük iki sömürgeci ve finansal güç olarak kabul edilen İngiltere ve Fransa'da, bölüşümün temel sorunsalı servet dağılımı olarak kabul edilebilir.²⁸⁴ Ancak ne yazık ki Türkiye'de servet dağılımına ilişkin yeterli veri olmaması dolayısıyla bölüşüme ilişkin olarak incelenmesi gereken servet dağılımı konusu sınırlı kalmaktadır.

Ülkedeki servetin yapısı ve dağılımı bölüşüm ilişkilerinin temel belirleyicisi olmakla beraber, Türkiye'de eğitim, sağlık, haberleşme, ulaştırma, sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin dağılımı, kırsal kesimlerden şehirlere veya ülke dışına giderek yaşam

²⁸⁴ Piketty, a.g.e., s. 30.

koşullarında iyileşme sağlamaya çalışan işgücünün hareketliliği, demokratik yöntemlerle iş başına gelen politikacıların tercihleri, ülkenin enflasyonist yapısı, kayıt dışı ekonominin varlığı gibi faktörler de ana sorunsalı doğrudan ilgilendirmektedir. Bu bölümde, bölüşüm dinamikleri içinde yer alan nüfus, işgücü ve bölüşüme ilişkin ekonomi politikaları incelenecektir.

2.1. Nüfus Politikaları ve Bölüşüm

Nüfus bir ülkenin her türlü politikasını etkileyen en temel dinamiklerden biridir. Nüfusun, ülkenin ekonomik kaynaklarına nazaran fazla olması, ürünlerin ve gelirlerin bireyler arasında paylaşılması sorununu gündeme getirir. Bu durumda emek gücünün iş bulamaması, milli gelirin daha fazla kişi tarafından tüketilmesi, toplumsal refahın düşmesi gibi toplumsal ve ekonomik sorunlar artar. Bu yüzden ülke nüfusunun, ülkenin iktisadi kaynakları ile dengeli olması gerekmektedir.²⁸⁵ Nüfusun iktisat kuramlarında bir sorun olarak algılanması, 19. yüzyılda Malthus'un nüfus artışını olumsuzlamasına dayanmaktadır. Ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler (BM)'in ekonomik gelişmeye ve yoksulluğa ilişkin raporları, nüfusun toplumsal ekonomi içindeki önemini arttırmıştır.

TABLO 6- Türkiye’de Nüfus Gelişmeleri ve Tahminleri: 1997-2018

	1997	1999	2000	2002	2004	2006	2008	2012	2015	2018
Toplam Doğurganlık Hızı	2,42	2,35	2,32	2,17	2,11	2,12	2,16	2,08	1,96	1,92
Doğuştaki Beklenen Yaşam Süresi	-	69,0	71,0	72,5	73,8	74,9	75,7	76,8	77,1	77,5
Nüfus Artış Hızı (%)	15,1	14,4	14,3	12,1	12,2	12,5	13,1	12,0	10,6	10,8
Yıl Sonu Nüfus	62.983	64.851	64.729	66.402	68.010	69.730	71.517	75.627	78.152	80.551

Kaynak: 1- 1997- 2000 yılları: DİE, 2006, 2- 2002- 2018 yılları: TÜİK, Demografik Göstergeler, 2015.

Ülkelerin refah seviyeleri ile doğurganlık seviyeleri arasında yakın bir ilişki vardır. Bu ilişkiye ilişkin genel eğilim, ülkelerin refah seviyesi arttıkça, doğurganlık seviyesinde

²⁸⁵ Karluk, a.g.e., s. 9.

düşüş olacağı savlarıdır.²⁸⁶ Gerçekten de Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinde, aynı Türkiye’de olduğu gibi doğurganlık hızı 1990’lı yıllara kadar artış göstermektedir. Diğer taraftan Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinin doğurganlık hızı ise düşüktür. 1970’li yıllarda Meksika’da 6,77, Türkiye’de 5,0 olan doğurganlık hızı, aynı dönem için Almanya’da 2,03, Fransa’da 2,48’dir. Ancak 1990’lardan itibaren Türkiye’nin de içinde bulunduğu Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinde doğurganlık hızı düşmeye başlamıştır.²⁸⁷ Tablo 5’te görüldüğü gibi Türkiye’de 1997 yılında 2,42 olan doğurganlık hızı, 2013 yılında 1,99’dur. Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinin doğurganlık hızının istikrarını koruması ve hatta son dönemlerde yükselme eğilimi göstermesinde, bu ülkelerin sosyal politikalarını daha etkin şekilde uygulamalarının da önemi büyüktür.²⁸⁸

Türkiye’de izlenen nüfus politikaları, farklı özellikler taşıyan üç döneme ayrılmaktadır. Bunlardan ilki Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında uygulanan nüfus artışını özendirme politikalarıdır. İkincisi, açık bir politikanın bulunmadığı 1950-1960 arası yıllar, üçüncüsü ise planlı kalkınma dönemi ile başlayan 1963 yılından 2012’ye kadar uzanan ve artış oranının sınırlı tutulmak istendiği yıllardır.²⁸⁹ Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)’nin, 1999 yılı başında yayımladığı “*Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Değişim ve İzdüşümleri*” adlı raporuna göre, Türkiye’de hızlı nüfus artışının geride kaldığı belirtilmiştir. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’na göre ise, 2006 yılından sonra nüfus artış hızı ve doğurganlık hızı, özellikle eğitim ve gelir seviyesinin yüksek olduğu kesimlerde hızla düşmektedir.²⁹⁰ 1979 yılında kurulan ABD Ulusal İstihbarat Konseyi (*U.S. National Intelligence Council- NIC*)’nin 2012 yılında yayımladığı *Küresel Trendler 2030 (Global Trends 2030: Alternative Worlds)* Raporu’na göre; Türkiye’de nüfus eğilimlerinin 2030 yılına kadar dezavantaja dönüşeceği ihtimali olduğunun belirtilmesi üzerine, dönemin başbakanı R. Tayyip Erdoğan’ın, bir ailenin 3 veya 4 çocuk yapması gerektiğini belirten söylemleri dikkat

²⁸⁶ Mehmet Ali Eryurt, Şebnem Beşe Canpolat, İsmet Koç, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt 46, sayı 4, 2013, s. 141.

²⁸⁷ Eryurt v.d., *a.g.m.*, s. 147.

²⁸⁸ Eryurt v.d., *a.g.m.*, s. 147.

²⁸⁹ Kepenek, *a.g.e.*, s. 438.

²⁹⁰ Karluk, *a.g.e.*, s. 15-16.

çekicidir.²⁹¹ BM Raporu'nda, siyasal gücü elinde bulunduranların, demografik yapıya yön vermek amacını içeren her türlü söylemlerinin, doğrudan nüfus politikası olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla dönemin başbakanı tarafından yapılan sözel açıklama, Türkiye'nin nüfus politikası olarak kabul edilebilir.²⁹²

TÜİK'in yapmış olduğu nüfus gelişmeleri göstergelerine göre Türkiye'de doğurganlık hızının 1990'lardan itibaren düşmeye başlamasına paralel olarak nüfus artış hızı da düşmektedir. Hızlı nüfus artışının ortaya çıkardığı, gelirin paylaşılabilmesi sorunu ve genç nüfusun yüksek olmasının istihdama yönelik ortaya çıkaracağı sorunların ortadan kaldırılması için arzu edilen, nüfus artış hızının makul seviyede tutulmasıdır. Böylece hem genç nüfusa ileride istihdam olanakları sağlamak hem de faal nüfusun gelir artışından pay almasını sağlamak mümkün hale gelecektir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında uygulanan nüfus artışını özendirme politikalarının altında yatan önemli bir faktör, kapitalist sermaye birikiminin sağlanmasıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde hızlı nüfus artışının bölüşüm üzerinde negatif etkisi olacağı da gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husustur. Gerçi bölüşüm ilişkileri açısından ortaya çıkabileceği düşünülen bu sorunun, ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi sayesinde ortadan kalkacağı veya azalacağı da unutulmamalıdır. Ancak ekonomik büyüme ve kalkınmasının henüz sağlanamadığı Türkiye'de hızlı nüfus artışının, bölüşüm üzerinde olumlu etki yaratmadığı da görülmektedir.

Kısa dönemde sermayenin kârlılığını belirleyen en önemli faktör olan işgücü, temel bölüşüm ilişkilerindeki karşıtlığın bir tarafını oluşturmaktadır. Bölüşüme ilişkin olarak ortaya atılan iktisat kuramlarının temel tartışması olan ve kapitalistin karının artmasının, işgücünün maliyetinin düşürülmesi yoluyla sağlanacağına ilişkin görüşler, kapitalist bölüşüm ilişkilerinde işgücünün önemini ortaya koymaktadır.

²⁹¹ Karluk, **a.g.e.**, s. 13.

²⁹² Eryurt v.d., **a.g.m.**, s. 139.

2.2. İşgücü ve Bölüşüm

Ekonomideki insan kaynağının somut biçimi ve nüfusun ekonomik etkinliği olan bölümü işgücüdür. Nüfus artışına bağlı olan işgücü arzının, ekonomik koşulların sonucunda doğan işgücü talebinden fazla olması, ekonomik ve toplumsal açılardan önemli bir soruna yol açan işsizliği ortaya çıkarmaktadır.²⁹³

Türkiye’de 1980 sonrasında ekonomik büyüme ile nüfus artışı ilişkisi incelendiğinde yeterli düzeyde istihdam yaratılmadığı görülmektedir. 1980 ile 2004 yılları arasında Türkiye’de çalışma çağındaki nüfus 23 milyon artmıştır. Buna karşılık sadece 6 milyon kişiye iş olanağı sağlanabilmiştir.²⁹⁴ Bu yıllar arasında Yunanistan, İspanya, Brezilya, Arjantin, Portekiz ve Meksika’dan daha hızlı büyüyen Türkiye’de, bu ülkeler kadar istihdam yaratılmadığı, WB raporlarında belirtilmiştir.²⁹⁵

2001 yılında yaşanan ekonomik kriz ise Türkiye’deki işsizlik sorununun tehlikeli bir hal aldığı ortaya koymuştur. TÜİK’in 2009 yılına ait verilerine göre 2008 yılında %10,2 olan işsizlik oranı, 2009 yılının ikinci yarısından sonra %13,4’e ulaşmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (*International Labour Organization- ILO*)’nün 2009 yılına ait raporunda ise Türkiye’nin de içinde bulunduğu orta ve düşük gelirli ülkeler grubunda* 2008 krizinin etkisiyle 10,7 milyon insanın işini kaybettiği ve bu insanların 2 milyondan fazlasının Türkiye’de bulunduğu belirtilmiştir.²⁹⁶

Türkiye’de toplam istihdam içinde tarımsal istihdam her dönem ağırlığını korumaktadır. Sanayi ve hizmet sektörleri ile kıyaslandığında verimin düşük olduğu tarım sektöründe geniş bir işgücünün barındırılması, işgücü piyasasının da etkinliğinin sınırlanmasına yol

²⁹³ Kepenek, a.g.e., s. 446.

²⁹⁴ World Bank, 2006, **Turkey Labor Market Study**, Poverty Reduction and Economic Management Unit- Europe and Central Asia Region, Report No. 33254-TR, s. ii. (İng.), Aktaran: Ayşen Candaş, **Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu, İstanbul, 2010, s. 48.

²⁹⁵ World Bank, 2006, **Turkey Labor Market Study**, Poverty Reduction and Economic Management Unit- Europe and Central Asia Region, Report No. 33254-TR, s. iv. (İng.), Aktaran: Candaş, a.g.k., s. 48.

* Arjantin, Meksika, Brezilya, Şili, Çin, Mısır, Jamaika, Rusya, Ekvator, Fas, Peru, Sri Lanka, Venezuela, Tayland, Rusya, Morityus, Filipinler, Güney Afrika.

²⁹⁶ ILO, 2009, **World of Work Report 2009: The Global Jobs Crisis and Beyond**, Genova, s. 4. (İng.), Aktaran: Candaş, a.g.k., s. 50.

açmaktadır. Diğer taraftan tarım kesiminde çalışanların büyük kısmı ücretsiz aile işçilerinden ve kadınlardan oluşmaktadır. Kırsal kesimde işgücüne katılma oranının erkeklere nazaran kadınlarda daha fazla olmasına rağmen kentlere gelindiğinde bu tablonun tam tersiyle karşılaşılmaktadır. Elbette kırsal kesimde ücretsiz aile işçisi olarak kendi evi dışında başka bir işte çalışmayan kadının belirli bir mesleki niteliğe sahip olmaması da bu sonucu yaratan başlıca olgudur.²⁹⁷ Eğitim ve ekonomik özgürlük gibi faktörler dolayısıyla kentli kadınlarda işgücüne katılma oranının daha yüksek olması beklenirken Türkiye’de tersi bir tabloyla karşılaşılmamasının nedeni ancak geleneksel faktörlerle açıklanabilmektedir.²⁹⁸ Oysa ki İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre, 1994-1995 yıllarında toplumun üst tabaka mensuplarının bir kısmını tam gün çalışan çiftlerin oluşturduğu ortaya çıkmıştır.²⁹⁹

Çalışmayı işe indirgeyen kapitalizmde,³⁰⁰ işgücünün fiyatı olan ücret, emek- sermaye ilişkilerini, gelirin bölüşümünü ve ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktördür.³⁰¹ Çalışanların aldıkları ücretin, ülkenin GSYH’inde tuttuğu yer, gelir eşitsizliğinin tespit edilebilmesi açısından başlıca göstergedir.³⁰² Türkiye’de 1980’li yıllara kadar, bunalım ve darbe dönemlerinde gerileme gösteren gerçek ücretler, 1980’lerde neo-liberal politikaların bir yansıması olarak daha da düşmüştür. 1990’lı yıllardaki küreselleşme dalgasıyla birlikte bilişim alanındaki ilerlemenin mal ve hizmet üretiminde yarattığı niteliksel dönüşüm geleneksel sendika örgütlenme biçiminin yapısını değiştirmiş, kafa emeğini ön plana çıkarmış, ulusal emek süreçleri üzerinde bir baskı oluşturmuştur.³⁰³

ILO raporlarında, 2001-2007 yılları arasında Türkiye’de ücretlerin GSYH’deki payının 1995-2000 yılları arasındaki paya göre yaklaşık %5,7 oranında düştüğü tespit

²⁹⁷ Kalkınma Planı, **a.g.e.**, s. 59.

²⁹⁸ Kepenek, **a.g.e.** , s. 454-455.

²⁹⁹ Giddens, **Üçüncü Yol**, s. 121.

³⁰⁰ Örsan Akbulut, **Kapitalizm ve Sömürgecilik Ders Notları**, Ankara, TODAİE, 2015, s. 14.

³⁰¹ Kepenek, **a.g.e.**, s. 464.

³⁰² Candaş, **a.g.k.**, s. 69.

³⁰³ Kepenek, **a.g.e.**, s. 486.

edilmiştir.³⁰⁴ Diğer taraftan asgari ücret de işgücüne ilişkin eşitsizliklerin ortaya konulmasında en güvenilir göstergedir. İşgücünün varlığını sürdürebilmesi ve kendini yeniden üretebilmesi için gerekli olan, ekonomik ve toplumsal koşullara bağlı olarak farklılaşan asgari ücret uygulamasına Türkiye’de planlı dönemle birlikte geçilmiştir.³⁰⁵ Bu sayede ülkenin çeşitli bölgelerinde ve sektörlerinde çalışan emekçilerin satın alma gücü arttırılmıştır. Ancak kadınların istihdamı için gerekli tedbirlerin alınmadığı Türkiye’de, hane içinde asgari ücretli tek bir çalışan olması durumunda alınan asgari ücret, hanehalkını yoksulluk sınırının üzerine çıkaramamaktadır.³⁰⁶ Bunun yanı sıra Türkiye’de asgari ücrete ilişkin olarak bölüşüm ilişkileri bakımından enteresan olan durum, enflasyonun etkisiyle değer kaybına uğrayan asgari ücretlerin ayrıca vergiye tabi olmasıdır.

Nüfusun üretici kısmını oluşturan işgücünün niteliğinin belirlenmesindeki en temel gösterge eğitimidir. İyi eğitim alan ve dolayısıyla nitelikli bir işe sahip olan bir kişinin, en düşük %20’lik grupta yer alması ihtimali, en yüksek %20’lik grupta yer alması ihtimalinden daha zayıftır. Türkiye’de 1980 sonrasında uygulanan eğitim politikaları, gelir dağılımındaki dengesizliği arttırmıştır. Bölüşümdeki dengesizliğin giderilmesinde etkili bir araç olan fırsat eşitliğinin sağlanması yönünde etkin bir politika uygulayamayan Türkiye’de iyi eğitim alma imkânına kavuşamayan dar gelirli aleyhine bölüşüm ilişkileri bozulmuştur. Kırsal kesimde eğitim düzeyinin düşüklüğü dikkate alındığında, sektörel bölüşüm dengesizliği dolayısıyla kırsal alanlardan kente göç edenlerin ucuz emek gücüyle çalıştırılması da kaçınılmaz hale gelmiştir.³⁰⁷

2000 yılına ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 6’da Türkiye’deki işgücünün eğitim durumuna göre sektörel dağılımı yer almaktadır. İncelenen yılda, Türkiye’de çalışan nüfusun %11,9’unun okuma yazma bilmediği ve okuma yazma bilmeyenlerin oranının da en fazla tarım sektöründe olduğu görülmektedir. Tabloya ilişkin dikkat çeken bir diğer nokta ise, genellikle eğitim düzeyi yüksek olanların üretim dışı sektörlerde

³⁰⁴ ILO, 2008, **Global Wage Report 2008/2009**, Geneva, s. 20. (İng.), Aktaran: Candaş, **a.g.k.**, s. 69-70.

³⁰⁵ Kepenek, **a.g.e.**, s. 467.

³⁰⁶ Candaş, **a.g.k.**, s. 70.

³⁰⁷ Kalkınma Planı, **a.g.e.**, s. 77.

yoğunlaşmış olduğudur. Tarım, inşaat, imalat ve madencilik sektörlerinde yüksek öğretim görmüş olanların sayısı düşüktür. Tarım sektöründe bu oran %0,6 iken inşaat sektöründe %3,4'tür. Özellikle tarım ve inşaat sektörlerinde nitelikli işgücünün bulunmamasının sebebi olarak, kullanılan üretim teknolojileri gösterilmektedir. Teknolojinin dışarıdan temin edilmesi ve dolayısıyla işletmelerin kendilerine ait Ar-Ge birimleri olmaması, nitelikli işgücünün sayısını da azaltmaktadır. Dolayısıyla bu sektörlerde düşük kalite, düşük verim ve düşük ücret kısır döngüsü yaşanmaktadır.³⁰⁸

TABLO 7- İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Sektörel Dağılımı: 2000 Yılı (%)

Sektör	İşgücü (Bin kişi)	Okuma Yazma Bilmeyen	Diplomasız Okuryazar	İlköğretim	Orta Öğretim	Yüksek Öğretim
Tarım	12.577	23,1	9,4	61,9	5,0	0,6
Madencilik	96	0,1	4,2	69,3	9,0	7,7
İmalat	3.276	1,5	2,4	68,0	21,3	6,8
Enerji	98	0,4	0,7	40,7	42,0	16,8
İnşaat	1 196	3,6	3,7	75,4	13,1	3,4
Ticaret	2.513	1,5	2,3	59,2	28,3	8,6
Ulaştırma	853	0,6	1,4	47,7	42,0	8,6
Mali Kurumlar	808	0,2	0,5	17,6	39,5	42,1
Hizmetler	4.546	1,0	1,4	27,2	41,0	29,4
Toplam	25 997	11,9	5,6	57,7	15,9	9,0

Kaynak: TÜİK, 2003, Genel Nüfus Sayımı (GNS) 2000, s. 212., Aktaran: Boratav, **a.g.e.**, s.457.

Düşük maliyet, yüksek kâr ilkesi üzerine kurulu kapitalist sistemde, kısa dönemde kârın yüksek olmasını sağlayan koşulların başında işgücünün fiyatının düşük tutulması gelmektedir. Dolayısıyla temel bölüşüm ilişkilerinin emek lehine değişmesi imkânsızdır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde nitelikli işgücüne duyulan gereksinim fazla değildir. Bunun temel sebebi Türkiye'nin emek yoğun üretime dayalı bir ülke olmasıdır. Ancak maddi olmayan emeğin öne çıktığı küresel dönemde işgücünü oluşturanların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi, ikincil bölüşüm ilişkilerinin işgücü lehine değişmesine katkı sağlayacaktır.

³⁰⁸ Kepenek, **a.g.e.**, s. 458.

Toplam refahın yeniden dağıtılmasını sağlayan en önemli faktör, uygulanan ekonomi politikalarıdır. Bu sayede ikincil bölüşüm ilişkileri daha adaletli veya adaletsiz hale gelmektedir.

2.3. Bölüşümü Etkileyen Ekonomi Politikaları

Bir ekonominin gelişmiş olduğuna ilişkin en temel göstergeler, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma göstergeleridir. Gelişmekte olan ülkelerde milli gelir düzeyinin düşük olması, bu ülkelerde ekonomik büyümeye öncelik veren politikalar uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak ekonomik büyümeye öncelik veren politikalar çoğunlukla gelir dağılımına olumsuz etki etmektedir. Bilindiği gibi ekonomik büyümenin temelinde tasarruflar yatar. O halde tasarruf artışını özendirmeye yönelik uygulamalar, tasarruf eğilimi yüksek grupların lehine olacaktır.³⁰⁹ Bu durumda gelişmekte olan ülkelerde tasarruf eğiliminin düşük olması, bir diğer ifadeyle düşük gelir gruplarının fazla olması, büyüme temelinde uygulanan politikaların gelir dağılımını bozması durumunu ortaya çıkaracaktır. Diğer taraftan ekonomik istikrarı sağlamaya çalışan devlet, istikrar arttırıcı politikalara yöneldiğinde çoğu zaman yine bölüşüm engeliyle karşılaşacaktır. Dolayısıyla sosyal devlet ilkesinin benimsendiği Türkiye’de, uygulanacak politika seçiminde dikkatli olunması gerekir.

Bölüşümü etkileyen ekonomi politikalarının başında maliye politikası gelmektedir. Temel amacı ülke ekonomisinin istikrarını sağlamak olan bu politika, aynı zamanda gelir dağılımı sorununun çözümü için başvurulması gereken bir politikadır. Çünkü ikincil dağılım daha çok kamu harcamaları ve vergiler aracılığıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla maliye politikasının etkinliği, gelir dağılımının da etkin olmasını sağlayacaktır.

Türkiye’de 1980 yılı, maliye politikası ve bölüşüm ilişkileri bakımından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Her şeyden önce 1980 sonrasında devletin, özelleştirme politikaları çerçevesinde özellikle imalat sanayisi bağlamında girişimcilikten çekilmesi ve enerji, madencilik, bankacılık ve diğer hizmet sektörlerinde de özel girişimciliğin ön

³⁰⁹ Pınar, a.g.e., s. 317.

plana çıkartılması ile kamu kesimi daraltılmıştır.³¹⁰ Kamu harcamalarının GSYH'ye oranı, bir ülkede kaynakların ne kadarının devlet eliyle kullanıldığını ortaya koyar. Türkiye'de, kamu harcamalarının GSYH içindeki payı görece düşüktür. Özellikle 1980 yılından itibaren devletin ekonomideki yerinin küçültülmesi gerektiğini savunan neo-liberal siyasetin kamu harcamalarına yön vermesi, bu durumun nedenini açıklamaktadır. Diğer bir ifadeyle devletin mal ve hizmet üretimini piyasaya bırakması ve hatta en temel kamu hizmeti olarak kabul edilmesi gereken eğitim ve sağlıktan da olabildiğince çekilmesi, kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payını düşürmüştür.³¹¹

Devletin ikincil bölüşüm ilişkilerine ilk müdahalesi sosyal harcamalar vasıtasıyla olmaktadır. Bu durumda bölüşüme ilişkin olarak dikkate alınması gereken temel unsur, devletin öncelikle eğitim ve sağlık alanları olmak üzere sosyal harcamalarda ne derece etkin olduğuna ilişkin göstergelerdir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'de sosyal harcamaların GSYH içerisindeki oranının yüksek olmadığı ortaya çıkmaktadır. Sosyal devlet ilkesini benimseyen gelişmiş ülkeler incelendiğinde, eğitim ve sağlık harcamalarına aktarılan payın, Türkiye'ye nazaran fazla olduğu görülmektedir. Örneğin 2007 yılına ilişkin olarak Almanya'da sosyal harcamaların GSYH'ye oranı 2007 yılı için %25,1 iken Türkiye'de %9,7'dir.³¹² Elbette herhangi bir toplumda her siyasi parti, nitelikli eğitimin önemini vurgulamak suretiyle, bu konudaki planlarını ortaya koymaktadır. Bu sebeple de fırsatların paylaşımı için en önemli faktör olan eğitime yatırım yapmak tüm hükümetler için bir zorunluluk halini almıştır.³¹³

Devletin ikincil bölüşüme ilişkin olarak kullandığı diğer bir maliye politikası aracı ise vergilerdir. Verginin, toplumun hangi kesiminden ne miktarda alındığı ve nasıl kullanıldığı konusu toplumsal adalet ve gelir dağılımını doğrudan ilgilendirmektedir. Bir ülkede toplanan vergiler, öncelikle kamu harcamalarının finansmanı için kullanılırlar. Dolayısıyla devletin vergi geliri ne kadar fazla ise kamu harcaması da o derece yoğun olacaktır.

³¹⁰ Kepenek, **a.g.e.**, s. 253.

³¹¹ Kepenek, **a.g.e.**, s. 546.

³¹² Kepenek, **a.g.e.**, s. 548.

³¹³ Giddens, **Üçüncü Yol**, s. 124.

Ülkelerin vergi yükleri ve vergi gelirleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en belirgin olduğu 3 tip vergi devletinden söz edilir. Bunlardan ilki Anglo-Sakson vergi devletidir. Örneğin ABD’de görece düşük bir nihai vergileme söz konusudur. Vergi gelirlerinin büyük kısmı da dolaysız vergilerle karşılanmaktadır. Sermaye ve servetten elde edilen gelirler yüksek oranda vergilendirilmektedir. Ancak vergi ve vergi benzeri olarak adlandırılan sosyal güvenlik kesintilerinin GSYH içindeki payı az olduğu için devletin sosyal politika tedbirleri için kullanabileceği kaynaklar sınırlıdır. Diğer model ise Kıta Avrupası vergi devletidir. Kıta Avrupası vergi devleti olan Almanya’da nihai vergi yükü orta düzeydedir. Dolaysız ve dolaylı vergilerin payı hemen hemen eşittir. Ancak servet vergilerinin payı oldukça düşüktür. Enteresan olarak sermaye faktörünün vergi yükü emek faktörünün vergi yüküne göre daha azdır. Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı düşük, ancak sosyal kesintilerin payı yüksektir. Üçüncü tip vergi devleti ise İskandinav vergi devletidir. Bu ülkelerde nihai vergi yükü ağırdır. Yeniden dağıtım etkisinin güçlü şekilde hissedildiği dolaysız vergilerin payı fazladır. Ayrıca sermaye faktörünün vergi yükü emek faktörünün vergi yüküne nazaran daha azdır. Servet vergileri ise orta düzeydedir. Diğer taraftan sosyal güvenlik kesintilerinin fazla olması, bu ülkelerin güçlü bir sosyal politika uygulamalarına olanak vermektedir. Dolayısıyla İskandinav ülkelerinde güçlü şekilde gelir eşitliği söz konusudur.³¹⁴

Türkiye’de vergiler, gelir vergileri, servet vergileri ve harcama vergileri olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bölüşüm ilişkileri bakımından gelir ve harcama vergileri önemli etkiler yaratırlar. Ancak bu vergilerden ilki, arzu edildiği takdirde gelir dağılımı üzerinde olumlu etkiler yaratırken diğerinin gelir dağılımı üzerindeki etkisi negatiftir. Bir ülkede gelir ve servet vergilerinden oluşan dolaysız vergilerin payının yüksek olması, o ülkede ikincil bölüşümün adaetli olduğuna ilişkin önemli bir göstergedir.

Refah devleti uygulamalarının etkisiyle, çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 1980’lere kadar önemli bir paya sahip olan gelir vergisi, neo-liberal politikalarla birlikte 1980’lerden sonra yerini katma değer vergisi (KDV)’ne bırakmıştır. Gelir vergileri,

³¹⁴ Sosyal Demokrasi El Kitabı 3, **Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi**, çev. Recai Hallaç, 2. Baskı, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 2013, s. 84, 89.

gerçek kişilerin gelirlerinden alınan gelir vergisi ile kurum kazançlarının vergilendirilmesini sağlayan kurumlar vergisinden oluşmaktadır. Artan oranlı tarife ile tahsil edilen gelir vergisi, bu yönü itibarıyla bölüşüm ilişkilerini olumlu etkilemektedir. Ancak emek gelirleri haricindeki büyük mükellef grubunun beyan esasına göre vergilendirilmesi, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma girişimlerini arttırmakta ve bölüşüm ilişkileri bozulmaktadır. Türkiye’de ücretli ve maaşlıların GSYH içindeki payı yaklaşık %25’ler civarında iken, gelir vergisinin yarısından fazlası yine bu kesim tarafından ödenmektedir. Bu durum vergi adaletsizliğinin açık bir göstergesi olmasının yanı sıra, toplum kesimleri arasındaki uçurumun derinleşmesine de yol açmaktadır.³¹⁵

Türkiye’de, 2000’li yıllara kadar yüksek enflasyon sorunuyla baş edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu yıllara kadar Türkiye’de ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi çabaları, enflasyonla mücadele zorunluluğuyla çakışınca, uygulanan maliye politikaları da başarısız olmuştur. 1980 sonrasında özel girişimciliği esas alan neo-liberal politikaların ışığında uygulanan vergi politikası, sabit sermaye yatırımı yapılacağı ümidiyle sermaye gelirlerinin mümkün olduğunca az vergilendirilmesi olarak belirlenmiştir.³¹⁶ Bu uygulamanın sonucu olarak sermaye şirketleri, kooperatifler, iş ortaklıkları gibi büyük sermaye sahiplerine yönelik muafiyet ve istisnalar, kurumlar vergisinin matrahını aşındırması ve bölüşüm ilişkileri, yine düşük gelir grupları aleyhine zedelenmiştir.

Mükellefin ödeme gücünün, gelir ve servetinin dikkate alınmaması dolayısıyla gerileyici vergi (tersine artan oranlı) özelliği taşıyan dolaylı nitelikteki harcama vergileri, Türkiye’de bölüşüm ilişkilerini açıkça zedelemektedir. 1980 sonrasında toplam tüketim talebini dengelemek ve bu sayede enflasyon baskısını azaltmak amacıyla yüksek oranlarda uygulanan harcama vergileri,³¹⁷ düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükünün fazlasıyla artmasına neden olmuştur. Türkiye’de 1985 yılında yürürlüğe giren KDV’de, mal ve hizmetlerin niteliğine göre %1, %8 ve %18 olmak üzere üç farklı oran uygulanmaktadır. Bu farklılaştırmanın temel sebebi ise gelir

³¹⁵ Boratav, **Türkiye İktisat**, s. 265.

³¹⁶ Kepenek, **a.g.e.**, s. 266.

³¹⁷ Kepenek, **a.g.e.**, s. 266.

dağılımı açısından oluşacak adaletsizliğin minimize edilmesidir. Diğer taraftan 2002 yılında uygulamaya giren özel tüketim vergisi (ÖTV), iş dünyasının vergi yükünü hafifletmiş ve bölüşümün yine düşük gelir grupları aleyhinde gelişmesine neden olmuştur.³¹⁸

Tablo 8’de Türkiye’de 1988-2014 yılları arasında, vergi gelirlerinin toplam vergiler içindeki oranı yer almaktadır. Görüldüğü gibi gelir dağılımında adaletin sağlanması için en etkili vergi olan gelir vergisinin payı yıllara yaygın olarak azalmaktadır. Buna karşılık bölüşüm ilişkilerini olumsuz etkileyen KDV’nin toplam vergi gelirleri içindeki oranı da artmaktadır. Servetin vergilendirilmesini sağlayan ve bölüşüm üzerinde olumlu etkileri olan servet vergilerinin payı ise oldukça düşüktür. Türkiye’de 2012 yılı itibarıyla gelir ve servet vergilerinin toplamı olan dolaysız vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı yaklaşık %32 iken, harcama vergilerinin yer aldığı dolaylı vergilerin payı ise %65’tir. Ortaya çıkan bu sonuç, Türkiye’de gelirin adaletsiz olarak dağıldığının bir göstergesidir.

TABLO 8- Türkiye’de Vergi Gelirlerinin Görünümü: 1988-2014 (%)

	1988	1994	1999	2000	2003	2006	2009	2011	2012	2013	2014
Gelir Vergisi	33,7	34,0	33,3	23,4	20,2	21,0	23,4	21,0	22,0	21,4	22,7
Kurumlar Vergisi	14,9	8,2	10,5	8,9	10,3	8,2	10,5	10,3	10,1	8,6	8,8
Motorlu Taşıtlar Vergisi	-	-	-	0,76	1,43	2,0	2,41	2,2	2,2	2,0	-
Veraset ve İntikal Vergisi	-	-	-	0,05	0,07	0,08	0,08	0,1	0,1	0,09	-
Katma Değer Vergisi	29,3	33	28,1	31,3	32,1	33,5	30,6	33,6	32,5	33,7	32,5
Özel Tüketim Vergisi	-	-	-	-	26,4	24,5	23,0	23,3	23,4	23,3	-
Özel İletişim Vergisi	-	-	-	1,5	1,2	2,3	2,2	1,6	1,4	1,2	-
Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	-	-	-	3,2	1,3	1,7	2,1	1,5	1,7	1,7	-
Şans Oyunları Vergisi	-	-	-	-	-	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	-
Damga Vergisi	-	-	-	2,6	2,0	2,0	2,2	2,3	2,4	2,5	-
Gümrük Vergisi	-	-	-	1,4	1,0	1,3	1,3	1,7	1,7	1,5	-

Kaynak: <http://www.bumko.gov.tr/>,

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/VI/GBG/Tablo_42.xls.htm, 2013, Aktaran: Abdurrahman Akdoğan, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi: Temel İlke ve Esaslar, Vergileme ve Vergiler Hukuku, Uygulama Örnekleri**, 12. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014, s. 187.

³¹⁸ Kepenek, a.g.e., s. 267.

Bilindiği gibi vergi gelirlerinin kamu giderlerini karşılamakta yetersiz olması dolayısıyla bütçe açıkları oluşmaktadır. Türkiye’de bütçe açıkları siyasal sebeplerle gerçekçi olarak hazırlanmamakta ve kanunlaşmamakta, yıl sonuna gelindiğinde ise büyük bütçe açıklarıyla karşılaşmaktadır.³¹⁹ Temel neden bütçe açıklarının finansmanı olmak üzere Türkiye’de çeşitli nedenlerle devlet borçlanmasına gidilmektedir. Ancak Türkiye’de tasarruf eğiliminin düşük olması sebebiyle, devlete borç verenlerin yüksek gelir grupları olduğu görülmektedir. Tasarruf sahiplerinin devlete borç vermeleri dolayısıyla elde ettikleri faiz geliri, bölüşüm ilişkilerinin bu kişiler lehine değişmesine neden olmaktadır. Türkiye’de 1990’lı yıllarda yüksek faiz uygulamaları nedeniyle oluşan rantıye sınıfı, uzun yıllar yüksek enflasyon nedeniyle elde ettikleri yüksek faiz gelirleriyle yaşamlarını sürdürmüştür. Ancak 2000 yılı istikrar programının yürürlüğe girmesiyle faiz oranları düşmüş ve bu sınıf faiz gelirlerinden vazgeçerek, fonlarını gayrimenkul alımına yönlendirmiştir.³²⁰

Para politikası Türkiye’de özellikle 1980’lerden sonra önemli bir yer teşkil etmektedir. 1980’den sonra TC Merkez Bankası tarafından, kamu ve özel sektöre sağladığı kredi imkânlarını azaltmak suretiyle sıkı para politikası uygulanmış, 1990’lardan itibaren enflasyonla mücadele programı çerçevesinde fiyat istikrarı görevi üstlenilmiştir. 1994 yılından itibaren ise IMF’nin istikrar programı çerçevesinde sürdürülen para politikası, 1999, 2000-2001 yıllarında oluşan krizlere çare olamamıştır. Türkiye’de 1990’lı yıllar süresince ve 2000’li yılların başında uygulanan yüksek faiz uygulaması dolayısıyla ülkeye sıcak para girişi hızlanmıştır. 2001 yılında IMF ile mali disipline dayanan yeni bir *stand-by* anlaşması yapılmıştır. Vergilerin sabit tutulması kaydı ile kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesini öngören program, özelleştirmelerin hızlandırılması, sosyal güvenlik harcamaları ve sosyal harcamaların kısılması gibi yapısal reformlara dayanmaktadır. Ancak *Güçlü Ekonomiye Geçiş* adı altında uygulanan program, ekonomik büyümeyi arttırmış, enflasyonu hızla düşürmüş olmasına karşın,

³¹⁹ Macit İnce, **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2001, s. 13.

³²⁰ İnce, **a.g.e.**, s. 360.

toplumsal koruma ağını zayıflatırken, işsizliği arttırmış ve dolayısıyla bölüşüm sorunlarının artmasına neden olmuştur.³²¹

Kapitalist sistemde uygulanan ekonomi politikalarının öncelikli hedefi sermaye birikiminin devamlılığını sağlamaktır. Dolayısıyla uygulanan politikalar ikincil bölüşüm üzerinde etkili olacaktır. İkincil bölüşüme yönelik olarak uygulanan temel politika maliye politikasıdır. Gelirin adil dağıtılması için uygulanması gereken maliye politikası, yüksek gelir grubundan alınan verginin, düşük gelir grubuna harcanması şeklinde olmalıdır. Ancak Türkiye'deki tek sorun bölüşüm sorunu değildir. Kapitalist sermaye birikimi sağlamaya çalışan Türkiye'de öncelikli hedef ekonomik büyümedir. Ayrıca Türkiye'de, ekonomik istikrarın sağlanması için de yıllarca enflasyon sorunuyla mücadele edilmiştir ve halen de mücadeleye devam edilmektedir. Ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanması amacının öncelikli olduğu Türkiye'de, bu amaçlara yönelik politikalar gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Gelir dağılımının düzenlenmesine yönelik ekonomi politikaları, siyasal karar alma sürecinde belirlenmektedir. Bu durumda siyasi partilerin ideolojik görüşleri, kapitalizmin dinamikleri ve ülkelerin içinde bulunduğu koşullar karşısında alınan tutumlar, bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesinde son derece önemlidir. İzleyen başlıkta Türkiye'deki merkez sağ ve merkez sol partilerin bölüşüme yönelik politikaları ele alınmıştır. Merkez partilerin liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr hareketleri temsil etmesi, kapitalist sistem içinde ortaya çıkan bölüşüme ilişkin olarak kısmi çözümler üretebilecekleri anlamına gelmektedir.

3. TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER ve BÖLÜŞÜM

Kurulduğu yıllardan günümüze kadar kapitalist sistemin bir parçası olmaya çalışan Türkiye'de, 1980'lerden itibaren, dünyayı etkisi altına alan neo-liberal akımın siyasi partilerde hayat bulmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Bir tarafta çoğu zaman iktidarda olan, liberalizm ile muhafazakârlığı eklemleyen merkez sağ partiler, diğer tarafta ise

³²¹ Kepenek, a.g.e., s. 234-238.

genellikle muhalefette yer alarak sosyal demokrasiyi söylemden eyleme geçiremeyen merkez sol partiler, Türkiye'nin sosyal, ekonomik, siyasi hayatına yön vermişlerdir.

Çalışmanın bu başlığında Türkiye'de liberal, sosyal demokrat ve muhafazakâr siyasi geleneklerin ne zaman ve hangi koşullar altında başladığına ilişkin bilgilendirme yapılacak ve liberal muhafazakâr çizgisiyle bilinen Anavatan Partisi (ANAP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), sosyal demokrasinin değerlerini savunan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve milli görüş çizgisinde yürüyen muhafazakâr Refah Partisi (RP)'nin bölüşüme ilişkin politikaları, uygulamaları parti ve hükümet programları çerçevesinde incelenecektir.

3.1. Liberal Siyasal Gelenekte Bölüşüm

Türkiye'de liberal siyasal gelenek, CHP'nin 2. Dünya Savaşı döneminde sıkı para politikaları ve adil bölüşüme yönelik toprak reformu gibi uygulamalarının, büyük toprak sahiplerinin muhalefetine yol açması sonucu, dörtlü takrir olarak bilinen Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü'nün partiden ayrılarak 1946 yılında Demokrat Parti (DP)'yi kurmalarıyla başlamıştır. Liberal ekonomi ve özgürlük söylemleriyle merkez sağ çizgiye yerleşen DP, 1950- 1960 yılları arasında iktidarda yer almış ve özellikle dönemin ilk yarısında uyguladığı liberal ekonomi politikaları ile Türkiye'de parlak bir dönem yaşanmıştır. Ancak 1954 yılında iklim koşullarına bağlı olarak tarımsal üretimin düşmesi dolayısıyla ülkede kıtlık ve enflasyonun baş göstermesi, ABD'den Türkiye'ye gelen yardımların sınırlandırılması, DP'nin basın sansürü uygulamaları, CHP'nin mal varlığına el koyma ve bürokrasi ve orduya nüfuz etme çabaları, bu arada yoğunlaşan üniversite olayları ve nihayet 1959 ekonomik bunalımı sonucunda, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile denetimli parti sistemine geçilmiştir. 1960 darbesi ile kapatılan DP'nin liberal muhafazakâr ideolojisini devam ettirmek adına 1961 yılında kurulan Adalet Partisi (AP), 1970'lere kadar sağın toplayıcı partisi olarak iktidarda kalmıştır. Sanayi kesimini temsil ettiği açıkça ifade edilen AP'nin ekonomi politikaları 1970 krizi ile sarsılmıştır. AP tarafından uygulanan sanayi

politikaları, köylüyü ve tarım kesimini partiden koparmış, esnaf ve sanatkârları küstürmüş ve sağ koalisyon dağılma noktasına gelmiştir.³²²

Dünyada yeni sağ ideolojinin yükseldiği 1980’lerde dönemin DPT müsteşarı Turgut Özal, dönemin başbakanı Süleyman Demirel’e *24 Ocak Kararları* olarak adlandırılan ve neo-liberal politikaları içeren, bundan sonraki yıllara da damgasını vuracak olan bir rapor sunmuştur. İstikrar programı adı altında uygulamaya giren bu kararlar, ulusal sermayenin emek karşısında güç kazanması³²³ ve gerek yurt içinde gerekse yurt dışında serbest piyasa sisteminin oluşturulması amacıyla WB tarafından geliştirilen bir yapısal uyum programıdır. Neo-liberal öğretinin tüm özelliklerini taşıyan bu modelin, “...bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği genel olarak sermaye ile genel olarak emek, yani geniş anlamda burjuvazi ile emekçi sınıflar arasındaki temel çelişkiyi sistemli olarak emek aleyhinde denetlemeye ve düzenlemeye kalkışması olmuştur.”³²⁴

Türkiye’de 1980 yılı ile başlayan neo-liberal dönem, 1983 yılında ANAP’ın iktidara gelmesi ile meşrulaştırılmıştır. Bu yıllarda yürütülen neo-liberal politikalar, sadece işçi sınıfının değil aynı zamanda memurun ve işçinin de istihdamında azalmaya yol açmıştır.

3.1.1. Neo-Liberal Dönüşüm: ANAP

1983 yılında Özal’ın başkanlığında siyaset sahnesine çıkan ANAP’ın seçim beyannameesinde, çiftçi, işçi, esnaf ve emeklinin, toplumun orta direği olduğu ve orta direğin güçlendirilmesinin, partinin sosyal ve ekonomik politikalarının temel hedefi olduğu vurgulanmıştır.³²⁵ Ancak 1980’lerden itibaren içe ve dışa karşı piyasa ekonomisine dönüş ve dışa açılma söylemleriyle başlatılan neo-liberal dönüşüm,³²⁶

³²² Oya Çitçi, *Türkiye’nin Siyasal Yapısı ve Sorunları Ders Notları*, Ankara, TODAİE, 2014, s. 13.

³²³ Boratav, *Türkiye İktisat*, s. 148.

³²⁴ Boratav, *Türkiye İktisat*, s. 149-150.

³²⁵ ANAP, *1983 Seçim Beyannameesi*, Ankara, TBMM Kütüphanesi, 1991, s. 64.

³²⁶ Boratav, *Türkiye İktisat*, s. 232.

toplumun orta kesimini meydana getiren işçi ve memur sınıfının reel gelirlerinde aşınma yaratmış ve bu sınıfın alt gelir dilimlerine düştüğü görülmüştür.³²⁷

ANAP'ın 1983 yılında yayımlanan seçim beyannamesinde, orta direğin milli gelirden daha fazla pay alabilmesi için çeşitli uygulamalara yer verileceği taahhüt edilmiştir. ANAP'ın bu taahhütleri içinde en dikkat çekici olanı, memur, işçi ve emeklilerin faturaya bağlanmış harcamalarının belirli bir oranının kendilerine iade edileceğidir. Vergi İadesi adı verilen bu uygulama sayesinde gerçek ücretlerin sürekli iyileştirilmesi sağlanacaktır.³²⁸ Hemen her siyasi partinin vurguladığı, verginin adil olması ve herkesin kolaylıkla ödeyebileceği oranda tutulması gerektiği de yine parti programında yer almaktadır.³²⁹ Ancak enflasyon oranının her yıl ortalama %50'nin üzerinde arttığı bu yıllarda, vergi iadesi sistemi son derece kısır kalmıştır. 1980'li yıllarda uygulanan vergi politikaları, gelir dağılımını düzeltmek şöyle dursun, tamiri mümkün olmayan sosyal sorunlara yol açmıştır. Öncelikli olarak 1985 yılında KDV'nin yürürlüğe girmesiyle dolaylı vergilerin payı, dolaysız vergilere nazaran hızla artmıştır. Dolaylı vergilerin, tersine artan oranlı yapısı dolayısıyla, gelir dağılımı dar gelir grupları aleyhine bozulmuştur. Diğer taraftan, menkul kıymet kazançları ve şirket ortaklık gelirlerinin vergiden muaf tutulması sebebiyle, yüksek gelir gruplarının vergi yükü sıfıra inmiş,³³⁰ gelir uçurumu hızla artmıştır.

Kentleşmenin toplumun aynası olduğu, ülkenin gelişmişlik seviyesinin kentlerin düzenli ve planlı oluşu ile ölçülebileceği, ülkenin sosyal ve ekonomik yapısındaki gelişmeler ve hızlı nüfus artışı sebebiyle köyden kente akımın olduğu vurgulanan ANAP programının kentleşme politikası, büyük kentleri daha da büyütmeğe ziyade, kendi kendine yeterli ve orta büyüklükteki kentlerin geliştirilmesi olarak hedeflenmiştir.³³¹ Ancak gelişmekte olan ekonomilerde görülen ikili ekonomik yapı ANAP döneminde daha da belirginleşmiştir. Çünkü bu yıllar aynı zamanda halk sınıflarına yönelik olarak

³²⁷ Kalkınma Planı, **a.g.e.**, s. 2.; Kazgan v.d., **a.g.e.**, s. 2.

³²⁸ ANAP, **Seçim Beyannamesi**, s. 72.

³²⁹ **ANAP Programı**, Ankara, TBMM Kütüphanesi, 1983, s. 28.

³³⁰ Orhan Şener, "Türkiye'de Gelir Dağılımı", İstanbul, **Friedrich Ebert Vakfı Ekonomi Forumu**, 1989, s. 5.

³³¹ **ANAP Programı**, s. 41-42.

çarpık bir popülizmin uygulandığı yıllardır. Gecekondulara yönelik tapu tahsis belgeleri, kent planlamasından mahrum imar izinleri gibi hızlı kentleşmenin yarattığı bu çarpıklaşma, kentsel rantların yoksul kesimlere geçmesine ve yüksek beklentilerin oluşmasına neden olmuştur.³³² Diğer taraftan, hızlı nüfus artışı ve kırsal kesimlerin önemli sosyal hizmetlerden mahrum kalmaları dolayısıyla oluşan kırdan kente göç olgusu, kentlerde arsa spekülasyonunu başlatmış ve gelir dağılımı önemli ölçüde bozulmuştur. Gayrimenkul rantlarının yükselmesi sonucunda marjinal arsaların değeri bile hızla artmış ve dar gelirli vatandaşların konut sahibi olma olanakları ortadan kalkmıştır.³³³ ANAP'ın 1983 yılında yayımlanan seçim beyannameğinde, konut yapımı için her türlü imkân ve kaynağın ortaya konulacağı ve bu bağlamda bütçe dışı kaynaklara dayalı konut fonu kurulacağı belirtilmiş, bu sayede ülke vatandaşlarının konut sahibi olabilmelerinin teşvik edileceği ve memurların ve işçilerin kira yükünden kurtulacağı iddia edilmiştir.³³⁴ Ancak uygulamaya konulan bu fonun büyük kısmı, konut açığını kapatmaktan ziyade, şirket kurtarma operasyonlarında kullanılmış, çok sayıda işçi ve memur büyük fedakârlıklarla katıldıkları kooperatiflerden belli bir zaman sonra ayrılmak zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan düşük gelir gruplarının maddi sıkıntılar dolayısıyla kooperatif ortaklığından ayrılması, zaten enflasyon nedeniyle değeri düşmüş ortaklık payının yüksek gelir grupları tarafından satın alınmasına neden olmuş ve yoksullardan zenginlere bir gelir transferi söz konusu olmuştur.³³⁵

1980'li yılların toplumsal bölüşüm ilişkileri açısından temel özelliği, düşük ücretler yoluyla yurt içi talebin daraltılması ve yurt dışı pazarlara ihraç edilecek bir artığın ortaya çıkarılmasıdır.³³⁶ Yine bu yıllarda, lüks tüketime yönelen toplum katmanlarının oluşması ve bu kesimlerin siyasi gücü ellerinde bulundurmaları, giderek artan kamu açıkları ve yüksek enflasyon, yüksek reel kredi faizleri ve sürekli hale gelen devalüasyonlar, temel üretim kesimlerindeki yatırımların da yavaşlamasına neden

³³² Boratav, **Türkiye İktisat**, s. 152- 153.

³³³ Şener, **a.g.k.**, s. 3.

³³⁴ ANAP, **Seçim Beyanamesi**, s. 76.

³³⁵ Şener, **a.g.k.**, s. 10.

³³⁶ Yeldan, **a.g.e.**, s. 44.

olmuştur.³³⁷ Kendi içinde gerekli yatırımları sağlayamayan ve emek gelirlerinin daraltılmasına dayanan yapay nitelikli bu yapı, 1988 yılından itibaren siyasi ve toplumsal gerçeklerle çatışmaya başlamış ve dönemin göstergeleri de ülke ekonomisinin makro ekonomik bir durgunluğa girdiğini ortaya koymuştur.³³⁸

Türkiye’de *24 Ocak 1980 Kararları*’yla uygulanmasına başlanan neo-liberal politikaları ilk temsil eden parti ANAP’tır. Özellikle İngiltere ve ABD’de iktidara gelen liberal muhafazakâr siyasi partilerle aynı dönemde iktidar olan ANAP, dünyanın gelişmiş bu iki kapitalist ülkesinin uyguladığı neo-liberal politikaları kendine örnek almış ve kapitalist sermaye birikiminin artması için ikincil bölüşüm sorunsalını bir kenara itmiştir. ANAP döneminde ortaya çıkan toplumsal sorunlar, genel olarak merkez sağ partilere eğilimli Türkiye’de, küresel kapitalizmle birlikte derinleşmiştir. Bu yüzden, 2002 yılında iktidara gelen ve halen siyaset sahnesini meşgul eden AKP hükümetinin, her ne kadar neo-liberal politikalara bağlı kalmaya çalışsa da, Bretton-Woods kurumları ile ilişkisinin sona erdiği üçüncü dönemde sosyal politikalarına ilişkin güçlü bir söylem geliştirmesi zorunluluğu doğmuştur.

3.1.2. “AK” Süreç

Türkiye’de 21. yüzyıl yeni bir ekonomik krizle başlamıştır. 2002 yılında iktidara gelen AKP’nin bölüşüme yönelik politikaları, yaklaşık 10 yıl boyunca IMF tarafından yönetilmiştir. Siyasal kimliğinin muhafazakâr demokrat olarak tanımlandığı AKP’nin ekonomi politikaları neo-liberal ilkelerle örtüşmektedir. Ekonomik gelişmenin kaynağı olarak kişinin esas alınması, piyasa ekonomisinin savunulması, devletin her türlü ekonomik faaliyetin dışında tutulması ve sadece ekonomideki fonksiyonları düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olması gerektiğinin belirtilmesi, ekonomide daha rasyonel bir yapının oluşması için özelleştirmenin desteklenmesi, küreselleşmeye uyum sağlanabilmesi için Türkiye’nin uluslararası rekabet gücünün artırılması, uluslararası bilgi birikimi ve tecrübenin transferi için yabancı sermayenin öneminin vurgulanması,

³³⁷ Kazgan v.d., **a.g.e.**, s. 46.

³³⁸ Yeldan, **a.g.e.**, s. 49.

AB, IMF, WB gibi çeşitli kuruluşlarla olan ilişkilerin ülkenin çeşitli çıkarları doğrultusunda sürdürülmesi, bu ilkelerden bazılarıdır.³³⁹ 2003-2005 yıllarında, önceki *stand-by* anlaşmalarını sürdüren ve 2005 yılında da IMF ile istisnai yararlanma kapsamı dahilinde üç yıllık yeni bir anlaşmaya imza atan AKP hükümeti döneminde Türkiye ekonomisi, yapısal reform programlarıyla yönetilmiştir.³⁴⁰

Dünya ekonomisinin 1980'lerden sonra girdiği küreselleşme süreci,³⁴¹ devletlerin küçülmesi, şirketlerin güçlenmesi ve dolayısıyla bürokrasinin zayıflaması ile kapitalist ekonomiyi yeniden şekillendirirken,³⁴² geçmişin sosyal devlet uygulamalarının da yeni bir eksene taşınmasını zorunlu hale getirmiştir. Piyasa egemenliğini güçlendirmek adına, devletin sosyal ayağının tamamen kesilmese bile iyice kısılması, işsizliği arttırıcı ve sosyal koruma ağını zayıflatıcı bir etki yaratmıştır.³⁴³ Ancak 2001 krizinin ortaya çıkardığı konjonktür içinde yoksulluğun çok büyük bir sosyal sorun haline gelmesi ve aynı zamanda gelişmiş ülkelerde eş zamanlı olarak ortaya çıkan sosyal yardım önlemleri, AKP hükümetini de bu sorun üzerinde çalışmaya ve önlem almaya itmiştir.³⁴⁴ Bir sınıf veya kesimin değil, bütün yurttaşların refahının ve mutluluğunun sağlanması için sosyal politikalar üretileceğinin belirtildiği AKP programında, çeşitli sebeplerle yaşam zorluğu çeken bireyleri kucaklayacak bir sosyal devlet anlayışına sahip olduğu iddia edilmektedir.³⁴⁵ Bu süreçte AKP hükümeti, yurttaşlara yönelik sosyal yardım türlerini faaliyete sokmuş ve ücretsiz ders kitabı, ihtiyaç sahibi öğrencilere yönelik şartlı eğitim yardımları, taşınmalı eğitim imkânı gibi hizmetleri gerçekleştirmiştir.³⁴⁶

³³⁹ AKP, **Kalkınma ve Demokratikleşme Programı**, TBMM Kütüphanesi, 2002, s. 33.

³⁴⁰ Boratav, **Türkiye İktisat**, s. 197.

³⁴¹ Kepenek, **a.g.e.**, s. 530.

³⁴² Akbulut, **a.g.e.**, s. 215.

³⁴³ Kepenek, **a.g.e.**, s. 535.

³⁴⁴ Ayşe Buğra, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 234.

³⁴⁵ **AKP Programı**, s. 71.

³⁴⁶ AKP, **62. Hükümet Programı**, akparti.org.tr.

2001 krizinden sonra iktidara gelen AKP hükümetinin sosyal politikalar konusunda aldığı önlemler ve uyguladığı sosyal yardımlar, gerek kentlerde gerekse köylerde yaşayan yoksulların desteğini almış ve bu destek 2007 yılındaki seçimlerde kendini göstermiştir. 2007 seçimlerini kazanan ve üstelik oy oranını da arttıran AKP hükümetinin, ikinci dönemine ilişkin ekonomik göstergeleri, ilk dönemine nazaran geriye gitmiştir.³⁴⁷ ABD’de başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan 2008 krizi serbest piyasa söylemini derinden sarsmış ve yapısal uyum politikaları olarak bilinen uygulamaların sorgulanmasına neden olmuştur. Devletin küçültülmesi sayesinde, koruma mekanizması ile yarattığı ayrıcalıklı katmanların tasfiye edileceğini ve böylelikle bölüşümdeki adaletsizliğin ortadan kalkacağını savunan neo-liberal politikalar, krizin etkisiyle büyük sekteye uğramıştır.³⁴⁸ Türkiye’de yaşanan 2008-2009 krizi, gittikçe derinleşen bunalım ortamında emekçi sınıfları mutlak bir yoksullaşmaya itmiş, istihdamın sektörel yapısı, tarımdan tarım dışı alanlara yönelmiş, tarım dışı alanlarda ise imalat sanayiden hizmet sektörüne kaymış ve tarım dışı istihdamda kamu kesiminin payı önemli ölçüde azalmıştır.³⁴⁹ AKP’de çalışma hayatına ilişkin mevzuatın çağdaş standartlara uygun olması gerektiği belirtilirken ILO Sözleşme İlkeleri çerçevesinde hareket edileceği beyan edilmiştir.³⁵⁰ Ancak 12 Eylül rejiminin uygulanmasından uzunca bir süre geçmiş olmasına ve demokratikleşme programı uygulanmasına rağmen, üyelerinin ortak çıkarlarını korumaya ve güçlendirmeye hizmet eden sendikal hakların eksik olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Diğer taraftan kamu hizmeti birimlerinin memur çalıştırmak yerine, taşeron firmalar aracılığıyla işçi çalıştırmaları ve bu sürecin giderek yaygınlaşması, çalışma yaşamı, iş güvencesi, iş güvenliği gibi konularda da olumsuz etkiler meydana getirmiştir.³⁵¹

Bölüşüm ilişkileri açısından önemli bir yere sahip olan eğitim ve eğitimde fırsat eşitliği, her siyasi ideolojinin kullandığı bir argümandır. Neo-liberal politikaları benimseyen

³⁴⁷ Hakan Özdemir, “Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 22, sayı 2, 2012, s. 206.

³⁴⁸ Boratav, **Türkiye İktisat**, s. 197-198.

³⁴⁹ Bağımsız Sosyal Bilimciler, **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım: 2008-2009**, 2. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2009, s. 28-35.

³⁵⁰ **AKP Programı**, s. 86.

³⁵¹ Kepenek, **a.g.e.**, s. 487.

AKP'nin 2002 yılına ilişkin programında, bir ülkenin kalkınması ve uluslararası arenada rekabet şansını artırması için eğitimin ve beşeri sermayenin önemi vurgulanmış, bu bağlamda, kamu kaynaklarındaki temel önceliğin eğitime yapılacak yatırımlara verileceği ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması için eğitim alanında köklü bir reform hareketine girişileceği belirtilmiştir. Okul öncesi eğitimin kamu sektörü ve özel sektör kanalıyla yaygınlaştırılması, yoksul bölgelerde eğitimin devlet tarafından desteklenmesi, 8 yıllık zorunlu eğitim sürecinin 11 yıla çıkartılması, üniversiteye giriş sınavlarında herkese fırsat eşitliği sağlanması, temel eğitimin devlet tarafından parasız olarak sunulması, yabancı dil öğretiminin teşvik edilmesi ve Türkçe'nin bilim dili olarak kullanımının özendirilmesi, din eğitimi ve öğretiminin anayasaya uygun düzenlenmesi, vakıf üniversitelerinin desteklenmesi gibi uygulamalar AKP'nin eğitim alanındaki sosyal politika hedefleridir. Sosyal devlet anlayışının bir başka vazgeçilmez unsuru olan sağlık hizmetlerinin ise sosyal güvenlik şemsiyesi altında tüm halkı kapsayacak şekilde düzenleneceğinin belirtildiği AKP programında, temel sağlık hizmetlerinin özel sektörle işbirliği yapılarak etkin ve kaliteli bir şekilde yürütülebilmesi hedeflerine uygun olarak, koruyucu hekimliğin yaygınlaşmasının teşvik edilmesi, anne ve çocuk sağlığına önem verilerek aile planlamasını gerçekleştirecek bilinçlendirmeler yapılması, aile hekimliği sisteminin uygulamaya konularak, sağlıkta eğitim kalitesinin artırılması, merkezlerde tam donanımlı tıp birimleri oluşturulması, tüm vatandaşların dahil olduğu etkin bir genel sağlık sigortası sisteminin uygulamaya konulması gibi görevler hedeflenmiştir. AKP programında, sosyal güvenliğin Anayasal bir hak olduğu vurgulanmış, sosyal devlet anlayışına uygun sosyal güvenlik politikası oluşturulacağı, sosyal güvenliğin sosyal sigorta, sosyal hizmet ve sosyal yardım üçlüsü zinciri içinde ele alınacağı belirtilmiştir.³⁵²

AKP'nin eğitim alanına yönelik politikaları, en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. 2002 yılına ait programında eğitim alanında girişilecek köklü reformları vurgulayan AKP'nin, 2007 yılına ilişkin seçim beyannamesinde 11 yıla çıkartılması hedeflenen zorunlu eğitimin "kademeli olarak" 12 yıla çıkartılacağı beyan edilmiştir.³⁵³ 2012 yılına gelindiğinde ise AKP hükümeti kesintisiz ilköğretimi yeniden düzenleyen

³⁵² **AKP Programı**, s. 84.

³⁵³ AKP, **2007 Seçim Beyannamesi**, akparti.org.tr.

bir kanun teklifini Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'ne sunmuştur. Kanun teklifinde ilköğretim 4'er yıllık iki bölüme ayrılırken, 5. yıldan itibaren mesleki eğitimi başlatmayı hedefleyen düzenlemeler yer almaktadır. Ancak bu düzenleme, bir yandan temel eğitimi 4 yıla indirirken diğer yandan mesleki eğitime çocukların neredeyse 9 yaşında başlayabilmesine olanak vermektedir. Kız çocuklarının ilk 4 yıldan sonra eğitime devam etmemesi ihtimali de diğer bir sorundur. İşte tüm bu gerekçeler, AKP hükümetine karşı sivil toplum kuruluşları tarafından tepkiye yol açmıştır. Sonrasında ise 4+4+4 sistemi yürürlüğe konulmuştur. Buna göre ilköğretime başlama yaşı değiştirilerek, ilköğretim okulları, ilkokul, ortaokul ve imam hatip ortaokulları şeklinde düzenlenmiş, ortaöğretim zorunlu hale getirilmiştir. Eğitim sistemine ilişkin bu tartışmalar sürerken, dönemin başbakanı R. Tayyip Erdoğan'ın 2014 yılında liselere sınavlı geçişin ve dershanelerin kaldırılacağını açıklaması üzerine eğitim sistemine ilişkin yeni düzenlemelere girişilmiştir. Din eğitimini de güçlü bir şekilde eğitim sisteminin içine yerleştiren muhafazakâr demokrat AKP'nin eğitim politikası, ekonomi ve kültür politikaları ile eklenmektedir.³⁵⁴ Eğitime ilişkin polemiklerin sürekli olarak devam ettiği AKP dönemine ilişkin bir takım nicel göstergeler ise şunlardır:

“2002 yılında yaklaşık 10 milyar TL olan eğitim payı 2014 yılında % 626'lık bir artışla 72,6 milyar TL olmuştur. 2002 yılında 53'ü devlet, 23'ü vakıf olmak üzere 76 olan üniversite sayısı, bugün 104'ü devlet, 73'ü vakıf olmak üzere 177'ye yükselmiştir. Yani hükümetlerimiz döneminde 51'i devlet, 50'si vakıf olmak üzere 101 yeni üniversite kurulmuştur. Okullaşma oranı için en önemli unsurlardan birisi olan derslik ihtiyacının giderilmesi kapsamında 2003 yılından bugüne kadar 222.000 adet dersliğin yapımı tamamlanıp, eğitim öğretimin hizmetine sunulmuştur.”³⁵⁵

İşsizliğin azaltılması, hayat pahalılığının önlenmesi ve gelir dağılımında adaletin sağlanması gibi bölüşüm sorunsalını doğrudan ilgilendiren konular da AKP programında yer almaktadır. Programda, bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için istihdamı arttıracak yatırımların destekleneceği, vergi ve harcama reformu

³⁵⁴ Ayтуğ Şaşmaz, “Ak Parti'nin Eğitim Politikası Ne Yönde Değişiyor?”, cilt 2, sayı 2, **Türkiye Politika Araştırma Merkezi**, Analiz Türkiye, <http://researchturkey.org?p=3044&lang=tr>, 2013.

³⁵⁵ AKP, **Hükümet Programı**, akparti.org.tr.

gerçekleştirileceği belirtilmekte, toplumun, ürettiği değerlerin bir kısmının devletle paylaşılması olarak ifade edilen verginin, sadece mali amaçlarla değil, sosyal ve ekonomik amaçlarla da alınması gerektiği savunulmaktadır.³⁵⁶ AKP programında, vergi oranlarının düşürülmesi vasıtasıyla daha adil bir vergilemenin sağlanacağı ileri sürülmektedir. Ancak neo-liberal politikaları uygulayan tüm sağ partilerin vergilere ilişkin bu tavrı, bölüşüm ilişkilerinin düşük gelirli aleyhine seyretmesine neden olmaktadır.

Siyasi yelpazenin sağında bulunan ve kendisini merkez sağ olarak tanımlayan her siyasi parti gibi³⁵⁷ AKP'de de aile merkezli politikalar, uzun vadeli konut kredileri ile orta sınıf ailelerin ev sahibi olmalarını sağlayan olanaklar, zararlı alışkanlıklara ve uyuşturucuya yönelik tedbirler, kültür odaklı söylemler ile sosyal politikalara dikkat çekilmekte³⁵⁸ ve siyasi partinin muhafazakâr çizgisi ortaya konulmaktadır.

Muhafazakâr ve liberal kimliğiyle öne çıkan AKP, Türkiye'de 21. yüzyılın egemen siyasi partisi konumundadır. İktidarda olduğu ilk iki dönemde Bretton-Woods kurumlarının etkisiyle kendine has bir politika geliştiremeyen AKP hükümeti, 2011 yılından itibaren Türkiye dinamiklerinden beslenmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren, bölüşüm sorunsalına daha fazla vurgu yapılmaya başlanmış ve yoksulluğu azaltma stratejilerine ilişkin söylemler geliştirildiği görülmüştür.

Kapitalizmin ortaya çıkardığı gelirin yeniden dağıtılması yoluyla gelir dağılımında adaletin sağlanmasını amaçlayan sosyal demokrat partiler için, bu anlamda devletin rolü çok önemlidir. 21. yüzyıl itibarıyla Türkiye'de sosyal demokrat hareketi temsil eden partiler, halkın partisi olduklarına ilişkin söylemlerle dikkat çekmişlerdir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren yaklaşık 30 yıl boyunca iktidarda olan CHP'den sonra, merkez sol partiler Türkiye'de, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinden farklı olarak, pek bir varlık gösterememişlerdir. Bu sorunun sebebi, çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Burada önemli olan Türkiye'deki merkez sol partilerin, gelirin adil dağılımına ilişkin politikaları ve uygulamalarıdır.

³⁵⁶ **AKP Programı**, s. 38.

³⁵⁷ Kaya, **a.g.m.**, s. 171.

³⁵⁸ **AKP Programı**, s. 89-95.

3.2. Sosyal Demokrat Siyasal Gelenekte Bölüşüm Sorunu

Türkiye’de 1923- 1945 yılları arası tek partili dönemin yaşandığı yıllardır. 1923 yılında kurulan Halk Fırkası, 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır. 1923- 1950 yılları arasında CHP’nin siyasal konumlanması, dünya sisteminin dışındadır. Diğer bir ifadeyle merkez sağ veya merkez sol çizgisi yoktur.³⁵⁹

1923 yılında hazırlanan parti tüzüğünde halk egemenliği, çağdaşlık ve hukuk devleti anlayışının vurgulandığı CHP’nin, 1927 yılındaki ikinci kurultayında, ana ilkeleri cumhuriyetçilik, halkçılık, milliyetçilik, laiklik olarak belirlenmiştir. CHP’nin 1935 yılındaki üçüncü kurultayında ise dört ana ilkeye devletçilik ve devrimcilik da eklenmiştir. CHP’nin sol kimliğinin en açık göstergesi halkçılık ilkesidir.³⁶⁰ Emeğiyle ve alın teriyle üreten ve değer yaratanların önde tutulması gerektiğinin vurgulanarak, halkçılığın siyasi ve ahlaki bir öncelik olarak benimsendiğinin belirtildiği CHP’nin 1994 yılı parti programında, CHP’nin öncelikli amacının sade ve sıradan yurttaşa hizmet götürmek ve ona fırsat ve ufuk yaratmak olduğu ifade edilmiştir. CHP’nin halkçılık anlayışı, halkın muhtaç olarak kabul edilip, ona bağışlar lütfedilerek halkın kısa vadede duymak istediğinin söylenmesi değil, sosyal demokrat değerlerin akılçılık ve üretkenlikle bütünleştirilmesidir. CHP’ye göre halkçılık, kimsenin ezilmeyeceği, herkesin yaşamı boyunca ekonomik olarak ve sağlığı bakımından güven içinde olacağı ve herkesin eğitim ve çalışma fırsatlarından eşit biçimde yararlanacağı insanca ve hakça bir düzendir.³⁶¹

CHP’nin iktidar olduğu dönemde, 2. Dünya Savaşı sırasında uygulanan politikalar ile enflasyon ve kıtlığın önüne geçilmeye çalışılmış ancak, memur maaşlarının sabitlenmesi bürokrasinin tepkisini çekerken, Milli Koruma Kanunu ile ticaret kesimi, Toprak Mahsulleri Kanunu ile tarım kesimi, Varlık Vergisi’yle sermayedar ve nihayet sıkı laiklik politikasıyla taşralı halk CHP’ye karşı cephe almıştır.³⁶² Bu sırada, parti içi muhalefet tarafından oluşturulan DP’nin siyaset sahnesine çıkarılması, CHP’yi

³⁵⁹ Çitçi, a.g.k., s. 7; Akbulut, *Çağdaş Siyasi*, s. 62.

³⁶⁰ CHP Programı, *Yeni Hedefler Yeni Türkiye*, TBMM Kütüphanesi, 1994, s. 18.

³⁶¹ *CHP Programı*, s. 29.

³⁶² Çitçi, a.g.k., s. 9.

oluşturanların yeni demokrasi arayışlarına neden olmuştur. 1950-1960 yılları arasında DP'nin iktidarı döneminde muhalefette yer alan CHP'nin, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle Türkiye'deki etkinliği zayıflamıştır. 1960'ların hareketli düşünce ortamında köklü bir sorgulama ve arayış sürecinin başlatıldığı CHP'de, Türkiye İşçi Partisi (TİP)'nin 1961 yılında sol parti olarak konumlanması sonucunda ortaya çıkan oy kaymalarının önlenmesi için *ortanın solu* söylemi geliştirilmiştir. Ancak CHP tarafından ortaya konulan bu tavır, seçim sonrasında yaygın bir ideolojik ve siyasal tartışma ortamı oluşturmuş ve bu tartışmalar parti içi ayrışmalara sebep olmuştur. Bu süreçte CHP'de “halkın partisi”, “düzenin değil, değişimin partisi” tarzında söylemler ortaya çıkarılmış, demokratik sol tanımı benimsenmiştir. 1976 yılına ait parti programında, “*özgürlük, eşitlik, dayanışma, emeğin üstünlüğü, gelişmenin bütünlüğü, halkın kendini yönetmesi*” kurallarına dayalı olduğu ifade edilen CHP'nin, çağın gereksinimleri doğrultusunda oluşturulan sosyal demokrat özelliklerin geliştirilerek ilerlemesi arzusu,³⁶³ 1980 darbesi ile sekteye uğramıştır.

Dünyada sosyal demokrat hareketler, işçiler ve sendikalar ekseninde ortaya çıkmıştır. Ancak Türkiye'de sosyal demokrasi, Batı örneğinden farklı bir oluşum göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ortakları, eşraf, toprak sahipleri, asker, bürokrasi ve ticari burjuvazidir. Bu grupların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan CHP'nin dönem itibarıyla sosyal demokrat bir parti niteliğini taşıdığı söylenemez. Türkiye'de sosyal demokrat çizgi, her ne kadar küçük burjuvazi olarak nitelendirilen grupların etkisiyle ortaya çıkmışsa da sosyal demokrat hareketin günümüz itibarıyla benimsediği politikalar, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson örnekleriyle benzerlik göstermektedir.

Türkiye'de sosyal demokrat hareketi temsil eden başlıca partiler CHP, SHP ve Demokratik Sol Parti (DSP)'dir. 1980 sonrası bölüşüm politikalarında çoğu zaman etkisiz kalan bu siyasi partilerin bölüşüme yönelik politikaları, söylemden öteye geçememiştir.

³⁶³ CHP Programı, s. 34- 35.

3.2.1. Sosyal Demokrasi'nin İktidarsızlığı

1980'lerin başında Türkiye'de sosyal demokrat hareket, DSP ile Halkçı Parti (HP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP)'nin birleşmesiyle kurulan SHP aracılığıyla sürdürülmüştür. DSP'nin en belirgin özelliği, dine saygılı laiklik anlayışıdır. Erdal İnönü ise sosyal demokrat bir çizgiye dayanan SHP'yi kurmuştur.³⁶⁴ Ancak SHP'nin, DSP'nin iktidarın desteğiyle güçlendirilmiş bir sol parti olduğu ve sol oyları bölmek istediği, sosyal demokrat hareketin gerçek temsilcisinin kendisi olduğu,³⁶⁵ şeklindeki söylemleri her iki partinin de temel konularda tez üretmeyerek ideolojik alanda kısır kalmaları, muhafazakâr partilerin en önemli alternatifi olmalarına rağmen kendi kendileriyle rekabet etmeleri,³⁶⁶ neo-liberalizmin temsilcisi olan sağ partilerin iktidara taşınmasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin demokrasi tarihi boyunca sol ve sağ arasındaki en temel farklılaşma ölçüsü demokrasi ve insan hakları sorunsalı iken 1980 sonrası dönemde sağ partiler tarafından da bu sorunsala ilişkin önemli mesafeler alınmıştır. ANAP hükümeti ile başlayan gelişmeler, DYP'nin 1991 seçimlerine, insan hakları ve demokrasiye öncelik veren programı ile katılmasıyla devam etmiştir. Emekçi hareketlerin güçsüz olduğu bu yıllar, yaşanan ekonomik krizler ve sermaye sınıfının kendi çelişkileri ve bölünmeleri dolayısıyla, Türkiye'de her zaman bir olumsuzluk nedeni olarak önyargılı bakılan koalisyonlar dönemini başlatmıştır.³⁶⁷

1989 yılında, merkez sağın en güçlü partisi niteliğindeki ANAP'a, gerek halk tabanından gerekse işçi ve sendika tabanından gelen tepkiler, ANAP hükümetinin popülist politikaları acilen devreye sokmasına yol açmıştır.³⁶⁸ 1989 yılındaki yerel seçimlerde ANAP büyük bir yenilgiye uğramış ve büyük kent yönetimleri SHP'ye geçmiştir. Diğer taraftan aynı dönemde *bahar eylemleri* olarak adlandırılan işçi

³⁶⁴ Akbulut, *Çağdaş Siyasi*, s. 62.

³⁶⁵ SHP, *Seçim Beyannamesi*, 1983, s. 3.

³⁶⁶ Akad, *a.g.m.*, s. 71,68.

³⁶⁷ Kaya, *a.g.m.*, s. 174.

³⁶⁸ Boratav, *a.g.e.*, s. 174.

protestoları ve sendikaların da direnişiyile birlikte,³⁶⁹ siyasetin evrensel bir hastalığı olan popülizm,³⁷⁰ tekrar kendisini göstermiş ve bölüşüm ilişkileri emek sınıfının lehine gelişmiştir.

1991 seçimlerinde DYP ile koalisyon oluşturan SHP'nin sınıfsal bir muhalefet çizgisinden kaçınması ve 1994 krizinin baş göstermesiyle birlikte merkez sol partilerin, neo-liberal baskılara karşı sol seçenekler oluşturma çabaları yitirilmiştir.³⁷¹ Bu dönemde SHP'nin, halktan yana politikaları seçimlerde başarılı olmasını sağlamıştır. Ancak eleştiriler, SHP'nin burjuvazinin ideolojik hegemonyasını kabullendiği ve giderek daha sağ bir hat çizdiği, “sol” etiketi vasıtasıyla ve sendikalarla olan iyi ilişkileri dolayısıyla halkın yaşam düzeyinin oldukça düştüğü bu dönemde, uygulamak zorunda kaldığı sağ politikalarla dinamik kesimlerin tepkilerini yumuşattığı yönündedir.³⁷²

1980'li yıllardan itibaren sermayenin egemenliğinin hüküm sürdüğü Türkiye'de, merkez sol partilerin etkinsizliği, temel bölüşüm ilişkileri içinde emeğin konumunu zayıflatırken, ikincil bölüşüm ilişkileri içinde gelirin dağılımını da büyük ölçüde zedelemiştir. Diğer taraftan merkez sağ partilerin insan hakları ve demokrasiye ilişkin söylemleri ve sosyal demokrat partilerin kendi aralarındaki çekişmeleri, sosyal demokrat hareket üzerinde baskı oluşturmuştur. 20. yüzyılın sonunda, Türkiye'de sosyal demokrat hareketin merkez çizgiye yerleşmesi, tekrar siyaset sahnesine çıkan CHP ile sağlanmıştır.

3.2.2. Yeni Hedefler Yeni Türkiye: CHP

1992 yılında, 1980 darbesiyle kapatılan siyasi partilerin aynı adla tekrar açılabilmesini sağlayan yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, SHP içerisindeki muhalif bir grup tarafından CHP, Deniz Baykal'ın liderliğinde yeniden açılmıştır. Sosyal demokrasinin ve CHP'nin temel tercihinin açık ve net olarak emeğin tarafı olduğu vurgulananan parti

³⁶⁹ Boratav, **a.g.e.**, s. 174.

³⁷⁰ Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 170.

³⁷¹ Boratav, **a.g.e.**, s. 175.

³⁷² Akad, **a.g.m.**, s. 70.

programında CHP'nin³⁷³ de sendika bürokrasisine dayalı olan tabanı, partinin doğuş nedeni değil ancak yaygınlaşmasının uzantılarından biri olmuştur.³⁷⁴ 1992 programında sendikacılık faaliyetlerine ilişkin önemli vurguların yapıldığı CHP'de, ara rejimlerin çalışma yaşamına ve sendikacılık hareketleri üzerine getirdiği engellerin kaldırılarak, sendikaların siyasi partilerle ilişki kurmaları, çalışanların sendika üyelikleri ve sendika yöneticilerini seçebilme süreçlerindeki kısıtlayıcı düzenlemelerin önüne geçileceği belirtilmiştir.³⁷⁵

1994 yılında yapılan yerel seçimler sonucunda SHP'nin ve CHP'nin oyları önemli bir düşüş gösterirken İslamcı oylar artmıştır. Sosyal demokrat partilerin oylarındaki düşüşün ve İslamcı oyların yükselmesinin sebebine ilişkin olarak, Atatürkçülüğe yeteri kadar sahip çıkılmaması ve dar gelirlilerin menfaatlerinin yeterince kollanmaması gibi yorumlar yapılmıştır.³⁷⁶ Bunun üzerine SHP, 1995 yılında feshedilerek CHP'ye katılmıştır. 1999 seçimlerinde merkez sol oylarının büyük kısmı DSP'ye kaymıştır ve DSP, ANAP ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ile koalisyon yapmıştır. Ancak DSP'nin bu süreçte sosyal demokrasiye ilişkin bir politika gütmeyeceği, sadece sol hükümet kimliğiyle,³⁷⁷ Türkiye'yi temsil eden bir parti konumuna geldiği görülmüştür. Elbette bu dönemde Bülent Ecevit'in sağlığının bozulması, siyasi partilerin içindeki karışıklıklar, ekonomik krizin patlak vermesi gibi birçok sıkıntılı durumun arka arkaya gelmesi, DSP'nin ve dolayısıyla koalisyon hükümetinin başarısız olmasına yol açmıştır.

CHP tarafından, 2002 yılı seçimlerinde sosyal-liberal bir sentez önerilmiş ve Türkiye'de 2001 yılında uygulamaya giren IMF politikalarının sözcüsü Kemal Derviş'in öncülüğünde sosyal politikalar ortaya konulmuştur.³⁷⁸ Ancak IMF politikaları dolayısıyla büyük sıkıntıların yaşandığı Türkiye'de, ikna sürecinde bu ismin yer alması beklenen etkiyi göstermemiştir. Tüm bu aksaklıklar bir yana, 2002 yılından beri ana

³⁷³ **CHP Programı**, s. 21,41.

³⁷⁴ Akad, **a.g.m.**, s. 71.

³⁷⁵ **CHP Programı**, s. 94.

³⁷⁶ Sina Akşin, Bülent Tanör, Korkut Boratav, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2: 1980-2003**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 2003, s. 167.

³⁷⁷ Kaya, **a.g.m.**, s. 174.

³⁷⁸ Kaya, **a.g.m.**, s. 172.

muhalefet partisi olarak Türkiye’de ikinci parti olan CHP’nin sosyal demokrasinin temel değerlerini taşımasının yanı sıra, önerileri ve hedefleri ile sosyal demokrat çizgiyi belli ölçüde yansıtmakta olduğu görülmektedir.

Eğitimin temel insan hakları arasında görüldüğü CHP’de, eğitim hakkını yeterince sağlayamayan toplumların çağdaşlaşabilmelerinin olanaksız olduğu belirtilirken, sosyal devletin her yaşta, herkese, kaliteli ve yeterli, parasız eğitim hizmeti sunmakla yükümlü olduğu vurgulanmaktadır. Okul öncesi eğitim, zorunlu bir eğitim kademesi olarak görülmekte ve özellikle çalışan kadınların ve emekçilerin çocuklarına öncelik verilmesi suretiyle yerel yönetimlerin öncülüğünde ve gönüllü kuruluşların katkılarıyla çocuk yuvası ve anaokulu açılmasının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir.³⁷⁹ CHP, 2015 yılı seçim beyannamesinde etkili bir eğitim anlayışından söz etmektedir. Buna göre, eğitim sistemi, 1 yıl okul öncesi, 8 yıl ilköğretim olmak üzere 9 yıl temel eğitim, 4 yıl ise ortaöğretimle birlikte toplam 13 yıllık tam gün ve ücretsiz zorunlu eğitimidir.³⁸⁰

Sosyal demokrat düşüncenin yansıması olan sosyal demokrat partiler, programlarında ve uygulamalarında düşüncenin gereğini yerine getirmelidirler. Programında, gelir bölüşümündeki adaletsizliğin temel nedenlerinden birinin bozuk vergi düzeni olduğu açıkça belirtilen CHP’de, herkesi kazanç düzeyine göre vergilendiren, emek faktörü üzerindeki vergi ve fon yükünü azaltan, gelir vergisinin ilk dilimindeki vergi oranlarını düşüren, asgari ücreti vergi kapsamı dışında tutan, dolaysız vergilere daha fazla ağırlık veren ve tabanı geniş olan dolaylı vergilerin yükünü azaltan, eşitlikçi ve adil bir vergi reformu gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Buna istinaden tüm rantiyeye kesimlerinin ve spekülasyon kazançlarının etkin olarak vergilendirilmesini sağlayacak, kayıt dışı ekonomiyi kayıt içine alarak vergi tabanını genişletecek, sermaye kazançlarının tamamını gelir vergisi kapsamına alacak ve bu vasıta ile sistemin bozulan üniter yapısının tabanı genişletecek, yerel hizmetlerle bağlantılı vergilerde yerel hizmetlerin yetkisini ve payını genişleterek vergi idaresinde merkeziyetçiliği azaltacak önlemler alınması hedeflenmektedir. Vergi adaleti ve dolayısıyla gelir adaleti bakımından son derece

³⁷⁹ **CHP Programı**, s. 160-165.

³⁸⁰ **CHP Seçim Bildirgesi**, 2015, s. 109.

sakıncalı olan, ancak hükümetlerin oy kaygısıyla sıkça başvurdukları bir yöntem olan vergi affı konusu da CHP'nin programında yer alan konular arasındadır. Vergi ödeme kültürünün yeterince gelişmediği Türkiye'de, vergi kaçakçılığını önleyen, vergi kaçırıcıları teşhir eden ve ağır cezalandıran ve vergi ödeme kültürünü zedeleyerek, haksız kazançlara yol açan vergi affı uygulamalarına son veren politikalar uygulanacağı, CHP'nin 2015 yılına ilişkin seçim bildirgesinde taahhüt edilmiştir.³⁸¹

2015 yılı seçimlerine güçlü bir kampanyayla girilen CHP'de, bireyi güvence altına alan güçlü bir sosyal devletin kurulmasıyla yoksulluğa son verileceği beyan edilmiştir.³⁸² Bu dönemde özellikle asgari ücretlere ilişkin vurgu yapılan CHP'nin seçim bildirgesinde, asgari ücretin arttırılacağı, asgari ücret üzerinden alınan gelir vergisinin kaldırılacağı, asgari ücret artışının tespitinde enflasyon ve refah artış payı toplamının dikkate alınacağına ilişkin söylemler,³⁸³ fizyolojik asgari sınırları içinde yaşamaya çalışan ücretliler adına umut vericidir.

Sosyal devlet ilkesinin gereklerinden olan sosyal politika hedefleri günümüzde bütün siyasi partiler tarafından dikkate alınmaktadır. CHP'nin sosyal politikalarının odağında ise Aile Sigortası Programı yer almaktadır. Bu vasıta ile tüm yurttaşların her türlü dışlanmışlıktan kurtulacağı belirtilmiştir. CHP'nin 2015 yılına ilişkin seçim bildirgesinde, geliri yoksulluk sınırının altında kalan her yurttaşın aylık olarak düzenli ve yeterli mali destek alacağı taahhüt edilmiştir. Aile sigortasından yararlanılabilmenin ön koşulu ise, hanedeki işsizlerin Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'na kaydolması ve meslek kursuna gitmesi olarak belirtilmiş, bu sayede işsizliğin azalacağına ve kadınların çalışmaya teşvik edileceğine dikkat çekilmiştir.³⁸⁴

Devletin ekonomiye müdahale etmesinin ekonomik olarak başarısız olduğu savına dayanan neo-liberal politikaların³⁸⁵ aksine CHP'nin seçim bildirgesinde, piyasaların adil biçimde düzenlendiği ve kamunun güçlü bir destekleyici role sahip olduğu ekonomi

³⁸¹ **CHP Programı**, s. 135- 136.

³⁸² **CHP, Seçim Bildirgesi**, s. 21.

³⁸³ **CHP, Seçim Bildirgesi**, s. 48.

³⁸⁴ **CHP, Seçim Bildirgesi**, s. 71-72.

³⁸⁵ Kepenek, **a.g.e.**, s. 254.

modeli öngörülmekte ve bu sayede gerçekleşecek büyümenin sonucunda oluşacak refah artışının toplumun tüm kesimleri tarafından paylaşılacağı belirtilmektedir.³⁸⁶

Türkiye’de sosyal demokrat hareketin genel olarak muhalefette yer alması, sosyal demokrat politikalara ilişkin somut örneklerin verilmesini imkânsız kılmaktadır. Genel olarak siyasi partiler muhalefette oldukları süre içinde ortaya attıkları iddiaları iktidara geldikten sonra gerçekleştirememektedir. Elbette bunun sebeplerinden biri de ülkelerin içinde bulunduğu konjonktürdür.

Türkiye’de muhafazakâr siyasi gelenek milli görüş hareketiyle bütünleşmiştir. Muhafazakârlığın ana ilkelerini içinde barındıran milli görüş hareketinde, gerek din olgusuna yapılan vurgu, gerekse toplumsal düzenin sağlanması için devlet ve aile otoritelerinin altının çizildiği görülmektedir. Kapitalist sistemin devamlılığını savunan ancak sistem karşıtı Marxist görüşlere ve liberal ideolojiye karşı çıkan milli görüş hareketinin gerçek anlamda muhafazakâr değerleri yansıttığını söylemek yanlış olmayacaktır.

3.3. Türkiye’de Muhafazakâr Siyasal Gelenek: Milli Görüş

1965- 1980 yılları arasında Türk siyasal hayatı, bir farklılaşma, ayrışma ve parçalanma dönemi olarak ifade edilebilir. İşte Milli Nizam Partisi (MNP) de bu dönemde İslami kanadı temsilen 1970 yılında kurulmuştur. 1970’li yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan ekonomik krizin yansımaları, Türkiye’de önemli değişikliklere yol açmıştır. AP’nin sanayi temelli politikaları, Odalar ve Borsalar Birliği’nde Anadolu ve İstanbul sermayesi çekişmesini başlatmıştır. İstanbul sermayesi AP’yi desteklerken, Anadolu sermayesini temsil eden Necmettin Erbakan, birlikten tasfiye edilmiştir. Bunun üzerine AP’ye milletvekili olmak için başvuru yapan ancak başvurusu reddedilen Erbakan, bağımsız aday olarak Konya’dan milletvekili seçilmiş ve AP’den ayrılan üç milletvekiliyle birlikte MNP’yi kurmuştur. Ancak bu siyasal partinin ömrü çok uzun sürmemiş ve 12 Mart 1971 muhtırası ile MNP’nin kapatılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) ile İslami çizgi ilk kez partileşmiş

³⁸⁶ CHP, *Seçim Bildirgesi*, s. 38.

ve milli görüş düşüncesi ortaya çıkmıştır. Paternalist muhafazakârlık anlayışının benimsendiği MSP için yoksun olanın korunması temel ilkedir. Aynı zamanda bu siyasi partinin batı karşıtı olması, anti-emperyalist konumu, siyonizm ve kapitalizm eleştirisi, biz ve onlar, hak ve batıl ayrışmaları, MSP'nin sağ kanat üzerinde konumlandığı yeri kesinleştirmiştir. Ancak 1980'de tüm siyasal partiler kapatılınca milli görüş düşüncesi, Refah Partisi (RP)'nin kurulmasıyla tekrar vücut bulmuştur. Uzunca bir süre siyaset sahnesinde kalan RP'de, milli görüş çizgisi içinde yer alan adalet, şefkat, saadet ve adil düzen söylemleri ile bölüşüme verilen önemin altı çizilmiştir.³⁸⁷

RP'nin 1991 genel seçimlerine yönelik olarak yayımlanan seçim beyannamesinde, kapitalizmin hakim olduğu ülkelerde gelir dağılımında aşırı dengesizlik, işsizlik, yoksulluk ve çaresizliğe ilgisizlik, aile kurumunun zayıflaması, ahlaki dejenerasyon gibi sorunlara bir çözüm bulunamadığı ve artmakta olduğu belirtilmekte ve kapitalizmin çöküşünün kaçınılmaz bir son olduğu vurgulanmaktadır. Kendisini milli ve manevi değerlere bağlı bir siyasi parti olarak tanımlayan ve *“komşusu aç iken tok uyuyanlar bizden değildir”* sloganıyla hareket eden ANAP'ın, iktidarda olduğu yıllarda uygulanan liberal politikaların sonunda yoksulun daha da yoksullaştığı ve bir takım zenginlerin de akıl almaz derecede zengin olduğu vurgulanan RP'nin 1991 yılına ilişkin seçim beyannamesinde, bu politikalardan dolayı oluşan ahlaki yıkıntının, çok büyük bir huzursuzluk ortamı yarattığı belirtilmektedir.³⁸⁸ Kapitalist sisteme, hak yerine kuvvetin hakim olması dolayısıyla, her türlü kaynaktan iktisadi ve siyasi gücü elinde bulunduranların yararlandığının ifade edildiği seçim beyannamesinde, bu sebepten dolayı ekonomik gelişmenin itici gücü olan gönüllü işbölümü ve dayanışmanın gerçekleşmediği belirtilerek kapitalist sistem eleştirilirken, diğer taraftan da zorba gücün devlette bulunması dolayısıyla, devletin zengin olmasına rağmen kitlelerin yoksul bırakıldığı sosyalist sistem eleştirilmektedir. Adil ekonomik düzen şeklindeki çözüm önerisi ile de devletin refah devleti olacağı ve vatandaşın refah içinde yaşayacağı, devletle vatandaş arasında ise çatışma değil yardımlaşma ve dayanışma sağlanacağı vaat edilmektedir.³⁸⁹ Bütünüyle ekonomik bir program olan adil düzende, özel sektörün öne

³⁸⁷ Çitçi, a.g.k., s. 17.

³⁸⁸ RP, *Seçim Beyannamesi*, 1991, s. 23.

³⁸⁹ RP, *Seçim Beyannamesi*, s. 23, 29, 77-78.

çıkartılması, devletin özel sektörü desteklemesi, faizin kaldırılması vasıtasıyla yatırımların artması ve bireylerin zenginleşmesi gibi konulara değinilirken, parti ideolojisi, kapitalizm ile komünizm arasında bir üçüncü yol yakıştırmalarına da konu olmuştur.³⁹⁰ RP’de, sol görüş ve sağ görüşü temsil eden sosyal demokrat ve liberal partilerin bölüşüme ilişkin politikaları kısır bulunmaktadır. Sol görüşün, toplumun menfaati adına kişiyi ezdiğine inanılırken, solun “*esas olan somunun adil bölünmesidir*” yaklaşımı yanlış bulunarak, somunu büyütmek için çaba harcamadığı ve bu yaklaşımın da kuvvete dayanan antagonistik dünya görüşünü temsil ettiği belirtilir. Diğer taraftan sağ görüşün, kişiye özgürlük sağlamak adına sömürüyü getirdiği, sağın “*esas olan somunu büyütmektir*” felsefesi üzerinden aslan payını cebine atmaya çalıştığı ve sağın asıl hedefinin milli geliri arttırmak değil, ufak bir zümrenin sömürü gelirini arttırmak olduğu vurgulanırken, esas olanın milli görüşün yolu olduğu ve bu yolun da hem milli geliri arttırmak ve hem de milli gelirin adil bölüşümünü sağlamak olduğu belirtilir. Herkese refah programına göre, hem toplam arzın artırılması için gerekli politikalara öncelik verilecek, hem de üretilen hasıla adilce bölüşürülecektir. Bu amaçla “Büyük Ağır Sanayi ve Teknoloji Hamlesi” başlatılacak ve kısa bir sürede yaygın ekonomik kalkınma sağlanacaktır. Böylece köylü, işçi, memur, esnaf, dar gelirli, yaşlı, sakat, düşkün, dul, yetim hem yüksek faiz ve vergi yükü altında ezilmekten kurtulacak hem de milli gelirden ve kalkınma imkânlarından paylarını adilane bir şekilde alacaktır.³⁹¹

1990’lı yıllarda yükselişe geçen siyasal İslam, daraltıcı politikalardan ve siyasal baskılardan bunalan, kırsaldan kentlere göç eden, solun tabanı olma potansiyelini taşıyan dar gelirli için yeni bir çekim merkezi olmuştur. Ayrıca bu yükselişin temelinde, sermaye kesiminin ciddi desteğinin olduğu da bilinen bir gerçektir. Anadolu kaplanları adıyla anılan sermaye kesimi, neo-liberal politikalarla desteklenen ve hızla büyüyen İstanbul merkezli büyük tekeli sermaye karşısındaki yerini almıştır.³⁹² Nitekim 1995 seçimlerinde de %21,36 ile diğer partilere nazaran en yüksek oyu alan RP, DYP ile koalisyon ortağı olmuştur.

³⁹⁰ Çitçi, **a.g.k.**, s. 18.

³⁹¹ RP, **Seçim Beyannamesi**, s. 130.

³⁹² Kaya, **a.g.e.**, s. 175.

RP'nin Adil Ekonomik Düzen programında, verginin yalnızca kamu hizmetlerinin karşılığı olarak hak ölçülerine uygun bir biçimde alınacağı, bir üretimden veya bir kimseden çeşitli kademelerde ayrı ayrı değil, tek bir vergi toplanacağı, bireyin ödemesi gereken verginin nakdi olması şartının ortadan kalkacağı, gelirden vergi alınmayacağı, devlete fazla vergi ödeyen kişilerin devletten öncelikli ve daha fazla hizmet alma imkânına kavuşacakları belirtilmekte ve bu sayede vergi kaçırma ve benzer tepkilerin ortaya çıkmayacağı da vurgulanmaktadır.³⁹³ RP'ye göre dar gelirlilerin ezilmesinin temel sebebi faizler ve vergilerdir. Dolayısıyla RP'nin, adil ekonomi politikalarında faizlerin kaldırılması ve dolaylı vergilerin bu gelirliler aleyhine işleyen vergi yükünün azaltılması gerektiği savunulmaktadır. İktisadi Devlet Teşekkülleri (İDT)'nin devlet tarafından etkin bir biçimde işletilmesi gerektiği veya bu kuruluşların uygun fiyatlarla halka devredilmesi vasıtasıyla devletin gelir elde edeceğinin savunulduğu RP programında,³⁹⁴ önceki dönemlerin hakim partileri olan CHP, AP ve son olarak da ANAP'ın, bu teşekküllerin zarar etmesine neden olan politikaları ve bu zararı da dar gelirlilerin vergi ve faiz yüklerini arttırmak suretiyle karşılamaları şiddetle eleştirilmektedir.³⁹⁵ Adil ekonomik düzene geçilmesi suretiyle faiz ve vergi yükünün kaldırılacağına bildirildiği RP seçim beyannamesinde, adil bir vergi ve kredi sistemi kurulmasıyla, Türk milletinin geçim sıkıntısından ve yoksulluktan kurtulacağı vaat edilmektedir.³⁹⁶ Ancak RP'nin çoğu zaman ütöpik vaatleri ve adil düzen arayışı, seçmeni ve programı arasında sıkışmasına yol açmış ve kapitalist sistemle karşı karşıya gelen RP, 28 Şubat 1997 muhtırası üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine Fazilet Partisi (FP) kurulmuş ancak kısa bir süre siyaset sahnesini meşgul ettikten sonra, bu siyasal parti, gelenekçiler ve yenilikçiler olarak ikiye ayrılmıştır. Gelenekçiler, Saadet Partisi (SP) olarak yoluna devam ederek milli görüş çizgisine bağlı kalmışlardır.³⁹⁷ SP'nin 2002 yılı "Acil Onarım ve Yatırım Programı"nda nüfusun büyük çoğunluğunun işsiz olduğu, asgari ücretin asgari geçim

³⁹³ Necmettin Erbakan, **Adil Ekonomik Düzen**, Ankara, 1991, s. 49-53.

³⁹⁴ RP, **Seçim Beyannamesi**, 1995, s. 18.

³⁹⁵ RP, **Seçim Beyannamesi**, s. 132-133.

³⁹⁶ RP, **Seçim Beyannamesi**, s. 135.

³⁹⁷ Çitçi, **a.g.k.**, s. 23.

düzeyinin altında kaldığı ve 70 milyon nüfusu olan Türkiye'nin 35 milyonunun yoksulluk sınırının, 20 milyonunun ise açlık sınırının altında yaşadığı vurgulanmaktadır.³⁹⁸

Görüldüğü gibi Türkiye'de muhafazakâr düşüncenin milli görüş hareketi, bölüşüm sorunsalıyla yakından ilgilenmiştir. Milli görüş hareketi, liberal değerleri arkasına alan sermaye sınıfının, sermaye birikimini sağlamak için ahlaki değerleri bir tarafa bırakması dolayısıyla kapitalist sistemin çöküşünü hızlandırdığını savunmaktadır. Toplumsal refahın sağlanması için devlete görevler yükleyen milli görüş hareketi bu bağlamda sosyal demokrasinin ilkeleriyle de örtüşmektedir. Milli görüş hareketinin ekonomik programı olan adil düzen programında ise, ekonomik gelişmenin sağlanması için özel sektörün önemi vurgulanmıştır. Milli görüş hareketinin ikincil bölüşüme ilişkin yaptığı en önemli vurgu, her ne kadar ütöpik olarak algılansa da, faizlerin kaldırılması ve dar gelirlielerin vergiden muaf tutulmasına yönelik vaatlerdir.

BÖLÜM DEĞERLENDİRMESİ

Türkiye'deki gerek ekonomik gerekse sosyal politikalar, Batı ülkelerini örnek almak suretiyle şekillenmiştir. 1980'lere kadar ithal ikameci büyüme stratejilerinin uygulandığı Türkiye'de, 1980'lerden sonra neo-liberal akımın etkisiyle ihracata dayalı büyüme politikası uygulanmıştır. Ancak iç talebin daraltılması dolayısıyla emek gelirlerinin düşmesine yol açan bu politika, bölüşüm ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.

Kişisel gelir dağılımı bağlamında incelendiğinde 1980'li yıllar boyunca istikrarını koruduğu gözlenen bölüşüm ilişkileri, emek ve sermaye gelirleri bağlamında değerlendirilen fonksiyonel gelir dağılımı dikkate alındığında, sermaye gelirlerinde gözle görülür bir artışın ortaya çıktığı saptanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin genel sorunu olan bölgesel dengesizlik, Türkiye'de de açıkça görülmektedir. Bu durum, bir taraftan kırdan kente göçün neden olduğu çarpık kentleşmeye, diğer taraftan kentlerde istihdam olanaklarının daralmasına yol açmış, Türkiye'deki siyasi partilerin de bu ayırım içinde politika yapmalarına neden olmuştur.

³⁹⁸ SP, Seçim Beyannamesi, 2002, s. 5.

Türkiye'nin emek yoğun bir sanayisinin olması ve dolayısıyla nitelikli bir işgücüne ihtiyaç duyulmaması, Türkiye'deki siyasi partilerin politik tutum olarak ekonomik dinamiklerden beslenmeleri gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Kapitalist gelişmeye ayak uydurmaya çalışan Türkiye'deki siyasi partilerin odaklandığı stratejiler, muhafazakâr, liberal veya sosyal demokrat olup olmadıklarına bakılmaksızın, süreç içinde hemen hemen aynı tutumu takınmalarına ve bölüşüme ilişkin benzer politikaları uygulamalarına sebep olmuştur. Elbette bu gerçeğin altında yatan önemli bir olgu da neo-liberal akımın ve uluslararası finansal kuruluşların gölgesi altında gelişmeye çalışan bir Türkiye olmasıdır.

Türkiye'nin merkez sağ ve merkez sol çizgisinde ele alınan siyasi partilerinin bölüşüme yönelik politikaları dikkate alındığında, ana sorunsal bölüşüm olan sosyal demokrat partilerin konuya daha ehemmiyetli yaklaştığı görülmüştür. Ancak liberal değerleri arkalarına alan merkez sağ partilerin, Türkiye'de sermaye birikiminin sağlanmasında önemli payı olduğunu düşündükleri sermaye sınıfına yönelik tutumları, özellikle 1980'li yıllardan 2000'li yıllara kadar emek gelirleri üzerinde büyük bir baskı yaratmıştır. Dünya konjonktürüyle uyum içinde olan merkez sağ ve merkez sol politikaların aksine, muhafazakâr düşüncüyü temsil eden milli görüş hareketinin, söylem düzeyinde kalan ikincil bölüşüm ilişkilerine yönelik tutumlarının, adil gelir dağılımının sağlanmasında etkili olacağı da gerçektir.

2000'li yılların sonlarına kadar Bretton-Woods kuruluşları gözetiminde uygulanan *Yapısal Uyum Programı*, Türkiye'nin bu dönemdeki bölüşüm ilişkilerinde temel belirleyici olmuştur. Diğer taraftan dünyada hızla yayılan yoksulluk sorunu, Batı politikalarını model alan Türkiye'deki siyasi partilerin de yoksulluk üzerine eğilmeleri gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmış ve sosyal politikalarını bu sorunsal üzerine yoğunlaştırmalarına neden olmuştur.

SONUÇ

Bu çalışmada üretim sonucu ortaya çıkan artığın toplumun çeşitli kesimleri arasında bölüşülmesi sorunu, sosyal demokrat, liberal ve muhafazakâr partiler düzleminde incelenmiştir. Gerek bu paydan en az nemalanan yoksulların, gerekse değerler ortaya çıkmasındaki rolüne kıyasla daha düşük pay alan emekçinin bölüşüm ilişkileri içinde dezavantajlı olması, ana sorunsalın iktisat kuramları ve siyaset ideolojileri ışığında dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Elbette kapitalist sistemde gelir farklılığı esastır. Ancak bu farklılığın kabul edilemez düzeye gelmesi halinde, sistemin düzgün işleyebilmesinin de ön koşulu olarak alınması gereken bir takım önlemler vardır. Bu da, devletin milli gelirin yeniden dağıtılmasını sağlayan politikalar üretmesiyle mümkün hale gelir. Devletin yürütme organı olan hükümeti oluşturan siyasi partiler, ideolojilerini, toplumsal dinamikleri dikkate almak suretiyle uygulayarak, milli gelirin yeniden dağıtılmasını sağlayan kamu harcamalarını ve vergileri hayata geçirirler. Her ideolojiye göre farklı ağırlıklarda ve farklı yöntemlerle uygulanan bu araçlar, bölüşüm ilişkilerinin belirlenmesinde önemli rol oynarlar.

Krizler vasıtasıyla kendini besleyen kapitalizm, krizleri de politik baskı aracı olarak kullanmış ve çoğunlukla her krizden sonra egemen siyasi ideolojiler devreye girmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Marxizm, kapitalizmin anti siyaseti olarak kapitalizmi baskılamak, kapitalizmin en güçlü siyaseti olan liberalizmin kendisini yeniden şekillendirmesine olanak sağlamıştır. 1929 krizi refah devletinin ortaya çıkmasına neden olmuş, sosyal demokrat hareketin 21. yüzyıla güçlü bir şekilde girmesini sağlamıştır. 1970 krizi, refah devletinin ve dolayısıyla sosyal demokrasinin sorgulanmasına yol açarken, kendini yenileyen muhafazakârlık, neo-liberalizmle bir araya gelerek günümüzün egemen siyasi hareketi haline gelmiştir.

Bu çalışmada kapitalizmle birlikte farklı bir düzleme yerleşen bölüşüm sorunsalına ilişkin olarak ortaya konulan çözüm önerilerinin siyasi ideolojilere ve siyasi hareketlere göre farklılaştığı görülmüştür. Bölüşüm sorunsalına birinci derecede önem atfedilen sosyal demokrasi ideolojisini benimseyen siyasi partilerin, liberal ve muhafazakâr

değerleri savunan siyasi partilerin sosyal politikalarına nazaran daha etkili olduğu dikkat çekmektedir.

Kapitalizmde ortaya çıkan bölüşüm ilişkilerinin yol açtığı bölüşüm sorunsalına olan bakış açısı ve sorunsala ilişkin çözüm önerilerinin sosyal demokrat, liberal ve muhafazakâr siyasi partiler arasında farklılaştığı görülmüştür. Kapitalizmin ortaya çıkardığı temel bölüşüm ilişkileri sosyal demokrat, liberal ve muhafazakâr ideolojiler tarafından sorgulanmamakta ve gelir dağılımındaki farklılık meşru kabul edilmektedir. Ancak Marxizmden kopuş olarak nitelendirilen sosyal demokrasi için, ikincil dağılımın devlet müdahalesi yoluyla sağlanması kaçınılmazdır. Dolayısıyla gerek Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinde gerekse Türkiye’de bu anlamda sosyal harcamalara ve vergilere atfedilen önemin büyük olduğu görülmüştür. Bu bağlamda ikincil bölüşüm ilişkilerinin piyasa mekanizması tarafından düzenlenmesi gerektiğini savunan liberal ve muhafazakâr düşünce sistemini kabul eden siyasi partilerin, eğitim, sağlık, sosyal harcamalar boyutunda ortaya koydukları politikaların sosyal demokrat partilerin politikalarından farklı ve zayıf olduğu görülmüştür.

Kapitalist sistemde ortaya çıkan gelirin yeniden dağılımında rol alan devletin refah devleti modelini veya neo-liberal modeli benimsemesi, bölüşüm ilişkilerinin farklılaşmasına yol açmıştır. 1929-1970 arası dönemde çoğunlukla sosyal demokrat partilerin ekonomi politiği haline gelen refah devleti modeli, 1929 krizinden sonra gerek Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinde, gerekse İskandinav ülkelerinde uygulanmıştır. Bu dönemde özellikle sosyal harcamaların artırılması, toplumlarda genel olarak refah artışı yaratmış, bu durum da dolaylı yoldan bölüşüm ilişkilerini olumlu etkilemiştir. Neo-liberal kuramın ekonomi ve siyaset politikası olan yeni sağ modelin benimsendiği 1980’li yıllardan itibaren ise özellikle İngiltere ve ABD’de uygulanan piyasa odaklı politikaların dünyada genel olarak gelir dağılımının bozulmasına yol açtığı görülmüştür.

Çalışmada aranılan bir diğer cevap ise sosyal demokrat, muhafazakâr ve neo-liberal politikaları benimseyen siyasi partilerin, gerek Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerinde, gerekse Türkiye’de, bölüşüme yönelik politikalarının, kapitalizmin dinamikleri karşısında uygulanabilir olup olmamasına ilişkindir. Bu bağlamda, incelenen ideoloji ve siyasi hareketlerin kapitalizmin dinamiklerinden beslendiği

görülmüştür. Türkiye’de 1980’li yıllarda, özellikle İngiltere ve ABD’de uygulanan yeni sağ politikalar, ANAP tarafından uygulanmıştır. Muhafazakârlığın temel karakteristiğini koruyan, ancak ekonomi politikasını liberalizmden alan yeni muhafazakârlık akımı, Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren AKP tarafından uygulanmaktadır.

Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson ülkelerindeki sosyal demokrat partilerin, bölüşüm sorunsalına ilişkin geliştirilmek istenen politikalarının neo-liberalizm tarafından baskılandığı dikkat çekerken, Türkiye’de ise sosyal demokrat hareketin 1980 sonrasında sembolik düzeyde kaldığı görülmüştür. Bu dönemde neo-liberalizmin etkisinde kalınan ve neo-liberalizmin güçlü kurumları ile iç içe olan Türkiye’de, muhafazakârlık akımını temsil eden Refah Partisi’nin bölüşüme yönelik politikalarının göz ardı edilemeyecek kadar güçlü olduğu, ancak vaatten öteye geçemediği yargısına varılmıştır.

Çeşitli siyasi ideolojileri arkasına alan siyasi partilerin, ideoloji adı altında aldıkları politik tutumlar, sürekli değişme göstermektedir. İktidara gelme ihtimali karşısında geliştirdikleri söylemlerin, iktidara geldiklerinde eyleme dönüşmediği veya iktidara gelme ihtimali zayıfladığında başka tür bir söylem geliştirdikleri görülmüştür. Bu durum, egemen siyasi ideolojilerin statükocu oldukları sonucuna varılmasını sağlamıştır. İncelenen siyasi partilerin, sürekli yenilenen kapitalizmin gelişme dinamiklerinden bağımsız bir politika uygulayamadıkları, uygulanmak istense bile mevcut sistemin içinde yok olarak iktidara gelme olasılıklarının zayıfladığı görülmüştür. Dolayısıyla merkez sağ ve merkez sol ideolojiler sürekli olarak kendilerini yenileme ve gelişime ayak uydurma ihtiyacı duymuşlardır. Sosyal demokrasinin temel sorunsalının bölüşüm olmasına karşın, sosyal demokrat partilerin, uygulamada bu sorunsala ilişkin etkili bir politika geliştirememesi, muhafazakâr partilerin ise bölüşüme ilişkin doğrudan politikaları olmamasına rağmen, kapitalizmin gerçeği olan yoksulluk karşısında politikalar üretmesi, muhafazakârların siyaset yarışında öne geçmelerine sebep olmuştur.

Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bölüşüm ilişkileri, hem kapitalizmin hem de ülkenin dinamikleri tarafından belirlenmektedir. Türkiye’de nüfus, işgücü ve ekonomi politikaları incelenmiş ve bu unsurların, kapitalist üretim tarzına bağlı olarak bölüşüm üzerinde doğrudan etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’nin gerek kişisel gelir dağılımı, gerekse fonksiyonel, sektörel ve

bölgesel gelir dağılımına ilişkin göstergeleri incelendiğinde 1980'den önce zaten bozuk olan bölüşüm ilişkilerinin düzelme kaydetmediği görülmüştür. Bu durum iktidarda olan veya olmayan siyasi partilerin sosyal politikalarını tekrar gözden geçirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de 2000'li yılların ortalarına kadar uluslararası kuruluşların gözetiminde uygulanan ekonomi politikaları, muhafazakâr, liberal veya sosyal demokrat partilerin, politikalarının uygulanabilmesine fazlaca olanak vermemiştir. Ancak Türkiye'de 1980 sonrasında, neo-liberal politikaları uygulayan partilerin hakim olduğu gerçeği de gözden kaçmamalıdır.

KAYNAKÇA

- AKAD, Mehmet Tanju, “Avrupa’da Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler”, **11. Tez Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Demokrasi**, İstanbul, Belge Yayınları, 1985, s. 66-77.
- AKBULUT, Örsan Ö., **Çağdaş Siyasi Akımlar Ders Notları**, Ankara, Ufuk Üniversitesi, 2014.
- AKBULUT, Örsan Ö., **Siyaset ve Yönetim İlişkisi: Kuramsal ve Eleştirel Bir Yaklaşım**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2009.
- AKBULUT, Örsan Ö., “Küresel Kapitalizm ve Devlet”, **Toplum ve Hekim Dergisi**, cilt 28, sayı 3, 2013, s. 165-171.
- AKBULUT, Örsan Ö., **Kapitalizm ve Sömürgecilik Ders Notları**, Ankara, TODAİE, 2015.
- AKDOĞAN, Abdurrahman, **Kamu Maliyesi**, 13. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2009.
- AKDOĞAN, Abdurrahman, **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi: Temel İlke ve Esaslar, Vergileme ve Vergiler Hukuku, Uygulama Örnekleri**, 12. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014.
- Adalet ve Kalkınma Partisi, **Kalkınma ve Demokratikleşme Programı**, TBMM Kütüphanesi, 2002.
- Adalet ve Kalkınma Partisi, **62. Hükümet Programı**, akparti.org.tr.
- Adalet ve Kalkınma Partisi, **2007 Seçim Beyannamesi**, akparti.org.tr.
- AKŞİN, Sina, TANÖR, Bülent, BORATAV, Korkut, **Yakınçağ Türkiye Tarihi 2: 1980-2003**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 2003.
- AKTAN, Coşkun Can, “Klasik Liberalizm, Neo-liberalizm, Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 28, sayı 1, 1995, s. 3-33.
- AKYÜZ, Yılmaz, **Sermaye Bölüşüm Büyüme**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977.

Anavatan Partisi Programı, Ankara, TBMM Kütüphanesi, 1983.

Anavatan Partisi, **1983 Seçim Beyannamesi**, Ankara, TBMM Kütüphanesi, 1991.

AREN, Sadun, **100 Soruda Ekonomi El Kitabı: Türkiye Ekonomisinden Örneklerle**, 5. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974.

ARTHUR, Chris, “Bernstein: Sosyal Demokrasinin Öncüsü”, **11. Tez Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Demokrasi**, Uluslararası Yayıncılık, 1986, s. 60-65.

AYTEKİN, Güner Koç, “Ekonomi Biliminde Avusturya İktisat Okulu ve Hayekçi Düşünce Üzerine”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, sayı 4, 2013, s. 145-163.

BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER, **Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım: 2008-2009**, 2. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2009.

BAYKAL, Deniz, CEM, İsmail, **Yeni Sol**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992.

BENETON, Philippe, **Muhafazakârlık**, çev. Cüneyt Akalın, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

BİLİCİ, Nurettin, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2013.

BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2009**, 16. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, Ankara, 2012.

BORATAV, Korkut, **100 Soruda Gelir Dağılımı Kapitalist Sistemde, Türkiye’de, Sosyalist Sistemde**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1969.

BORATAV, Korkut, **1980’li Yıllarda Türkiye’de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2005.

BUĞRA, Ayşe, **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika**, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

CANDAŞ, Ayşen, **Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış**, İstanbul, **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu**, 2010.

CEM, İsmail, **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1984.

CEM, İsmail, **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, 4. Basım, İstanbul, Cem Yayınevi, 1974.

Cumhuriyet Halk Partisi Programı, **Yeni Hedefler Yeni Türkiye**, TBMM Kütüphanesi, 1994.

Cumhuriyet Halk Partisi, **Seçim Bildirgesi**, 2015.

ÇİTÇİ, Oya, **Türkiye’nin Siyasal Yapısı ve Sorunları Ders Notları**, Ankara, TODAİE, 2014.

ÇİTÇİ, Oya, “Yeni Siyaset: Neoliberalizm ve Post Modernizmin Siyasal Projesi”, **Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 1, sayı 2, 2008, s. 5-26.

DENIS, Henri, **Ekonomik Doktrinler Tarihi 2**, çev. Atilla Tokatlı, cilt 2, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1974.

DIAMOND, Patrick, “İngiliz İşçi Partisi: İktidardan Düşmüş Yeni İşçi Partisi”, çev. Ergun Aydınoglu, **Avrupa’da Sosyal Demokrasinin Bugünü ve Geleceği**, Friedrich Ebert Stiftung Derneği, 2011, s. 71-81.

ERBAKAN, Necmettin, **Adil Ekonomik Düzen**, Ankara, 1991.

ERGİL, Doğu, **İdeoloji “Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık”**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1986.

EROĞUL, Cem, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, 3. Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2001.

ERYURT, Mehmet Ali, CANPOLAT, Şebnem Beşe, KOÇ, İsmet, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Politikaları: Öngörüler ve Öneriler”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 46, sayı 4, 2013, s. 129-156.

GIDDENS, Anthony, **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, çev. Mehmet Özay, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000.

GIDDENS, Anthony, **Üçüncü Yol ve Eleştirileri**, çev. Nihat Şad, Ankara, Phoenix

Yayınları, 2001.

GÜLER, Birgül Ayman, **Yeni Sağ ve Devletin Gelişimi: Yapısal Uyarılama Politikaları**, 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2005.

GÜRİZ, Adnan, **Sosyal Demokrasi İdeolojisi: Bir İnceleme**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1998.

HAMİTOĞULLARI, Beşir, **Çağdaş İktisadi Sistemler: Oluşum ve Değişim Aşamaları İle Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Ankara, Ajans Türk Matbaacılık, 1975.

HEYWOOD, Andrew, **Siyaset**, çev. Atilla Yayla, Ankara, Adres Yayınları, 2010.

İNCE, Macit, **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2001.

KARLUK, Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi: Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Yapısal Dönüşüm**, 13. Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 2014.

KAYA, A. Raşit, "Siyasetsiz Seçimler Üzerine Tartışma Öğeleri", **Doğu Batı**, Sayı 21, 2003, s. 169-177.

KAZGAN, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 2. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.

KAZGAN, Gülten, ÖNDER, İzzettin, KIRMANOĞLU, Hasan, TUNCER, Nihal, **Türkiye'de Gelir Bölüşümünü Bozan Etmenler ve İyileştirilmesine Yönelik Politikalar**, Ankara, TOBB yayınları, 1992.

KAZGAN, Gülten, **94'e Girerken Türkiye Ekonomisi**, Toplumsal Araştırmalar Vakfı Panel Dizisi:3, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1994.

KEPENEK, Yakup, **Türkiye Ekonomisi**, 27. Basım, Ankara, Remzi Kitabevi, 2012.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 8. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1991.

KÖYMEN, Oya, **Sermaye Birikirken: Osmanlı, Türkiye, Dünya**, 2. Basım, İstanbul, Yordam Kitap, 2007.

- MANDEL, Ernest, **Uluslararası Ekonomide İkinci Kriz**, çev. Yavuz Alagon, Koral Yayınları, 1980.
- METHİBAY, Yaşar, **Maliye Politikası Ders Notları**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 2000.
- MUSGRAVE, Richard A., **Kamu Maliyesi Teorisi: Kamu Ekonomisi Alanında Bir İnceleme**, çev. Orhan Şener, Yaşar Methibay, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2004.
- OKYAYUZ, Mehmet, “(Klasik) Faşizmin Kavramsallaştırılması Üzerine Bir Deneme”, **Doğu Batı**, 30. Dün Bugün Yarın: İdeolojiler Serisi, sayı 3, 2004, s. 191-208.
- ÖNAL, Ayşegül Yakar, TEMELLİ, Sezai, “Sermaye Birikimi- Vergi Yapısı İlişkisi Bağlamında Gelir Bölüşümü: 1960-2009 Türkiye Örneği”, **Amme İdaresi Dergisi**, cilt 44, sayı 3, 2011, s. 57-84.
- ÖZBAY, Cenk, “Neoliberalizm ve Erkekliğin Halleri”, **Yeni Sol Yeni Sağ**, der. Armağan Öztürk, Ed. Bülent Özçelik, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2010, s. 101-132.
- ÖZDEMİR, Hakan, “Demokrat Parti ile Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Karşılaştırmalı Tarihsel Analizi”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 22, sayı 2, 2012, s. 188-209.
- ÖZGÜVEN, Ali, **İktisadi Düşünceler- Doktrinler ve Teoriler**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2001.
- ÖZİPEK, Berat, **Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004.
- PAMUK, Şevket, “24 Ocak Sonrasında İktisat Politikaları Sınıflar ve Gelir Dağılımı”, **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye’nin Alternatif Sorunu**, 2. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1987, s. 158-178.
- PETRİNG, Alexander, **Sosyal Demokrasi El Kitabı, Sosyal Devlet ve Sosyal Demokrasi**, çev. Recai Hallaç, 2. Baskı, İstanbul, Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 2013.
- PIKETTY, Thomas, **Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital**, çev. Hande Koçak, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

- PINAR, Abuzer, **Maliye Politikası Teori ve Uygulama**, 3. Baskı, Ankara, Naturel Yayınevi, 2010.
- RASMUSSEN, Poul Nyrup, “Avrupa’da Sosyal Demokrasinin Geleceğine İlişkin 10 Tez”, çev. Aydın Cıngı, **Avrupa’da Sosyal Demokrasinin Bugünü ve Geleceği**, Friedrich Ebert Stiftung Derneği , 2011, s. 9-17.
- RAWLS, John, **Siyasal Liberalizm**, çev. Mehmet Fevzi Bilgin, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Refah Partisi Seçim Beyannamesi, **20 Ekim 1991 Genel Seçimi**, Ankara, 1991.
- Refah Partisi Seçim Beyannamesi, **24 Aralık 1995 Seçimleri**, Ankara, 1995.
- Saadet Partisi, **Seçim Beyannamesi**, 2002.
- SABINE, George, **Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi**, çev. Özer Ozankaya, İstanbul, Cem Yayınevi, 2000.
- SAMUELSON, PAUL, A., **İktisat**, çev. Demir Demirgil, İstanbul, Menteş Kitabevi, 1977.
- SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI, **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele**, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2001.
- SELİK, Mehmet, **100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi**, 3. Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1974.
- Sosyal Demokrat Halkçı Parti, **Seçim Beyannamesi**, 1983.
- SÖNMEZ, Sinan, **Kamu Ekonomisi Teorisi**, Ankara, Teori Yayınları, 1987.
- STIGLITZ, Joseph E., **90’ların Yükselişi: Dünyanın En Parlak 10 Yılına Hikayesi**, çev. Aytül Özer, Barış Güven, CSA Global Yayın Ajansı, 2004.
- ŞAŞMAZ, Aytuğ, “Ak Parti’nin Eğitim Politikası Ne Yönde Değişiyor?”, cilt 2, sayı 2, **Türkiye Politika Araştırma Merkezi**, Analiz Türkiye, <http://researchturkey.org?p=3044&lang=tr>, 2013, s. 39-46.

ŞAYLAN, Gencay, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, TODAİE Yayınları, 1981.

ŞENER, Orhan, “Türkiye’de Gelir Dağılımı”, İstanbul, **Friedrich Ebert Vakfı, Ekonomi Forumu**, 1989, s. 1-19.

TALAS, Cahit, **Ekonomik Sistemler**, 3. Baskı, Ankara, Doğan Yayınevi, 1977.

TOMANBAY, Mehmet, **Uluslararası Ticaret ve Finansmanı**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2014.

TUNCER, Selahattin, **Kamu Maliyesi**, 2. Baskı, İstanbul, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1971.

TÜRK, İsmail, **Maliye Politikası Amaçlar- Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri**, 4. Baskı, Ankara, S Yayınları, 1979.

TÜRK, İsmail, **Kamu Maliyesi**, 8. Basım, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2010.

UYANIK, Yüksel, ÇAKAR, Elif Pürsünlerli, ATAN, Murat, SARAÇOĞLU, Fatih, **Gelir Dağılımında Gelişmeler ve Vergi Politikası**, Ankara, Gazi Kitabevi, 2015.

YELDAN, Erinç, **İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri**, Ankara, Efil Yayınevi, 2010.

YELDAN, Erinç, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme**, 10. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

WOLFF, Richard, “Marksizm ve Demokrasi”, çev. Cem Kamözüt, **Praksis**, sayı 10, 2011, s.123-134.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Burçak Aylin Pastonoğlu

Doğum Yeri ve Tarihi : Ankara, 1976

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

Yüksek Lisans Öğrenimi : Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : İhtiyaç Kariyer Merkezi, Monopol Eğitim Kurumları,
Yükseliş Akademi, Maliye öğretmeni.

İletişim

E-Posta Adresi : aylinburcak@gmail.com

Tarih : 02.10.2015